

NYELVTUDOMÁNYI
KÖZLEMÉNYEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

NYELVTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGA.

SZERKESZTI

BUDENZ JÓZSEF.

TIZENÖTÖDIK KÖTET.

HARMADIK FÜZET.

MAGYAR TUD.
AKADÉMIA
BUDAPESTEN

BUDAPEST, 1879.

A M. TUDOM. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.)

TARTALOM.

Pázmány nyelve : III. Rész : Szótár. — <i>Dr. Kiss Ignác</i> 325
A magyar nyelvjellemező hang- és alaktsajátságai. — <i>Badics Ferencz</i> 389
Zürjén nyelvmutatványok : I. Popov András: «Keresztyén jámborság példái.» II. Szavvajitov Pál zürjén nyelvtanából. — Közli <i>Budenz József</i> 405

Kisebb közlések :

M. tung. — <i>Markovics Sándor</i> 462
M. gyűrű és szűrű (szérű). — <i>B. J.</i> 464
M. köt- = f. köyttä ? kössöntyü (kössöntyö). — <i>B. J.</i> 466

Ismertetések és bírálatok :

<i>Misteli F.</i> alkalmi észrevételei a magyar és a finn nyelvről («Lautgesetz und Analogie» cz. értekezésében). — <i>B. J.</i> 468

PÁZMÁNY NYELVE.

HARMADIK RÉSZ: SZÓTÁR.

Pázmány nyelvét a mai irodalmi nyelvvel hasonlítva össze, azon nyelvtani sajátságokon kívül, a melyeket a fönntebbi I. és II. részben mutattunk ki, valamennyire jellemzi még a szókincsének bizonyos fokú eltérése is. Elég szava van, a mely most az irodalmi használatból egészen kiveszett vagy a melyet ő a maitól eltérő értelemmel használ; más szavainak meg a némileg eltérő alakját, vagy több alak közt való ingadozását kell megjegyeznünk. Jól tudjuk, hogy e szókincsbeli sajátságok nagyobb-részt nem csak a Pázmány nyelvét illetik különösen, hanem általában a korabeli magyarsággal közösek, a mint azokat Pázmánnyal egykorú szótárírónk, Molnár Albert, majdnem mind föl is jegyezte. Nyelvének válogatott szótára tehát, a melyet most előterjesztek, egyszersmind az akkori irodalmi magyar nyelvnek szókincsbeli mutatványát nyújtja; — hiszen Pázmány műveit is az ő korabeli irodalomnak legjelesebb képviselőinek kell tekintenünk. Kétség nélkül vannak neki új képzésű saját szavai is, de ezeket majd csak a «Nyelvtörténeti szótár» segítségével fogjuk kiválaszthatni. — Szavainál még érdekesebbek azonban szólásai, nyelvének azon dúsan termő virágai, melyek gazdag nyelvtudatból és élénk képzelemből fakadozva, az ő előadását nem annyira ékessé mint hathatossá és népies zamatúvá teszik. S e szólások nagy részében bizonyosan az ő saját alkotását kell fölismernünk, vagy pedig az átídomító alkalmazás művészetét tapasztalhatjuk.

Meg kell még említenem, hogy helyesírásra nézve két pontban eltértem a Pázmányétól. Először a *zs* betűt, melyet Pázmány *s* jeggyel ír, a mai alakban írtam, hogy az igazi kiejtést föltün-

tessem. Másodszer, oly esetekben, midőn Pázmány helyesírása ingadozó, mint pl. *ag* és *agg*, *aszony* és *aszszony*, a mai helyesírás szerint írtam a szavakat.

Idéző jegyeim a következők:

Lev. = «Egy tudakozó Praedikator nevével iratott öt levél» a Kalaúz első (1613-ki) kiadásának Appendix-e.

Pr. = Predikációk, 1694-iki kiadás.

K. = Kalaúz, 1766-ki kiadás, Nagy Szombat.

M. = Molnár Albert, Dictionarium Ungarico-Latinum.

I.

- Abajdocz*: elegyes, kevert. Mivel ily *abajdocz* és elegyes a világi dücsösség Pr. 466.
- abárlás*: 1. habmerés, étেকেverés (M. és Nsz.): Éktelemb a koczka-jádzásban a leány úja, hogy-sem az *étel-abárlásban* Pr. 1100; 2. moslék: Lieurgus... egy tál *abárlást* és egy eleven nyúlat letétete. Egyik agár mingyárt a nyúl után indúla; a másik a moslékba kapa Pr. 1098.
- ágazat*: néptörzs, tribus. A Zsidó-népnek tizen-két *ágazata*.
- ág-bog*: *ága-bogait* naponként vagdallyák Pr. 156.
- agg-lant*: vén totya. Ez a töpörödöt *ag-lant* (barát) az ő ünnójének hajából kézre-valót csinált K. 398. (M. Iyra inverterata, velus deliramentum).
- agg-nő-rege*. Csak Szó-fia-beszéd és *ag-nő-rege*, a mit sokan beszélnek K. 497.
- agg-szó*: régi mondás, közmondás K. 172.
- agya-fürt*: Találkoztak oly esze fordult és *agya-fürt* emberek K. 5.
- agyargatni*: Fogokat *agyargatván* ijezgetik a gonoszokat Pr. 1050.
- ágyas-ház*: házasság. *Ágyas-házát* fertezetteti fele-baráttjának Pr. 19. (M. cubile).
- akadék*: akadály.
- akadékos kérdés*: nehéz, fejtörő kérdés Pr. 23.
- akasztalni*: akasztani, kötni Pr. 393 (M. is).
- alajos* és *alajoszó*: szemfényvesztő.
- alajoskodik*: M. praestigiatorum, histrionem agere. Comediás *alajoskodás* Pr. 473.
- áldomás*: áldás Pr. 444.
- alítani*: vélni (M. *alít, alét, alajt*).
- alkoszik* Pr. 48; *alkovás* K. 333.
- állatni*: állítani (majd minden lapon).
- állat*: 1. animal; 2. substantia essentia, argumentum Pr. 57. 59.

álatos mivolta vminek: u. a. Pr. 167.

állapot: állapot.

alég és alig Pr. 20. 157.

álgyú: ágyú Pr. 681.

álmód: álmodik K. 489.

álnak és álnok.

alom, dísznő-alom: ól. A Zwingliánusok . . . csak nem *dísznő-alomban* predikálnak K. 222.

alom-hüvelyezés: mesebeszéd.

által-beszéd: egyenes, őszinte beszéd.

által-út; egyenes út, *directa via* Pr. 81.

általlani: szégyenleni K. 262.

általság: szégyen, illetlenség. Calvinus a sz. Háromságrúl sok alkalmatlan vélekedéseket hintegetett, melyeket *általság* csak hallani-is K. 307. (M. indecorum, pudendum).

általkodott M. obstinatus.

áltatni: ámitani. Zopyrus *el-áltatá* a Babylon-bélieket, és hitelt nyervén *el-árulá* a várost K. 554.

aluddogál: dormitat K. 998.

alutlan: Éhen, szomjan, *alutlan* mezeitelen szolgált Istennek Pr. 1220.

alutni: altatni, zsibbasztani. A szegény ember báránykáját... kenyereből etette, poharából itatta és ölében *alutta*. Pr. 134. | A Syrenák szép énekekkel *el-aluttyák*, azután meg-

fojtyák az embereket Pr. 934. | A torpedo nevű hal *meg-aluttya* karodat K. 18.

anyáczaság: Az Apáczákat felszabadítottuk *anyáczaságra* K. 298.

annyin: annyian K. 765.

apród esztendő: inas-esztendő. Ha a Műves-emberek mester-ségében *apród esztendőt* kell tölteni a Tzéhbe-vétel-előt K. 363. (M. rudimentum).

*apród-esztendő*s: kiskorú. Az Országoknak sincs semmire nagyobb szükségek, mint az *apród-esztendősök* jó nevelésére Pr. 191.

arányozni: 1. irányozni: Ez a czél, melyre kel *arányoznunk* Pr. 895. 2. vélni, gondolni: Origenesig nem *arányozom*, hogy valakinek írásában találatnék (a sz. írás) könyveinek lajstroma K. 336. (M. puto).

arczúlat: arcz. Ne nézd *arczúlattyát* Pr. 855.

áros ember: kereskedő Pr. 141. és 901.

asz: aszik, szárad. Hátatokhoz *asz* a hazugság.

aszszony-állat, *aszszony-ember*: asszony.

aszszony-hihetetlen: a mit *aszszony* sem hihet. *Aszszony-h.* dolgokat tanítván K. 406.

aszú és aszszú: száraz. Ha a zöld fán ez történt, mint lé-

- szen az *aszú-fának* dolga? Pr. 110.
- aszúság*: szárazság Pr. 508.
- atyafi*: testvér és rokon (M. frater, consanguineus).
- avatni*: a gyermekágyas aszszonyt a templomban megáldani K. 587; *avatás* u. o.
- avik*: avúl, rögzik. Belénk *avik* az a vélekedés Pr. 801. | Az ifúság vétké akemény csontba *avik* és koporsóba mégyen emberrel Pr. 335.
- azután osztán* K. 544. (ritkán így).
- Babuk* (büdös b.): *babuta* K. 547.
- bajnak* és *bajnok* Pr. 398.
- bájolás* ördögi: rontás Pr. 384.
- bájos*: bűbájos Pr. 886.
- balzsamom*: balzsam Pr. 114.
- bámítani*: bámulatba ejteni. Meg kellett babonázni és *bámítani* a sokaságot K. 748. | A Christus csuda-tételi nem szemfény-vesztő *bámítások*, hanem valóságos csudák voltak K. 47.
- barátos*: barátságos Pr. 136.
- bátor*: ámbár, bár. Arrúl se szólnyunk *bátor*.
- bátorság*: securitás és animositas (M. is).
- bécs*: fillér. Urunk az özvegy-asszony két *bécsét* inkább bőcsüllötte, hogy-sem a gazdagok nagy adományát Pr. 954.
- bé-adni*: feladni, vádolni. A sántán (halálkor) *bé-adgya* a szegény lelket Pr. 970.
- bé-gátolni*: meggátolni, elgátolni.
- bé-hirdetni*: behívni, összehívni (gyűlést).
- békeltetni*: békíteni Pr. 581.
- békeltetni vmit vmihez*: érinteni vmit vlmivel. A Keresztyének-is, mikor a sz. Pál veritékével megáztatott ruhácskához *békeltették* betegeket, Christust és az ő Szentit becsüllik Lev. XIV.
- belincs*: bilincs Pr. 878.
- béltetül*: kétszeresen, duplán. Kétszeresen és *béltetül* hazugság, a mit ír Károlyi K. 360.
- bélyegetni* a bölcsöt: billegetni, ringatni.
- bénna*: béna.
- berhe*: kötény. Ádám és Éva füge-fa-levélből *berhét* csinálnak M.
- berbitélni* és *birbitélni*: K. 136. dörmögni, babonás szavakat mormolni (M. blatero, murmuro); *berbitélő*: kuruzsló.
- béves*, *böves*: bővelkedő Pr. 231.
- bévséges* és *bövséges* Pr. 108.
- bezzeg*: M. sane.
- bial*: bival K. 176.
- bikezis*: czúfnév a prédikátorokra. *Bikezis* kosta Predikátorka K. 990.
- birodalom*: 1. birtok, 2. hatalom: Moyses és Sámuel pappal egygyütt viselték a fe-

- jedelmi *birodalmat* Pr. 915;
 3. bírás: Nem itéli magát méltatlannak akár-mely külső jók *birodalmára* Pr. 595.
birólni: bírálni K. 646.
bizony: igaz. Szent Háromság egy *bizony* Isten.
bizonyság: igazság. *Bizonyság*-nélkül (vagyon) a hamis esküvés Pr. 685.
bogár: Öltözetünket juhoktól és *bogaraktól* kell várnunk Pr. 60.
bor-csiszár: részeges. A *bor-csiszár*ok torokgyékjének orvoslására barom üveg borokat akasztottak (a horogra) K. 144.
bor-iszák: részeges (tkp. *borzsák*) Pr. 217.
bor-nem-iszsza: Beza tanítása, hogy a *Bor-nem-iszszák* az Ur vacsorában akár-mit egyebet ihatnak K. 317.
bor-nem-iszaság K. 581.
borza-túró (talán bodzasajt, milyent Sopronmegyében a földi bodzából készítenek): Há pedig a Calvinisták hitinek oly ereje vagyon, hogy azt valósággal eszik, a mit hisznek: mikor éheznek, hidgyék erősen, hogy teli torkok *borza-túróval* K. 836.
boszu és *boszzú*: M. contumelia, crimen. A bűnös *boszzúval* illeti Istent (contumelia affi-
 cit). A «vindicta, ultio» *boszu-állás* és *boszu-üzés* Pr. 578.
botolás: fanyesés. A *botolás* szép ágakkal újítja az ag fát Pr. 681.
botorkázik: botorkál K. 319.
böcsülletes, böcsülletlen Pr. 233.
böcstelen K. 49.
bötü: 1. littera, 2. textus, szó, (szöveg): Nem a *bötü*, hanem a *bötünek* béli és igaz értelme a Szent Irás K. 555. Pr. 394. Diaphani, ez a szó vagyon a görög *bötüben* Pr. 14. K. 368.
bü-bájosság Pr. 375; de *bü-bájos* Pr. 886.
buggyan: buggyanik. Nem mingyárt *buggyan*, mihent parállik a Predikátor uraimék *patantyúja* Lev. LVI.
búdosó: bújdosó Lev. XVII.
búj: bújik, búvik.
bújdoklik: errare, vagari M.
bújdokik: bújik. Az apja ölébe *bújdokván* Pr. 202.
búlsú és *búcsú*: indulgentiae Pr. 325.
bűnösíteni: vádolni.
bűntetődni: bűnhődni, poenam luere.
bűszhődik: Pr. 16. és *bűszödik*: Pr. 4: búzlik (stinken).
bűzhöt: bűdösít. A te tested *bűdösségek* mű-helye, mely *megbűzhöti*, valamit magába véssen Pr. 63.
Czaprag: czafrang, diszítmény a lovon (M. phalerae) Pr. 410.

- czégéreztetni*: elárulni, kimutatni. Bolond kiáltásokkal... ne *czégéreztesse* esztelenségét az okos aszszony Pr. 140.
- czémer*: lapoczká. Szegye és *czémere* (az áldozatbaromnak) papoknak adatott Pr. 921. (M. *czimer* és *czimmer* crista, insignia; armus).
- czenke*: czimbora, büntárs. Calvinus és az ő *czenkéi*. Arius *czenkéi* K. 153. (M. és Nsz. *czenk* kutyakölyök).
- czifra*: számjegy, ziffer. Egyéb világi jók élet-nélkül olyanok, mint a szám-vételben a *czifrák*, kiknek erejek az előttökvaló számtól vagyon Pr. 206.
- czipellős*: czipő Pr. 357. (M. sandalium).
- czirkálni*: keresni, átkutatni. Igen *meg-czirkálák* és vizsgálák Pr. 209. (M. perlustro).
- czula*: rongy. Az apostolok holmi aprólék *czulákat* hagytak vala el Chr. kedvéért Pr. 409. Jaj azoknak, kik ismét felöltöznek a világ *czulájába* Pr. 509.
- csácsogni*: csacsogni.
- csalatozhatatlan* és *csalatozhatatlanság*.
- csáva*: timárlóg, lixivium M.
- csáválni*: meghamisítani, megvesztegetni. A Romai Ecclesia *meg nem csáválta*, hamissággal nem elegyítette az Apostoli tudományt K. 741. A Calvinisták tanítását *csávált* bornak és *csávált* mosléknak nevezi.
- csaplár* és *csapláros*: caupo.
- csékély* (víz): sekély.
- cselesap*: fecsegő, szeles (M. *csélcsap*) Pr. 867.
- cselesapni*: bohóskodni (possen reissen) K. 402.
- cseléd*: család. Sok *cseléd* vagyon, melyben gyermekek nincsenek K. 567.
- cselekiüvés*: cselekvés.
- csemetézik*: csemetét hoz K. 294.
- csendes* és *csendez* (az előbbi gyakoribb).
- cseppnyére*: cseppnyire.
- cserdül* a fa-levél Pr. 587.
- cséve*: cső.
- csigázni*: elferdíteni. Veszedelmekre *csigázzák* az Isten szavát K. 363; *csigázás* K. 602.
- csígatni* és *csígetni*: csitítani Pr. 935 és 456.
- csínnyan*: lassan, halkán (M. tranquille, sedate). *Csínnyaban* beszélleének, ha a magok szennyét látnák K. 1050.
- csínnyos*: csinos.
- csiszamik*: csiszamlik K. 417. *Csiszamó* állapot (casus lubricus) Pr. 621. A gyermekségnek sikos és *csiszamó* gyengesége Pr. 333.
- csiszamóság*: sikosság Pr. 83.
- csoklás*: csuklás, singultus Pr. 587.
- csólnak* és *csónak* Pr. 963.

- csóltár*: csótár. Christus szá-
márta ült, melynek mind
czapraga, mind *csóltára* és
kápája csak az apostoli kön-
tösök rongya volt Pr. 410.
- csonka-bonka*: csonka Pr. 391.
- csoportozik* (a nép): csoportosúl
Pr. 291.
- csökkönni*: csökkenni. Látván
Szolimán, hogy *meg-csökkönt*
szerencséseje K. 542.
- csöpülni*. A halál a Sárkányokat
és Oroszlányokat fáratság-
nélkül földre *csöpüll* Pr. 162.
- csúfolkodik* Pr. 792.
- csuha*: ruha, köntös. Ha a szép
új *csuhát* vigyázva óltalmaz-
zuk Pr. 470.
- csuszamik* Pr. 1090; 1. *csiszamik*.
- Dagály*: 1. daganat: Üdvözi-
tőnk azt az üdvösséges flas-
tromot kötötte a kevélység
dagályának oszlatására Pr.
979; 2. kevélység: a királyi
méltóságból serkedező *dagályt*
megfojtották a halál emléke-
zetivel Pr. 962. | Lásd a fel-
fuvalkodót féreg *dagályát*!
- dagályosság*: kevélység: Ellen-
kezik a mi döfös természe-
tünk *dagályosságával*, hogy
más teremtett állatnak fejet
hajtson K. 4. és 399.
- darabcsa*: darabocska.
- dederegni*: dideregni Pr. 102.
- délczeg*: vad, féktelen. *Délczeg*
ifjú valék (juvenculus indo-
mitus) Pr. 116; *délczeg* ke-
ményesség Pr. 2. (M. armen-
tum; lasciviens, refractarius).
deli czifra lovas Pr. 663.
- delia*: dalia K. 544. (M. vir stre-
nuus), *deliaság*: daliásság.
- delest* és *dellyest*: délután Pr.
964.
- derczés*: durczás. Engedetlen
derczés aszszony K. 308. Lev.
XLIII.
- derék ok*: fő ok Pr. 196; *derék*
munka.
- derekasan*: jól (M. solide, ner-
vose).
- derék-képpen*: főképpen, inpri-
mis.
- derék-al*: matratze. Mind leple-
ink, mind *derék-alink* férgek
lésznek Pr. 438.
- diadalom*: diadal K. 543.
- dib-dáb*: haszontalan: *dib-dáb*
agyaskodás K. 511.
- dohos* száj: bűdös.
- döglett*: dögletes.
- döjt*: dönt K. 668.
- dölő*: dülő (a mezőn).
- dörgölödni*: zúgolódn, dörmög-
ni. Mikor azon *dörgölödünk*,
hogy az Isten sokáig halasztja
a gonoszok rontását, szinte
annyi, mintha azon zúgolód-
nánk Pr. 28.
- dücsösködi*. Moyses inkább akart
az isten népével gyalázatban
élni, hogy-sem udvarnál ki-
rályi állapotban *dücsösködni*
Pr. 1040.
- dühült*: dühödött K. 500.

- Ég és levegő ég*: 1. aër, lég Pr. 684; 2. csillag, corpus coeleste: mennyei *egék* K. 13—15; 3. firmamentum: Istenhez-képest a *kék ég* olyan, mint a semmi K. 15.
- egy és eggy*: egy.
- egybe-vezés*: összevezés K. 821.
- egybe-vetés*: hasonlítás Pr. 59.
- eggyesedni, meg-eggyesedni*: meg-egyezni, egyesülni. Soha *meg* nem *eggyesedhetik* halálos gyűlölségek K. 277. Lélek-szerént Istennel *eggyesedünk* Pr. 251.
- eggyesség*: egység. El kell annak veszni, valaki az Anyaszentegyház *eggyességétől* elválik.
- egyebünnen*: másunnan; *egyebüvé*: máshová Pr. 642.
- eggy-előben* és *eggyelsőben*: egyelőre Pr. 400.
- eggyül-eggyig*: egyes-egyig Pr. 426.
- eggyünnen-másuvá*: egyik helyről a másikra.
- eggyütt*: egy helyen Pr. 8; *eggyütt-másutt* Pr. 317.
- egyelítés*: elegyítés.
- egyszersmind*: egyszerre, simul. A Fiú Testesülésében minden isteni tulajdonságok *egyszersmind* kimutatódtak Pr. 105.
- éh*: éhes; *éh-farkas*, *éh-eb* Pr. 1132.
- éhom*. Az Úrvacsorát *éhomra* kell venni.
- éktelen*: rút, utálatos.
- el-bátorít*: neki bátorít Pr. 936.
- el-bátorodik*: elbizza magát.
- eléb-járó*: előbbre való. Kit méltóbbnak és *eléb-járónak* tartot Pr. 855.
- elegy*: vegyest. A világ, melyben *elegy* vannak a jók és gonoszok Pr. 297.
- elegyesleg* Lev. XLIII.
- elégleni*. Nem *eléglette*, hogy . . . K. 352.
- eleinte*: elsöben, eleinten. Azt taníttya Calvinus, hogy *eleinte* tudatlan volt K. 483.
- élemetes*: öreg, agg. Atyánknek kel tartanunk az *élemetes* vén embereket Pr. 214.
- elève*: eleve, előre.
- el-fázódik*: átfázik.
- élés*: élelem. A hangyák fáradhatatlan munkálkodnak az *élés-szerzésben* K. 19.
- el-fogyat*: elfogyaszt, megsemmisít. Künyű let volna Herodest meg-zabolázni, vagy erejét megkötni, vagy magát sok-képpen *el-fogyatni* Pr. 165.
- el-gátol*: meggátol.
- el-gyöz*: meggyöz. A széles világot úgy *el-gyözte* vala az ördög Pr. 398.
- el-gyüölöl*: meggyüölöl. Amnon úgy *el-gyüölölé* hugát, hogy azon házban sem maradhata véle Pr. 1120.
- el-hágni*: túlhágni. Ha *el-hággja* hivatallya határát Pr. 268.
- el-hatalmazik*: elhatalmasodik.

- el-hasonlott*: el-pártolt K. 92.
- el-hozás*: szülés. Az aszszony várja az ő *el-hozását*.
- el-későre*: későbben K. 754.
- ellenkező*: ellenség, adversarius.
- ellent-tart*: ellentáll. A Római Tanács *ellent-tarta* benne K. 46.
- elmulatni*: elmulasztani.
- elő-beszélni*: elbeszélni.
- elő-gyámolít*: megsegít. *Elő-gyámolíttya* őket Isten hivatallyok tellyesítésére Pr. 248.
- elő-hasú* predikátor: újdonsült, tudatlan K. 1067.
- elők*: ősök. Fordítsad kegyes szemeidet a mi *eleinkre* Pr. 652.
- elő-kelhető*. A ki lopását eltitkolhatta (a Spartaiaknál), mint jó-indulatú és idő-jártában *elő-kelhető* ifiát megdicsérték K. 257.
- elő-kötő*: kötény.
- elő-mente* valakinek: előmenetele. Senkinek *elő-mentét* nem irigyli Pr. 260.
- elő-péNZ*: foglaló.
- elő-toszni*: elötöltni.
- előtte-járó*: előljáró.
- elővel-érő*: előérő, praecox. *Elővel-érő* gyümölcs Pr. 334.
- el-rekkenteni*: megsemmisíteni Pr. 4. (M. *supprimere*, *de-lere*).
- elsőbség*: primatus K. 785.
- el-szakaszkodik* a test: elgyengül, erőtlenedik.
- éltig* tart Pr. 235; *mind éltig* hűnösön marad K. 508.
- elvélte*: elvétve, ritkán.
- emberkedés*: vitézkedés. A Vitézek serénységgel hartzolnak, midőn lattayák, hogy Királyok szeme nézi *emberkedéseket* K. 39.
- eme* disznó: emse. Az erdei-közöt sincs agyara az *emének* Pr. 245; K. 137.
- említeni*: emlékezni. Ha jól *említem* Pr. 631. Nem *említem*, hogy Pr. 196. (M. *memini*, *memoro*).
- emelít*: emel. Süveget *emelítünk*.
- engedni*: engedelmeskedni. Fiaik, *engedgyetek* mindenekben születeknek Pr. 204. K. 584.
- ennen-magam*: ennen magam Pr. 163.
- enyegetni*: titkolni. Az ő fenéjét igen *enyegeti* az Isten szavával K. 555. (M. *palliare*, *occultare*.)
- enyelegni*: hebegni, csaholni. Én bizony nagyobb esztelenséget nem tartok, mint mikor valaki magát Catholikusnak tartya, és azon *enyeleg*, hogy ő-néki két színt adgyanak K. 900. | A szomszédok itt-is ütíkvétik a dolgot, és vagy csak *enyelegni* és kötödni akarnak velünk K. 960. (M. *balbutire*, *gannire*).
- enyhődik*: enyhül.
- epeség*: buzgóság és epesség.

- Ha én nagy *epesség*gel kérném barátomat, hogy imádkozzék érettem Lev. XVIII. (M. sollicitudo, acerbitas.)
- éppen*: egészen, romlatlanul. Tisztaságát *éppen* és szűzen tartotta házasságáig Pr. 142. (M. *ép* és *épp* integer, incolumis.)
- éppen-égő-áldozat*: holocaustum (áldozat, melyet egészen elégettek).
- éppíteni*: építeni.
- éppül*: egészül, egészszé lesz. Az ember *testből* és *lelekből* *éppül* Lev. VIII.
- éppület*: épülés. Lelki *éppületeinkre*.
- épség*: teljesség, totalitas. Senkit nem nevezhetnek, a ki ezt a Corpus Doctrinaet, Tudomány *épségét* hirdette volna K. 1021.
- érelni*: érintgetni. A gyermeket pálczával kel *érelni*. Pálczával kel *érelni* . . . az Isten-tagadókat Kal. 1. (Első kiadás 1613; az utóbbi kiadásokban *ütögetni* áll.)
- érkezni*: 1. jutni, pervenire; 2. reáérni, vacare: Nem *érkeztek* (a Szentek) egyebek cselekedetinek rostálásához.
- ért*: érett. *Ért* sajt Pr. 679.
- érték*: tehetség. Csekély *értékem* szerént.
- értékletlen*: értéktelen Lev. II.
- értekezni*: értesülni. A ki bővebben akar *értelmezni* az új Tanítók vélekedésiről, tekintse meg Feuarentiust K. 307.
- érzékenység*: érzék, sensus (sinn) Pr. 60.
- érzékenységtelen*: érzéktelen Pr. 7.
- esik*: történik.
- esküés*: esküvés Pr. 39.
- esze-fordúlt* és *esze-vesztett* Pr. 176.
- eszten* és *ösztön*.
- eszterha* K. 1065.
- esztrenga*: juhfejőhely M.
- esz-veszés* és *ész-veszés*: zavarodás, lázadás; *esz-vesztő* Barabás Pr. 499. (M. confusio, seditio). Nincs a babyloniai nyelveknek *esz-veszése* közöttünk.
- étel*: evés. *Étel*-közben.
- etetés*: mérgezés K. 242.
- étszaka* (soha *éjszaka*).
- étszakálni*: *Étszakállott* az imádságban Pr. 643.
- ez-okon*: azért.
- Facsarni*: csavarni (az írás értelmét) Pr. 392.
- fagylalni* a testet: hidegnek kitenni.
- fájlalni*: fájást érezni. Ha igen meg-verik sem *fájlallya* Pr. 232.
- fájtatni*: fájást okozni.
- fakad*: szakad. Az út Debreczenben *fakad*.
- fáradékon* az emberi elme Pr. 380.
- far-dagály*: M. postilena, pha-

- lera. Váradon a Calvinisták a papi öltözetekből szoknyákat és *far-dagályokat* csinálnak K. 222.
- fás-erkölcsü*: Nem érdemli a tekéletes aszony nevet, valaki az igen *fás-* vagy *darabos erkölcsü* Urának inkább nem kívánnya éltét, hogy-sem holtát Pr. 140.
- fázlalni*: hidegnek kitenni.
- feüél*: a mai függöny. Christushalálakor az ég gyászba öltözék, a Templom *fedele* elszaggattaték Pr. 570.
- fedődik*: pirongat (M. increpito).
- fegyhetetlen* és *feddhetetlen* Pr. 496.
- fegyverkedés*: fegyverforgatás. Nem pompára és *fegyverkedésre*, nem vér-ontásra és testi büntetésre rendeltetett (a papi királyság).
- fegyver-derék*: pánczél (M. thorax) Pr. 772.
- feje* a dolognak: veleje.
- feir* és *fejér*; *feirség* és *fejérség* (soha *fehér*).
- fejéreszik*: fehérszik, fehérül.
- feketeszik*: feketül.
- félemes?* Az el-vetet *félemes* ember rosszágát nevezték alázatosságnak Pr. 44.
- felesedik*: párosul. Mi-képpen az oktalan állatok magokhoz hasonló barmokkal járnak és *felesednek* Pr. 931.
- fel-dözsöl*: eldözsöl Pr. 421.
- fel-fogad*: megfogad, ígér. A torkos ember *fel-fogadhattya*, hogy a tobzódást el-hadgya K. 582.
- fel-forrani* (transitive): A must *fel-forja* a rútságot Pr. 227.
- fel-fút* hójag Pr. 984.
- fel-héjazni*. *Fellyebb* akar *héjazni*, hogy-sem illenek K. 363.
- fel-hírdet*: felhív.
- fel-kendett*: fölékesített. Soha olyan mosdott és *fel-kendett* nem vólt (a sz. Irás) K. 352.
- fel-követni*: megkérni. Az Apostolok *fel* sem *követvén* eléb a gazdátul, meg-öldgyák a szá-márt Pr. 483.
- felleg*: felhő K. 16.
- fel-nyír*: megnyír. Szent Pál *fel-nyírette* haját K. 582. és 583.
- fél-nyommá*: Erössen szabódik az Aug. Confessio, hogy ő a régi Ecclesiátul *fél-nyommá* sem mégyen K. 669.
- fel-ocsódik*: felébred, magához tér Pr. 30. b.
- fel-puzdráz*: felékesít (M. *puzdra corytus, galbanum*).
- felség*: Senki ne vágyódgyék *felségre*, mert nagy esetek vannak abban Pr. 83.
- fel-szóval*: alta voce.
- fel-tartás*: eltartás. A gyermek *fel-tartása*, betegsége, halála Pr. 235.

féltet: félt. Ha el nem veszteti hitit, heában *félteti* K. 950.

fel-tisztelni: megtisztelni.

féltő: féltős. Ha *féltő* marháddal nem hagyod bánni szolgádat Pr. 270.

fel-ültetni: incitare. Julianus Császár nagy biztatásokkal *fel-ülteté* a széles Világra osztott Sidókat, hogy kincseket egybe-hordván éppítenék meg a várast és templomot Pr. 849. | Julianus Cardinál Vladislaus Királyt . . . *felülteté*, török-ellen vivé K. 1038.

fenekedik: dühösködik (M. fremo, insector, comminor). A Sidók fogok csikorgatásával *fenekedtek* ellene Pr. 118; *fenekedés* Pr. 469.

fénylik: fénylik.

fenn és *fen*.

férkezik. Valakibe *férkezik* a fősvenység, azt minden gonoszsággal bé-tölti Pr. 355.

ferteztet: fertőztet Pr. 470., *fertezett*: fertőzött, fertőztetett.

filemile: fülemile.

finczározás (? fitogtatás): Ezt azért a testi szabadságnak *finczározását* az új Evangelistákban nyilván tapasztallyuk K. 395.

fiyölteni (? figyelembe venni): Ha Luther-előtt nem hitte volna a Keresztyenség, hogy Sz. Pál írta a Rómaiakhoz

szólló levelet, senki azt Luther szavára-képest nem is *fiyöltötte* volna K. 774.

foganodik és *foganoszik*: fogamszik.

fogház: börtön Pr. 176.

fogason és körmösön óltalmazák K. 209.

fogyatni: fogyasztani; napot *fogyatni*: tölteni K. 663.

fok: bástya. A vár-béliek *fokra* vivék a képet.

folyam: folyó K. 138. (M. *folyamat*, amnis).

folyamik: folyamodik Pr. 252.

folytat: folytat.

fortyan: Boszszúban *megfortyana* és *meg-dermede* Szolimán K. 542.

fontányi szösz: fonnivaló szösz (kőcz). A világ piacán mindennek van *fontányi* szösze Pr. 329.

főbség: primatus. A Romai Pápa *főbsége* K. 800.

föld-edény: eserépedény Pr. Előszó. XI.

földünki. Ezekkel a mi *földünki* szókkal jelenti a Sz. Irás az imádság drága-vóltát Pr. 642.

förödő: fürdő, balneum.

förtő K. 81. *fertő* Pr. 1123. (M. aqua turbida.)

főség: fölség (így ritkán, többnyire *felség*).

fövetlen: fejetlen.

fövetlen: incoetus. A gyomor nem egyébért hadgya *fövet-*

- len* és nyersen az étkeket Pr. 812.
- franczúz* : franczia. *Franczúzország* : Franciaország.
- frissen* öltözni, élni: szépen, csinosan, jól.
- fúalkodás* : fuvalkodás.
- fújtatni* : fújatni. Isten hét trombitát *fújtatott* Pr. 6.
- fulák* Pr. 615. és *fulánk* Pr. 561.
- furú* : furó.
- fütamat* : M. cursus, progressus. Lássuk ezen dolognak kezdetit, *fütamattyt* és végét.
- fütamik* : fut Pr. 715.
- fütamtat* : futtat. Gedeon cserép palaczkok egybeverésével *fütamtatá* a Madianitákat Pr. 106.
- fütő-félben* : futtában, hamar.
- fütos* : cursitát M.
- fütözás* : futkozás, cursitatio.
- fütözik* : melegedik Pr. 495.
- fütés* : fütés.
- füremedik* : föléled, frissül. Koplalással *füremednek* minden részeink Pr. 812.
- Galyibát* : 1. gunyhó; 2. gonosz, baj: *Galyiba* ország K. 799. Ha erről nyilvánban szöllottak volna, *galyibájok* következett volna K. 803.
- gangos* : kevély.
- gelyvás* : golyvás K. 277. (M. *gelyva* és *golyva*).
- gézen-gúz* irásocska K. 363.
- gím* : nőstény szarvas.
- glét* (= *glit* Heltai; *salvus con-*
- ductus*): Erős harczal megverék (a saracenok) Justinianust, kinek ismét újabb *glétet* kell vetni vélek K. 535.
- golyóbis* : golyó.
- gondosság* : gondoskodás. A szükséges dolgok keresetiben két dolgot tilalmaz (Isten): először a rendetlen *gondosságot*, mely a mennyei dolgok el-hagyásával jár.
- gonosz* : kár, szerencsétlenség. Szánakodunk felebarátunk *gonoszá*n Pr. 440. | Micsoda kegyetlenség volna annak *gonoszára* igyekezni, ki magának ily nagy veszedelmet szerez? Pr. 123; *gonosz hal* K. 660.
- görögni* : gördülni, peregni. Christus arczárul vér-cseppek *görgöttek* Pr. 498.
- gyakor* : gyakori.
- gyakorlatos* : *gy.* leveleim.
- gyalom* : háló K. 144. (M. *sa-gena*).
- gyámol* : fulcimen Pr. 168., K. 327.
- gyanós* : gyanus. A ki miben tudós, abban *gyanós* Pr. Előszó X.
- gyék*, *torok-gyék* : gyík Pr. 634.
- gyengélteti* a testet: kényessé teszi Pr. 433.
- gyermek-ló* : csikó Pr. 202., 495.
- gyom* : gaz (unkraut) Pr. 320.
- gyomroskodás* : stomachatio, *hag* K. Előszó VIII.

- gyóntó-anya*: gyóntató anya Pr. 716.
- gyorsalkodik*: iparkodik.
- gyökér* és *gyükér*.
- gyökeres*: valódi, igazi. Többig ezer esztendőnél *gyökeresek* voltak a pápista tudományok Lev. V. Pártütésre látszik nézni, a ki *gyökeres* királynak életében más királyt keres Pr. 184.
- gyülekezet, gyülekezet*: zsinat és egyház. A Romai *gyülekezet* igaz Ecclesia volt K. 586.
- gyölvész*: gyülevész K. 732.
- Hab*: unda («spuma» értelemben nem fordul elő).
- habarcz*: híg sár, kátyó. (Sopron-megyében *hibarcz*).
- hágó*: domb. Minden *hágónak* lejtője vagyon Pr. 83.
- hagyás*: parancsolat. Az Ó-Testamentomban Isten *hagyása* volt Pr. 734., 404.
- hagyigál* Pr. 306; és *hagyít*: hajít.
- hagymáz*: typhus Pr. 66.
- hagyomány*: traditio, meghagyás, parancsolat.
- hajlandó*: hajlékony. Az én lelkem *hajlandó* mint a nád Pr. 504.
- hajólthatatlan*: hajthatatlan.
- hajszál-felállató*: hajmeresztő Pr. 740.
- hálá-adóság, hála-adóság* és *hál-adóság*.
- hálá-adás*: hálaadás.
- hálólni*: hálózni, titkolni.
- halladék*: halasztás. Illendő *halladékot* kért az adós K. 1002.
- hamarsággal*: hamar. Hogy Isten *hamarsággal* meg-rontsa a sátánt.
- hammas*: hamúszínű.
- hangyár*: gyilok K. 264.
- hánkódás*: Pr. 969. és
- hányakodás*: hánykolódás, jactatio K. 79.
- hanyattá* fektetni Pr. 349.
- haraghatik*: haragudhatik.
- hárítani*: háritani.
- hármazott*: háromszoros.
- hasasítani*: gravidare M.
- hasonlatos*: hasonló.
- határatlan*: határtalan Pr. 1049.
- hatható* intés: hatható Pr. 479.
- havak*: menstruae fluxiones. *Havakat* és vizelletet indít (a mustár) Pr. 318.
- házasa*: házastársa. Kedves *házásától* és magzatitól meg kell válni Pr. 968.
- házasotlanság*. Véték nincs a papok *házasotlanságában* K. 1063.
- házi* példák: hazai.
- hazud* (soha *hazudik*).
- hazudtatni*: hazudtolni. Kiket Arsenius szemtől szembe *meg-hazudtata* K. 252.
- heázat*: héjazat, padlás.
- hé* és *hév*: *hében* hidegben — *hevet* hideget szenved Pr. 162.
- heában*: hiában.

heános: hiányos.

hegyes elme: éles. Ama *hegyes-elméjü* böles Scotus írja.

helyébe: helyett. A Király a *helyébe* hogy az Isten dicsősségét hírlelte volna Pr. 836.

helyetlen: helytelen.

herjóka: fogoly, perdix K. 509, (M. *herjó*).

heted-szaka: héten át Pr. 457.

hévér: emeltyű. Miképpen láttyuk, hogy nagy terheket csigák és *hévérék*-által könnyen fel-emel egy gyermek Pr. 161.

hevér: bányász. Mint az érczágók vagy *hevérék* bőrt kötnek farokra Pr. 678.

hímes hazugság: czégéres K. 259.

hímezni: colorare, acupingere; szépíteni hibát, titkolni. Eltitkolják és *bé-hímezik* még Szent Irás festékivel-is kábáságokat K. 305.

hímezés - hámozás - nélkül megvallyák K. 186.

híres-neves: hírneves.

hírlélni: hirdetni. Isten dicsőségét *hírlelte* volna Pr. 836.

hirtelen-szóllás: rögtönzés Pr. Előszó IX.

hit: 1. fides, glaube; 2. eskü, esküvés: A papot nem vólt szabad *hittel* vallatni Pr. 919. Az esküvés csak azért szükséges, hogy *hit-nélkül* nem hisznek egy-másnak az emberek Pr. 656; 3. hűség:

Meg-ölik az Aszszonyt, ha Urának *hitit* meg nem tarttya Pr. 734. (M. csak fides.)

hitel: 1. hívés (M. ipse actus credendi): Nem akar hinni, mikor igaz okai vannak a *hitelre* Pr. 654. 36. Nem-is annyit tézzen a Kristus testének étele, mint a *hitel* K. 833, 846, 936; 2. *hitel* a mai értelemben: A szép mondás el-veszti *hitelét*, ha feslett embertől ered Pr. Előszó IX.

hitetlenség: 1. unglaupe; 2. hamis eskü: A tanúk *hitetlenségi* a gonosz nyelvek tanácsából áradnak Pr. 786; 3. hűtlenség: Mennyiszer kínoz barátunk *hitetlensége*, szolgálánk árultatása? Pr. 1120.

hitezés: esküvés Pr. 659.

hitető: csaló. Arius és Nestorius teli torokkal kiáltották, hogy ők nem *hitetők*, hanem igaz tanítók K. 126.

hit-csáválók: hitrontók K. 586.

hit-level: 1. salvus conductus. Husz Jánost Prágából *hit-level*l ki-csálták K. 1038; 2. frigylevel, békeokmány: Amurát zászló-gyanánt emelé a Király *hit-levelét* K. 1038.

hív: hívő. A *hívnek* része nincs a hitetlennel K. 456. Ha Tamás hitetlenből *hív* lett Pr. 516.

hív és hív: hú, treu. Embernek

- hív* nem lehet, a ki Istennek nem *hív* K. 1050.
- hivatal*: 1. hívás, vocatio. Ha Isten *hivatalának* nem engedünk; 2. officium: Az atyák ne ítéllyék, hogy *hivatallyoknak* eleget tesznek, ha hébehóba intik fiokat Pr. 192. Meg-mutatom, mely nagyot vétkeznek a papok, ha *hivatallyoknak* meg nem felelvén . . . Pr. 913; Noha az úrak tisztek *hivatallyában* böcsületesbek a szolgálknál Pr. 267.
- hívesedik*: meghül.
- hódoltat*: hódít Pr. 472. (M. subigere).
- hóhérol*: kínoz, gyötör Pr. 29.
- hójag*: Pr. 306; *hójagos* Pr. 230.
- homlítás*: szőlőbujtás. A szőlőtőben maradgyunk . . . és midőn *homlítás*-által bé-vermeltetünk, örömmel szenvedgyük K. 12.
- hon* és *hony*: otthon, domi suae M. («*patria*» értelemben nem használja).
- hop-mester*: praecursor, hofmeister. Kötözve vala az Istennek elől-járó *hop-mestere* Pr. 22.
- hó-péznz*: havi zsold; *hópéznzes*: zsoldos.
- horgad*: görbül. Fejet hajesunk és meg-*horgadgyunk* a vén ember-előt Pr. 214.
- horgas-borgas*: girbe-görbe Pr. 81.
- horgász*. Az ördög régi *horgász* K. 144.
- hök!*: vissza! *hök* barom K. 258.
- hölgy*: Ama szép fejér *hölgyrül* írják Pr. 746.
- húgyó* disznó. Úgy halgat mint egy *húgyó* disznó Lev. XXXIV.
- húnyor*: helleborus M.
- hús-torony* Góliát Pr. 385.
- húzalkodik*: nyúlik. A fa növés-sel lassan *húzalkodik* Pr. 305.
- hűvösölés*: enyhülés. Istèn adgyon a lelkeknek *hűvösölést*.
- Idét*: idejében vkinek. Szent Agoston *idét*. K. 476; Illyés Próféta *idét* Pr. 672. Meg-nevezik a Romai Pápákat, melyek *ő-idétek* éltek K. 776.
- ifjantan*: ifjú korban. Sárának vénségében fia let, noha *ifjantan* magtalan volt K. 32.
- igaz*: igazság. Isten *igaza*.
- igazság*: veritas, jus, justitia (a *jog* szó nem fordul elő).
- igazítás*: igazulás, justificatio Pr. 743.
- igaz elég*: untig elég. Úgy gondolkodik vala (Péter), hogy *igaz elég*, ha hétszer megbo-csáttatik vétke a gonosztévőnek Pr. 176.
- igetés*: ügetés. Nem-is lassú futással vagy *farkas-igetéssel*: hanem mint a szarvas úgy siet Pr. 799.
- igy*: úgy Pr. 152.
- igyenés*: egyenes Pr. 157.

- thon*: ecce. *Ithon* jö a mi Királyunk Pr. 471.
- ijegetni*: ijesztgetni. *Ijegető* vász Pr. 23. 7.
- illatozni*: szagolni. Az újitók finnyás orra *illatozza* K. 1020.
- illeni* ünnepet: ülni.
- illet?* A ki nem tudgya a tisztességes böcsületnek fundamentumát, fel-fújja azt az emberi szónak és *illetnek* szele Pr. 921.
- illetés*: tapintás és tapintási érzék.
- imette*: ébrenlétében. Nem tudgya, álmában volt-e a látás vagy *imette* K. 221.
- immell-ámmal*: hanyagon, kellettlenül Pr. 391.
- ingyen-sem*: sehogyan sem. Kicsiny véteknek vagy *ingyen* bűnnek *sem* itilik a részességét Pr. 217.
- innen-tova*: ezentúl Pr. 402.
- innep*: ünnep Pr. 570.
- iprikálik*: cacat K. 547.
- ír*: 1. gyógyító szer, salbe: Sem *íra* sem szelenczéje K. 1067; Sem *írek* sem szelenczéjek nincsen K. 117; 2. ganéj: *tehén-ír* K. 518. (Lásd a *tözeg* szót).
- írás-tartó-ház*: levéltár.
- írni képet*: festeni.
- ismerő*: ismerős Pr. 163.
- ispitály*: nosocomium.
- istáp*: bot; királyi *istáp*: sceptrum regale.
- istenelni*: istennek tartani. Ötet egyedül *istenellyük* K. 456; meg-öle az ártalmas Sárkánt, melyet ők *isteneltek* Pr. 368.
- iszák*: zsák, mantica (felleisen) M.
- iszony*: iszonyú. Ezek pedig *iszony* hihetetlen dolgokat tanítván K. 405. (másutt *iszonyú*).
- it* (itt): ivott. Annyi pénze nincsen, hogy a *meg-it* bor-árát meg-fizethesse Pr. 231.
- izgatni* a jóra: ösztönözni Pr. 265.
- izelíteni*: ízlelni Pr. 415.
- izes*: izletes. A fű-szerszámokkal *izessé* teszik a tyúkot Pr. 30.
- Jártányi* erő: járnivaló erő. Látván a Sidók, hogy *jártányi* ereje sincsen (Christusnak) Pr. 507; *jártáni* erő Pr. 231.
- jártatni*: járatni. A veszendőket szokták zabola-nélkül *jártatni* Pr. 506.
- játczódni játzódni*: játszadozni. Dávid az orosz lányokat *játczódvá* fojtogatta Pr. 1086.
- játczódtatni*: gyalázni (M. ludificor).
- játczódtatás*: szemfényvesztés. Ördögi csudáknak neveztetnek azon *játczódtatások*, melyekkel az ördög csalogattya az embereket K. 703.

javallani: jóváhagyni, approbare M.; *javallás* K. 581.

javas asszony: jós nő.

jegy: jel, signum, nota.

jegyezni: jelenteni, significare.

jegyzés: M. sensus, significatio.

Nem értették egyebek a csillag *jegyzését* Pr. 184.

jelenség: bizonyíték. Hogy az Irás sok helyen homályos, két *jelenségből* kitetszik K. 620. (M. signum, omen, apparitio; argumentum).

jó és jóság: erény.

jószág: jóság és erény Pr. 44—48 és 307.

jó-tett: jötevő. *Jó-tett* Urát haragította (gyakoribb *jó-tévő*).

jövés a fán; hajtás. Ha testi vágyódásinkat el nem metéljük: a sok roszság minden üdvösséges *jövést* el-ölt bennünk Pr. 159. 161.

jövő-járó: járókelő Pr. 444.

Kabola: ló (kancza) Pr. 660. (M. caballa).

kaborlás és kóborlás: rablás Pr. 19. (M. depraedatio).

kábolgyáskodás: kábaságúzás, ostobáskodás.

kacs: manus parvula. M. Bol-dogok, a kiknek kezekben

kacsok: beati possidentes. Lev. XLVII. (v. ö. *kacsó*).

kákog a holló: kárrog.

kákom-bákom predikátor (= *bik-czis*).

kalafinta (?) M-nál nincs meg.

Sándor I. «fraus, dolus v. fictio». A M. Nyelvőr szerint, 1875. évf. 183. l. «nyakon-csapás»). Addig ütik vétik a dolgot, addig hányják ide 's tova a *kalafintát* a pártos tanítók, hogy végre ugyan arra térnek K. 640.

kamara-szék: árnyékszék Pr. 434.

kápa. A sólyom szemei *kápával* fedve vannak Pr. 30. (M. caputium, cucullus).

kapirtyal a tyúk: koporgat. Pr. 30.

kaponya: koponya, cranium.

karal a tyúk: gracillat Pr. 30.

kardéra és *kordéra*: története-sen, taláalomra (M. obiter, absque norma, sine adminiculo). Hogy ne tessék csak *kordéra* mondani ezeket, példákkal bizonyította K. 483. | Nem *kordéra* vagy történetből, hanem mint valami böcsülletes tudományt tanulják a hazugságot Pr. 1083.

kardéra tudni: fejből, betéve tudni (M. k. kitanulom edisco memoriter). A gyermekecskék *kardéra tudgyák* a hajdú-szitkokat Pr. 195. 200.

karéj: széle valaminek, margo. Ezeket a könyv *karéjára* feljegyzet helyeken meg-bizonyítók.

keczele: valószínűleg kar-ing, rochetum. A Calvinisták Vá-

- radon a kelyhekből serlegeket, a *keczelékből* rokolyákat, a papi öltözetekből szoknyákat és far-dagályokat csinálnak K. 222. (M. Nyelvőr 1873, 279. l. fejre való; 1877, 273. l. kötény.)
- kegyes* : pius. Egyedül Isten *kegyes*.
- kel*, néha *kell* : kell, oportet.
- kelletik* : kell (ritkán).
- kellő közepe* : centrum M. A tanácskozó helynek *kellő közepiben* királyi székbe tették az Evángeliumot Pr. 383.
- kendő* : arczfesték, fucus. A keresztényen leány *kendővel* ne mázollya magát Pr. 1106. (M. csak sudarium.)
- kendőzni* : az arczot festeni; titkolni, szépíteni a hibát.
- kendő-keszkenő* : sudarium. Szt. Pál *kendő-keszkenői* által betegeket gyógyított Pr. 879.
- kép* : *vas-kép* K. 703. (M. *venabulum, jaculum, telum*.)
- képes* : illendő, méltó. Ha a Magusok az istállóban imádták Christust; *képes* hogy mi őtet az Oltáron imádjuk K. 853. | Meg-érdemli az alamisnát, az az illendő és *képes*, hogy adgyunk néki K. 961. (M. *conveniens, aequum*.)
- képest* : nézve, tekintve. *Errevaló-képest* mondhattuk (M. *respectu*).
- képe-béli* : helyettese valakinek.
- Király *képe-béli* ember.
- képezés* : 1. képzelés, imaginatio (M. *képzés*); 2. typos: Néünk nem csak az Angyalok és Próféták példák-látások- és *képezések*-által szóllottak Pr. 394.
- kép-faragó* : sculptor (szobrász).
- kép-író* : pictor (festő).
- képző erő* : phantasia. Emléketünk feledéken, *képző erőnk* álhatatlan, úgy hogy egy Mi-Atyánk mondásában alig tart-hattjuk vesztég, hogy a világot be ne járja Pr. 157.
- kerék* : a *kerék* kék Égnek csudalatos bolyta Pr. 723; *kerék* választ ada Pr. 746.
- kérékenség* : Pr. 657.
- kéremés* : kérés Pr. 579.
- kereset* : keresés. A szükséges dolgok *keresetiben* két dolgot tilalmaz Isten.
- kérdezkedik* : kérdezősködik Pr. 204., 250.
- keresztelkedik* : szabódik, vonakodik. Kérgy meg akár kit, ha Pokolba akar-e menni? *Keresztelkedik*, szabódik, hogy oda nem akar menni Pr. 339.
- keserves* : keserű.
- későn* : lassan, késve. Az emberek *későn* éppitenek, de hamar rontják a szép éppületeket Pr. 5.
- kételen* : kénytelen.
- kétesít* : kétesess tesz.

- kétség-nélkül*: sine dubio (ez értelemben mindig így: *kétség-kivül*, extra dubium: *kétség-kivül* vettetett [dolog]) K. 126., 606.
- kétszeres szó*: kétértelmű. Mindenek telik hazugsággal és *kétszeres* szók homályával Pr. 1083.
- keverődzik*: keveredik Pr. 300.
- kevert*: moslék. A tékozló fiú annyira júta, hogy a disznók válójából *kevertet* nyalván, azzal enyhitené gyomra morgasát Pr. 421.
- keszkenő*: keszkenő, kendő.
- kéz-vetés*: pappá-szentelés, manuum impositio, ordinatio K. 312.
- kibeszélhetetlen*: kimondhatatlan.
- ki-enni*: evésben meggyőzni. Mitridates versent ett és *ki-ett* akár-mely éhető embert Pr. 812.
- ki-feselni* Pr. 160.; *ki-fesülni* K. 556. (M. *ki-fesölök* extricor).
- ki-gyökerezni*: kiirtani. A konkolyt szaggatván *ki-gyökerez-nék* a búzát-is Pr. 27.
- kilís* és *kelís*: kelés, daganat Pr. 241.
- kinn* és *kin*: foris.
- kíny* és *kény*: ön-kénnén, maga *kénnén* = önként Pr. 654.
- kinnyes* és *kinnyesség* Pr. 503.
- kintornálni*: Minden isteni szol-
gálat a Calvinisták-közt abban áll, hogy egy vagy két éneket *el-kintornállyanak* K. 522 és Lev. XLIII.
- király-képe*: helyettese. Egy Julianus-nevű *Király-képe* a Kezretények Szentegyházából a drága edényeket kihordatá K. 76.
- királykodik*: regnat Pr. 669.
- kireked* menyországból: excluditur Pr. 828.
- kire-való-képest*: mire nézve.
- kissebség*: gyalázat.
- kiszánó*: Ezek (a predikátorok) *ki-szánó* béresek és ragadozó farkasok K. 145.
- kisztetni*: késztetni Pr. 114.
- ki-süvöltteni*: kifütyölni M.
- ki-változik*: A Fiú Isten magát adá, hogy ő-rajta *kiváltozzunk* (ut per eum redimamur) Pr. 108., 376.
- ki-zsendül*: Gyökeret nem verhet benne a *ki-zsendült* jó mag Pr. 341.
- kócsagítani*: részegíteni, bolondítani.
- kócsagos*: részeg, bolond (M. ebrius, dementatus) *k.-agyú* K. 132.
- kócsolni* a kezeket: kulcsolni K. 477.
- kóczipor* (csúfszó) Pr. 791.
- kóczni*: kóczintani. *Meg-kóczuk* körmötöket.
- kófitálni*: törödni, gondolni valamivel. De mind ezekkel

- semmit nem *kófitál* Calvinus K. 510.
- kompolár*: caupo; *kompolárkodik*.
- konfekt*: Mint mi szoktunk a *konfekt*ekkel és *lictariumokkal* Pr. 131.
- konfrejt*: konfekt. Ha lakodalomban vagy, keszkenőd végiben egy-nehány *Confrejitet* házadba visz futosó gyermekednek Pr. 459.
- kopácsolni*: a fának héját lehúzni (M. excorticare). Az okos erdős, mikor egy álló-fát ki akar irtani, nem *kopácsol* ág-bogain, hanem a gyökerét rombolja. K. 556.
- kór*: M. morbus és morbidus. Szent Pál kötőjével illeték a *kórokat*.
- kór-beteg*: beteg Pr. 504.
- kordéra*: lásd *kardéra*.
- kósta* predikátor: csúfszó.
- kotoró*: komondor. A farkasok el-hitették a juhokkal, hogy a *kotorókat* avagy komondorokat el-üznéjek, tőllök. Felelet Magyarinak 116.
- kottyant* el-vélte igazat-is K. 525.
- köhent*: köhint Lev. XXXIV.
- költemény*: koholmány.
- köröm-hegynyire* se távozzanak el a könyvek renditül K. 587.
- köröm-szakadás*: erőfeszítés. De ezt-is (Tunist) sok *köröm-szakadással* és vér-patakkal meg-vevé Szinán K. 542.
- köszönni*: köszönten. Egy pohár bort *köszön* másra Pr. 221.
- köszönés és köszönet*: felköszöntés. Ízetlen embernek tartják, a ki gyakor pohárok-mellett hosszú *köszöneteket* nem tud mondani Pr. 216., 222.
- kötelkedik*: A mely szüz-leány Istennek szenteli magát, házasságba ne *kötelkedhessék* K. 192.
- kötés*: Ébreszt mindeneket Reménségre Istenünk *kötése* és fogadása Pr. 173.
- kötés-bizonyosság*: syllogismus K. 91.
- kötés-levél*: békeokmány K. 1038.
- köz*: közös, közönséges, communis. A füge-fa Sidó-országban oly *köz*, mint nálunk a füz-fa.
- közbe-vetés*: vitatkozás. Minden *közbe-vetés* a Szent Irás szavainak értelmérül vagy on Pr. 393. K. 881.
- közép-aránt*: M. per medium. Az igazság a két hamis vélekedés-közöt *közép-aránt* szokot járni Pr. 217.
- közön, nagy közön*: sokkal. A régi Szent Doktorok, kik engem *nagy közön* tudományban értelemben megelőztek K. 99.

- közönséges*: általános, generalis M.
- közösleg*: közösen, M. promiscue Pr. 370.
- község*: közönség, köz nép, communitas. Ájtatos *község*; együgyű *község*. Ez a tudatlanság nem csak a *községben* találtatott, hanem a tudós Bölcsésekben-is Pr. 380.
- krámzsál*: karamzsál.
- kufár*: propola, caupo M.
- küldus* és *koldus*; *küdül*: koldúl Lev. XIX.
- kullancs*: kolláncs K. 707.
- kupa-ser*: sörös kupa. *Kupasereket* akasztottak a horogra K. 144.
- kurta kigyó*: coluber.
- kutyorló*: gunyhó Pr. 1140.
- künnnyü* és *könnnyü*.
- Lábas marha*: pecus, vied.
- lábólhatatlan* mélység.
- lábni*: lábnyi.
- lágyan-nemmen*: lágyan K. 471.
- lakás*: étkezés Pr. 432.
- lakni, lakozni*: étkezni Pr. 435.
A régi Keresztyének valami-vel jobban főztek és vígábban *laktak* innep- napokon.
- lakodalom*: vendégség, convivium Pr. 171.
- lakó hely* (soha *lakhely*).
- lakta föld* vkinek. Abrahám elhagyá *lakta földét* Pr. 183.
Az ő *lakta helyén* K. 201.
- lánczoz*: lánczol Pr. 269.
- lángallik*: lángol Pr. 575.
- lapta*: labda.
- látat*: tünemény, jel. Nem jó *látat* Calvinusban, hogy örö- mest eltemetné azokat a szó- kat K. 463.
- látára* vkinek: Ki vólna oly vakmerő, a ki *Biró látára* tolvajlani merne? Pr. 1042.
- látatni*: látszani. Mennyei isteneket *látatának* követni (videbantur imitari).
- lator*: gonosz, improbus, scele- ratus M.
- lator-kert*: Lásd, melly hegyes kalászok kopjáival, mint *lator-kertekkel*, környül-fogta a búza-szemet K. 18.
- lasnak (lazsnak)*: ágyterítő, pa- krócz Pr. 7.
- le-csöpülni*: leverni (M. depri- mere, prosternere) Pr. 23.
- legeltetni a szemet*. Isten ennyi szépséggel ékesítette az el- hervadó virágot, hogy a mi *szemünket* gyönyörűségesen *legeltesse* K. 11.
- legeltetődik*: A szaglás ki-mond- hatatlan drága illatokkal *legeltetődik* Pr. 732.
- lehellik*: lehell Pr. 425.
- lejendő*: leendő.
- lélek-lyúk*: szelelő lyúk. A must el-szaggattya a hordót, ha *lélek-lyúka* nincsen Pr. 790.
- lelkes állat*: élő állat.
- lémonyá*: citrom Pr. 5.
- lép*: enyv; *lépes* veszső (M. viscus).

lépik: lép Pr. 811.

lépcsél: lépdegél Lev. XVIII.

leptében: csendesen, halkán. A halál úgy jár mint a lopó, ki örömet étszaka setétben kullog, reá-leselkedik, mikor alusznak az emberek; és ekkor nagy *leptében* zajgás és csattogás nélkül ballag Pr. 964.

le-szállítás: meg-szüntetés. A vissza-vonyások *le-szállításában* nincs módgyok az el-szakadtaknak K. 103.

lét és létel: Isten oka és utolsó vége *lételünknek* Pr. 369. Ott temetessél, a hol vólt első *léted* Pr. 847.

lév: lé, leves Pr. 436.

leveg: lebeg Pr. 130.

levegő ég: levegő (lég, aër) Pr. 684.

lézzeg: lézeng.

lompos: nadrág, bugyogó K. 211. (M. caligae protuberantes).

lövellik a víz a forrásból.

lövő czél: zielscheibe.

ludas: hitszegő. Parázna, gyilkos, *ludas* ember. K. 470. (M. perjurus, proscriptus.)

lyiút: lant (csak a Kalaúz első kiadásában 2. 1. található; az utóbbi kiadásokban *lant* áll).

Maga: 1. ipse, selbst; 2. noha, pedig: Vélté találkoznak, kik annyi munkát akarnának vi-

selni ő-érette (Krisztusért), mennyit a világi királyokért fel-vállalnak a sóldosok: *maga* sokkal böcsülletesb ígéretekkel édesget Christus, hogysen a világi fejedelmek Pr. 479.

maga-vető: hetvenkedő.

major és *majoros*: M. colonus, villicus Pr. 841.

mal vagy *maly*: mál, alja vminek. Nsz. Bezzeg nem csekély vízben tapogat ám ez a jámbor, hanem ugyan a part *mallyát* turbokollya és a derék sz. Írásból feszegeti mondásit. Lev. VI.

mangurnyi: csekély.

marczongani: marczangolni. A pártosok rútúl *meg-marczongják* a sz. Írást K. 320. (M. dilaniare, sanciare.)

marczapán: martius panis, czukros kenyér. A ki pisztrangot és *marczapánt* akar enni Pr. 712.

marczona: Oly balgatagságok és *marczona* kábaságok vannak a Mahomet tanításában K. 543.

marczonaság: hiáavalóság. A gyermek aprólék alakokat, bábokat és hol-mi *marczonaságokat* sírva kíván Pr. 739 és Lev. XLVII.

marha: res, sache. Nincs a világon drágább *marha* a mi lelkünknel Pr. 379.

martalék: előhad. A vitéz fejedelem elsőben *martalékot* és csatát rendel; annak-utánna az ütközetre bátorságos vitézekből dandárt és derék sereget rendel K. 601. | Az asztalnál legelőször apró pohárokkal kezdik el a csatát, mint valami *martalékokkal*: azután a derék harcok kezdetnek nagyobb pohárokkal Pr. 222. | De ezek csak csatázó *martalékok*. Jer, menyünk a Dandárra K. 456. (így még Pr. 565. 968., M. csak: praeda).

martalócz: Pr. 221., 418.

másolni: másítani Pr. 257.

maszlagos: bolond, esztelen; *mazlagosít*.

meg-áldozni: feláldozni Pr. 206.

meg annyi: ugyanannyi Pr. 1138—39.

meg-aprósodik: megfogy, elszegényül.

megdöglelni: megfertőztetni, inficiare M.

megdúlni: meggyőzni. Ki egyebetek bölcsességgel *meg-dúlt*.

meg-eggyesedni: megegyesülni.

meg-enged: elenged. A fejedelmek a gonosztévőknek néha a halált *meg-engedik* K. 1000.

meg-enyhődni: megenyhülni.

meg-fakad a has: megreped.

meg-gemberedik: megfásul, elzsibbad. A részeg elméje olyan, mint az erős déren

meg-fagyott és meg-gemberedet ember Pr. 229.

meg-gonoszít: gonoszsza tesz.

meg-guggolni: csüfolni, gyalázni. A Calvinisták a bérmlást . . . csak *meg-guggolják* K. 299.

meg-hamisítani: megezáfolni. A kis Jesus *meg-hamisította* a világ itéletit Pr. 101. (M. depravare; confutare, refutare).

meg-határozni: korlátozni. Calvinus sok-képpen *meg-határozza* az Isten hatalmasságát K. 479., 594.

meg-hazudtatni: meghazudtolni.

meg-hökkölni: 1. hátrálni (a baromról); 2. M. retundit, reverberat. De az-után (mondását) *meg-hökköli* K. 545.

meg-kredenciázni a pohárt Pr. 221.

meg-loholni a hadat: megverni K. 535.

meg-nyilatkozik: megnyílik.

meg-óltani: eloltani.

meg-olyan: ugyanolyan. Annyá minémű, leánya *meg-olyan* Pr. 1099.

meg-pircskélni: megverni K. 539.

meg-sérszik: megsérül Pr. 157.

meg-szerezni: jobbítani ráadás-sal. Mikor a kalmár el-ád valamit, *meg-szerzi* vagy megjobbítja valamivel árúját Pr. 949.

meg-tolvajoltatni: meglopotni.

- meg-torlik* a víz: torlódik.
meg-töltözik: telik, tölti magát.
meg-tunyít: tunyává tesz.
meg-üdösödik: megvévül.
meg-válva vkitől: kivéve vkit.
 David, Ezechias és Josias királytól *meg-válva*, minnyájan a több királyok részesek voltak a bálványozásban Pr. 368.
meg-vásolni: megvásítani Pr. 430.
meg-változik: megváltja magát.
 A testi fogságból pénzen *meg-változhatunk* Pr. 741.
meg-venni a várást: bevenni.
menedék: mentség. Csekély elmédnek ezekre nem-érkezését *menedékül* adhatnád.
menedék-levél: 1. privilegium, szabadság K. 8; 2. libellus repudii, elbocsájtó levél. Valamikor meg-únnya feleségét, adgyon ki rajta, *menedék-levelet* vetvén torkába K. 316.
menélni: mendegélni.
menny-ég: coelum.
mennyin: hányan.
mentest ment Pr. 444. (azonnal).
merigy és *mirigy* Pr. 269., 379.
mérkéltni: méregetni. Ne *mérkéllyük* (Isten cselekedetét) rövid értelmünkkel K. 33.
mértékeln: mérsékelni. Haragját kegyelmességgel *mértékli* Pr. 173; *mértéklés* Pr. 465.
mért-föld: mér föld Pr. 373., K. 14. (mindig így).
mesgye: megye, limes M.
meszszünnen: messziről Pr. 185.
miá: miatt Pr. 797. (igen ritkán).
micsodaság: A teremtett állatok *micsodasága* és tulajdonsága.
mindenütt-létel és *mindenütt-valóság* K. 868.
mingyárást: mindjárt K. 208.
mivólta vminek: essentia (lényeg).
módatlan: módtalan Pr. 355., 868; *módotlan* Pr. 1047.
módos: mérsékelt, szerény.
mólna: malom. Ki-ki maga *mólnára* gátollya a folyamatot K. 628., Pr. 753.
monda-monda: mende-monda Pr. Előszó III.
mord: M. mordax, clandestinus: *mord* ember, *mord* fegyver Pr. 592.
mordály: u. a. M. A mi testünk oly *mordály* árulónk Pr. 158.
mosolyogdogál: Lev. VI.
motolla: matólla.
munkáson: fáradságosan. *Munkáson* akarta meg-váltani Isten az embert Pr. 113.
müves ember: kézmüves.
Nád-méz: ezukor Pr. 840.
nadály: piócza, hirudo Pr. 26.
nagy-szívü: magnanimus Pr. 262.
nám: lám, ecce Pr. 905.

- negédes*: büszke Pr. 473; *negédeség* K. 69.
- nehézség*: nyavalyatörés.
- néhúlt*: néhol.
- nevedéken* élet: növekedő.
- nevekedik*: nevelkedik.
- nevés*: növés.
- nest*: nyest, marder.
- nevetlen*: névtelen. Nem régen egy *nevetlen* ilyen fabulát rö-píte az emberek köziben Lev. XLV.
- nézélni*: nézegetni Pr. 836.
- nóditani*: nógatni K. 236. (M. *adhortari*.)
- nőszik*: nősul K. 166; *nőszés*.
- nyálaskodás*: haszontalan cseve-gés K. 197., 761. (M. *inepta nugacitas*.)
- nyavalyást*: nyomorúltan.
- nyegni*: nyögni.
- nyegtet*: facit gemere K. 735.
- nyelv-rebegés*: hebegés.
- nyers*: fiatal. Az aszszonyok haragosbak a férfiaknál, a vének a *nyers* embereknél Pr. 782.
- nyersség*: nyersség Pr. 813.
- nyomos*: hosszúéletű. Nem lé-szen *nyomos* Pr. 206. (M. *longaevus*.)
- nyugotni*: nyugtatni. Ölében és mellyén hordozza, ott *nyu-gottya* ötet Pr. 134., 205.
- Ócsó*: olcsó.
- ódható*: oldható.
- ok-alatt*: föltételesen, sub con-ditione.
- okoskodik*: okosodik. Jesus ... több gyermekek módgyára *okos-kodot* üdő-jártában K. 489. *Okoskodik* a ki böles ember-rel jár Pr. 929.
- ollólni*: ollózni, nyesni.
- ólsárol*: ócsárol.
- olykor*: olyankor. *Olykor* szü-leték Christus, mikor... Pr. 95.
- orcza*: arcz.
- orcázni*: pirongatni; *orcázás*.
- ormozat*: tető. (M. *tectum pec-tinatum*.)
- oroszkodik*: lopószik. Egy deák *bé-oroszkodott* (a templomba) K. 247.
- országol*: uralkodik. Adná Is-ten, bár semmi undokság ne *országolna* K. 249.
- ottan*: azonnal (M. *confestim, protinus*).
- ottan csak*: legalább, saltem. Mivel hasonló szeretettel mi ötet nem szerethettyük, *ottan csak*, a mint lehet, úgy sze-ressük.
- ottan-ottan*: sokszor, mindany-nyiszor. Mikor a nagy hosz-zú keresztnek földön hur-czolt vége minden kőben meg-ütkezővén és *ottan-ottan* a Tövis-koronában akadván Pr. 507., K. 106. (M. *sub-inde, frequenter, identidem*).
- öklelni*: szűrni. Mint *öklelték* kopjával által oldalát Pr. 131.
- ökleldözni*: u. a. Pr. 598.

- örög*: nagy («senex» értelemben nem használja).
- örülődik*: gyötrődik. Mikor a gonosz lelkiismeretű ember *örülődik*, gyötrődik magában. Pr. 969.
- öszönölni*: ösztönözni.
- ösztvér*: sovány Pr. 443.
- özön-víz és víz-özön*.
- Pajtárs*: pajtás, socius.
- pakocsa*: tréfa, csúfság. Baldunus sz. Pálról azt írja, hogy ötöt Luther csúfságban és *pakocsában* nevezte eretneknek.
- palaczka*: poloska (M. *palaszka cymex*) K. 544.
- pántolódás*: veszekedés, pörpatvar Pr. 791; *pántolódik* Pr. 113.
- pápálkodik*: uralkodik mint pápa K. 777.
- párállik*: párolog Pr. 985. (M. *vaporare*).
- párlódás*: párolgás, izzadás.
- párlóg*: forró lóg.
- partogat* (?): Ki orrát *partogatta*, ki taszigálta (Christust) Pr. 489.
- pártalkodik*: M. *seditionem* mo-
vet.
- paskolni*: verni. A törökök igen *meg-paskolák* a görögöket K. 538.
- patvar*: rágalom (M. *calumniae*).
- peczentés*: percz, pillanat. A mely *peczentésben* a kis gyer-
meknek okossága kezdetik Pr. 334.; *óra-peczentés* Pr. 618.
- pediglen*: pedig Pr. 329.
- penig*: pedig (igen ritkán).
- penna-csuszamás*: tollhiba.
- pelyh*: pehely Pr. 172.
- penyész*: penész.
- perlődés*: perlekedés K. 90.
- pervata*: camera privata, árnyékszék Pr. 63.
- pesely*: persely, marsupium.
- peszér*: alsóbb rendű szolga. Oly alá-estem . . . hogy a nyalka ifiak, kiknek apjok *peszérim* voltak és ebeim-közöt heverték, csúfolnak Pr. 83.
- pesdül* (pezsdül): l. *posdül*.
- pihentés*: M. *respiratio*. Azokat (a bizonyságokat) egy *pihentésre* földhöz verhettyük K. 695.
- píhes*: pelyhes K. 544.
- pílis*: papi tonsura (M. *rasura*). Minden egyházi ember a Christus Koronájának emlékezetire *Pílist* visellyen tetején Pr. 503.
- pincze-tok*: részeges. Nehéz a meg-rögzöt szokásból (részegségből) kivenni az embereket, kivált-képpen abban az országban, melyben az emberek *pincze-tokok* Pr. 216.
- pironkodik*: *Pironkodgyék* leltek (erubescat mens vestra) Pr. 157.
- pirontság*: szégyen Pr. 426.

- plebánosság*: plebánia K. 137.
- pludra*: plundra, nadrág K. 136.
- poházni*: pofozni.
- pokrétcs*: pakrócz. A ki lovat vészén, *pokrétcsát* le-véteti Pr. 267.
- porczogósan* csúfolni. A pogányok, hogy *porczogósan* csúfolnák a Keresztyénséget, egy számár képe-alá az írták: Deus Christianorum Pr. 481.
- poroszka*: paripa. Ag lóból nehéz *poroszkát* csinálni Pr. 335.
- possadék*: posvány. A *possadékon* mételety szednek a juhok (M. *poshadék*).
- pozdúl*: pözsdül. A vér *megposdula* benne Lev. III. Mihent a kertet nem kapárod, annyival bujábban *posdúlnak* benne az útálatos gyomok Pr. 320.
- poszog*: nyüzsög Pr. 679. (M. fervere, scatere).
- pöröly*: kalapács.
- pribék*: hitehagyott. Hittül szakadott *pribék* K. 120. (M. transfuga).
- puhogat*: puhítgat. Ágyokat-is *meg-puhogattya* (Isten a betegeknek).
- punct*: pont Pr. 600.
- pupenevér*: denevér. Az isteni dolgok értéséhez olyan a mi értelmünk, mint a bagoly, *pupenevér* vagy denevér szemé a napvilág sugárilhoz K. 610.
- puposkodik*: kevélykedik (M. superbire).
- puszpáng*: buchsbaum Pr. 161.
- püszögetni*: A gyermek lovat nem csak *püszögetni* és simogatni, hanem, . . . ütögetni-is kel Pr. 202.
- Rabotás*: róbotos Pr. 163. (M. *rabota opus servile*).
- rágalmazni*: rágalmazni és roszszallani. Agesilaus csak azok dicsíretit hallotta örömet, kik, mikor kivántatot, *rágalmazták* sok dolgait (non dubitarunt vituperare) Pr. 937., 470.
- ravás*: rovás.
- ravó*: adószedő Pr. 104; *rovó* Pr. 272.
- rebeg*: hebeg (M. balbutire).
- rekesz*: claustrum. Klastromok *rekeszébe* mennyenek K. 69.
- remek*: A Mester-ember, mikor *Mester-remeket* csinál, akkor mutattya mesterségét Pr. 111. (M. offa, bucella, portio.) — Sajátságos a következő helyeken: A Luther és Calvinus tanítása eredetire, *magára, remekére* képest nem új (mondja az Itinerarius) K. 1082. | Ennek a Calvo-Lutherista *remeknek* (csuda, hogy nem töröknek) hol és minémű Ecclesiája volt, így magyarázza u. o.

reménletlen : nem reménlett.

Reménletlen, váratlan történet K. 275.

rend : helyzet. Nem vagyunk ennél rosszszabb *renden* K. 1028.

rendelni : rendezni.

rendelés : 1. pappászentelés, ordinatio. Meg-engedik, hogy a kinek papsága-előtt felesége volt, *rendelése*-után véle élhessen K. 168; 2. határozat, parancsolat: Szent Pál kötelezi a híveket, hogy engedjenek a Vének *rendelésinek* K. 575; *rendelést szab* u. o.; 3. örök *rendelés* : praedestinatio.

rendezés : rendelés, papszentelés.

rend-tartás : szertartás.

restes : rest, piger Pr. 968.

részesültetés : részesülés.

reves : redves Pr. 153.

rivasztani : riasztani K. 62.

rivogatni vkit : reá rivalkodni vkire. Döfölték, *rivogatták* Christust Pr. 507.

rogya : M. ragya, rubigo K. 226.

rokolya : szoknya K. 222. (l. *keczele*).

roppantot szép : roppantúl.

roshad : rohad. Az egész húsa mind *le-roshada* K. 65. (M. *roshad* és *rossad*).

rosszág : rosszság Pr. 159.

rosszszúl : rosszszá lesz. Vigyá-

zásban kel nevelni (a gyermekeket), hogy meg ne *rosszszüllyanak* Pr. 193.

röhög a mell : hörög Pr. 967. (*hörög* is előfordúl).

röpös : röpdöz. K. 437.

rözgöldik : zörgöldik (M. strepere) Pr. 67.

rusnya : rút, ronda Pr. 30.

rútalmaz : gyaláz. A test szörnyű átkokkal *rútalmazza* a lelket Pr. 19.

rútól : piszkol, gyaláz (M. probris afficit).

Safarina : satrafa, ringyó. Patronusi (a szökött barátak) magához hasonló *safarinát* kötének nyakára K. 398.

sáfily : saphir-kő Pr. 1194.

sajdítani : sejdíteni Pr. 193. K. 748.

sántálni : sántikálni. Két-felé ne *sántállyunk* Pr. 760.

sápolódik : sopánkodik. Senki ne *sápolódpék* fogyatkozott állapottában Pr. 737. (M. ambigo, haesito, angor).

sása : fűszer Pr. 211. (M. sásafü, lepidium).

szatoltatás : sarcizoltatás K. 552.

seppedék : süppedék.

serked : fakad.

serkeget : serkentget Pr. 104.

sérődik : sérül Pr. 859; *sérüdik* Pr. 157.

sérszik : serül; *sérült* : sérült.

sértés-marha : disznó K. 621.

sérvés : sérvülés. Csuda kérdése-

ket vetett eleikben egy Pápista ember, mellyek nagy *sérvést* tettek lelkekben Lev. XLIII. *sikerés*: ragadós, nyúlós. Szakállán, bajuszán rútvál elnyúlván a *sikerés* torhák Pr. 497. (M. glutinosus.)
sillyeszteni: sülyeszteni Pr. 435.
sindik: erejét veszti. Nem él, hanem *sindik* a beteg Pr. 811. (M. languo, tabesco).
sing: rőf Pr. 134. (M. ulna.)
sóczé: (csúfzó) K. 363.
sódor: sódar, sonka K. 144.
sohol és *sohult*: sehol; *sohonnan*: sehonnan Pr. 122. K. 5.
sokadalom: vásár K. 185.
sokkáig és *sokáig*.
sóly és *súly*: súly,
sólya (zsólya): cipő Pr. 29. (M. solea).
sonkoly: valami préseltnek alja. Nem lehet a Rósa tövis-nélkül, a méz *sonkoly*-nélkül Pr. Előszó. X. Pr. 466.
sövényes szomszéd: tőszomszéd Pr. 800.
stőmpöly: támaszték. Nem szükség . . . a Pápisták el-hanyatlott igyeket *stőmpölyökkel* támogatni Lev. VI. és K. 18.
súlyos: súlyos.
superlát: függöny. Christus halálakor a Templom *superláttya* ketté-hasada Pr. 513.
susnya köntös: rútvál.
susnyaság: rútság, éktelenség. A Calvinus követő prédikáto-

rok irásiból sok *susnyaságot* le-irtam, és az ő szavokból következő éktelenségeket kifejeztem K. 1071.
sümölcsök K. 157. (M. verruca). v. ö. *szömölcsös*.
sürődik és *sürődik*: sűrűsödik K. 16.
süt a hideg. A hideg *meg-süti* a virágot Pr. 617; *sütő*: pék.
Szabadítás: liberatio és privilegium.
szabados: szabad, liber.
szakállós lövés K. 772. (M. szakállas bombarda).
szakaszkodik: gyengül, erejét veszti. Nincs oly erős ember, hogy meg ne *szakaszkodgyék*, ha minden nap ennyi-e nem adsz Pr. 320.
szakmányos arató Pr. 323. (M. *szakvány* és *szakmány* operarum elocatio = általában, pl. holdankint felfogadott munka.
Szaktár: Szatmár K, 542.
szálánkozni: szálíkozni K. 454. 167.
szállás: ostromlás. A város *szállása* Pr. 845.
számadatlan. Úgy vesztegettyük az Istentől reánk bizot jókat, mint-ha *szám-adatlanok* vólnánk Pr. 832.
szánt-akarva: készakarva.
szaporán: Télben nyárban, hévben hidegben a juh-után jártam, . . . az Égnek minden

- háborúit *szaporán* szenvedtem Pr. 599.
- száraszt, szárasztat*: szárít Pr. 102.
- szava-hihető*: hitelt érdemlő.
- szecskevész* (? himpellér): Nagyob böcsülleti légyen az igaz keresztyéni gyülekezetnek, hogy-sem mint imez-amaz *szecskevésznek* K. 108.
- szegélet*: szeglet Pr. 372; *szegélet-kő*.
- szegessen* meg-magyarázza: jól, derekasan (M. dentate, nerveose, solide).
- szégyenség*: szégyen Pr. 800.
- szék*: velő, medulla, nucleus M. A szentség veleje és *széki* Pr. 852. Ez veleje és *széki* a Házaszág törvényének Pr. 237.
- szekernye*: csizma. Ló-bőr a *szekernye* K. 530. (M. ocrea: hohe stiefel).
- szélhámos*: szélső.
- szél*: pára. A barmok *szele* és párája (mert a Magyarok az oktalan állatok lelkét különben nem híják) K. 307.
- szellet*: A sok éretlen nedvesség és nyers füstök, mellyekkel teli a jó-lakók feje, az érzékségek csatornaira szivárkoztván, úgy bé-töltik és megrekesztik az útakat, mellyeken a szemre, fülre és egyéb érzékségekre kellene terjedni az éltető és vidámító *szelleteknek*; hogy üdő-nap-
előt meg-tompúlnak az érzékségek Pr. 815.
- szellőztetni* a fájdalmat: enyhíteni.
- szél-szó*. A dicséret hiúságos *szél-szó* Pr. 898.
- széltében*. A böcsüllés, kívánás és keresés *egy széltében* és egyenlő lépéssel járnak Pr. 801.
- személy*. Az Úr vacsoráját két *személy*-alatt osztogatták (sub bina specie). Felelet Magyarinak. (Csak egyszer így; a Kalaúzbán, XI. könyv, már „szín“-t használ).
- szem-fül* ember. A hivolkodó és *szem-füleberek* gyönyörkötető irásokat meg égették Pr. 201.
- szem-látomás*. A Christus cselekedetinek *szem-látomására* igazította tanítványit Pr. 33. b.
- szem-legeltető*: A kárvallás foggyattya *szem-legeltető* javainkat. A mezei szép virágok *szem-legeltető* különbözőzése K. 3.
- szem-pillantásnyi*, valamit e földön szenvedhetünk Pr. 163.
- szennyedékes* rútság Pr. 927; u. o. *sennyedék*.
- szentülni*: szentté tenni.
- szépegetni*: szépitgetni Pr. 142.
- szepelkedik*: iparkodik. Azt a hitom, hogy jól *szepelkedve*-is alig találánk az eretnekek-közzül, kiket Luther-előt meg-

- öltek volna K. 174. 232. (M. nitor, annitor.)
- szer*: 1. sor: Látod, én mint jártam tegnap? ma te-rajtad lehet a *szer* Pr. 141; 2. rész. A ti *szereteken* való tanítók Lev. XVII.
- szerecsse*: casus, eset. Nincs annál boldogtalamb ember, mint a kinek soha semmi *gonosz szerecséje* nem volt Pr. 29. b.
- szerecséltetni*: kockáztatni (M. periculo exponere).
- szerecsére*: esetleg, véletlenül. Mikor az úczán játzozodozó gyermekek laptája *szerecsére* Lucius számárának lábát illette volna Pr. 830.
- szereén-szerte* és *szerte-szereént*: szerteszt K. 276. 126.
- szere-szám*: gyógyító szer. Nincs a világ patikájában oly *szere-szám* Pr. 31. b.
- szere-szem*. Nyalka *szere-szem* katoná K. 363. (Nsz. ficzkó, virgocsz).
- szereető*: szeretett. *Szereető* Atyámfia Lev. VI.
- szerezés*: rendelet. Emberi *szerezés* (M. constitutio).
- szere-sz*: szag, illat. Hallók, meny nyire elő ment a világ minden latorságban, mi-olta ennek az Anti-Christusnak *szere-sz* meg-üté az emberek fejét K. 817.
- szere-dalom*: szidás Lev. L.
- szere-teni*: színlelni, palástolni.
- Gonoszságokat azzal *szere-teni* (az egyház-rablók), hogy az egyházi emberek nem jól költik jövedelmeket Pr. 470. | A Sátán szent Irással *szere-teni* hamisságát Pr. 823.
- szere-teni* és *szere-teni* (utóbbi alak ritkán): A purgatorium szenvedése ha ugyan valóságos tűz-által légyen-e, nem *szere-teni* tudgyuk (= nem egészen) K. 1010.
- szere*, *szere* és *szere*.
- szere-árkozok*: szivárog K. 16.
- szere-árvány*: 1. arcus coelestis; 2. heber, siphon: Ha a *szere-árványból* ki-szivod a levegő-egyet, természeti-ellen-is a nehéz bor fel-mégyen utánna Pr. 684. | A szunyognak oly *szere-árványt* adot Isten, mellyel az ember bőrét által-fúrja K. 20.
- szere-beszéd*: beszélgetés K. 407.
- szere-fodorgatás*: szóékesítés.
- szere-járas*: 1. phrasis: Akár-mely szorgalmatosan figyelmezünk az Irás *szere-járasira*, nehéz közönséges regulát szabni minden mondásokra egy vagy két *szere-járasból* K. 632; 2. stylus: A szent Irás olvasása és *szere-járasának* meg-vétele sem bizonyos nyom K. 632.
- szere-jú*: szomszéd. Nyeli a *szere-jú* ember a vizet Pr. 292; *szere-jú* szarvas Pr. 326.

szós. Az Asszony-népek közön-
ségesen *szósok* Pr. 239.

szököllő: 1. percz: Oly töredel-
mes szüvel nem lehetnek, a
mineműt kívánna az életnek
utolsó *szököllője* Pr. 223; 2.
ugrás, ugró: Nagy árkot ásál
magadnak, nagy ennek a *szö-
köllője* Lev. XXIII.

szömölcsös marha: hibás, beteg
Pr. 332. (M. verrucosus). V.
ö. *sümölcsök.*

szörnyíteni: átkozni (M. detes-
tari, immane censere).

szösz: A világ piacznán minden-
nek van *fontányi szösze* Pr.
466.

szunyátán: szunnyadozva, kel-
letlenül Pr. 800.

szurdék: Soha senki a régiek-
közzül nem emlékezet efféle
szurdékban lappangó Luthe-
ristákról K. 731. (M. angu-
lus.)

szuszók: gabonatarató. Az élés-
nek (a hangyák) szép tiszta
helyt szereznek, holot mint
egy *szuszékben* prófontyokat
tartyák K. 19.

szükös: szükölködő.

születtet: születés. Urunk *szület-
tete*-után ezer esztendővel. Fe-
lelet. Magy. (csak egyszer).

születtetni: születni (ritkán).

szürü: 1. cséplőhely, area: Ne
legyünk olyanok, mint a poly-
vák, mellyeket egy kis sze-
lescske elragad a *szürüből* Pr.

861; — 2. álló viznek beleve-
tett kavics által okozott gyü-
rűs hullámzása vagy kerekded
mozdulása: «Miképpen az
álló vízbe, ha egy kövecskét
vetünk, elsőben kisded kerek-
ded *szürüt* indít, azután szé-
lesben terjed a víznek kerek-
ded mozdulása» Pr. 770. (Ta-
lán a *gyűrű* szónak mása;
szól róla M. Nyelvőr VI, 39.
129. 170.)

szür-zavar: confundit. Egybe
szür-zavar mindeneket K.
1078.

szüvesít: bátorít. A nyelv...
ha biztat, *szüvesít* Pr. 785.

Tagolni: verni (M. verbero, fus-
tigo).

talám: talán.

tálnyer: tányér Pr. 794.

tanács: 1. szándék: Jó végre
igazitott *tanács* Lev. XV. —
2. tanácsos, eonsiliarius. Ki
völt *tanácsa* Istennek? Pr.
104; — 3. consilium, rath.

tanú: 1. testis; 2. testificatio:
Nem tudgya egyébűn, ha-
nem az Anyaszentegyház *ta-
nájából* K. 88.

tanúság: tanulság (M. doctrina,
studium, eruditio.)

táméntalan sokaság Pr. 852—3.
(M. innumerabilis multitudo).

tarhó: aludt téj. A kinek a téj
száját megégeti, a *tarhót*-is
fujni kell K. 1048. (M. *tarh*;
ma is Szeged vidékén.)

társalni: társul adni. Christus sanjarúsága sok egyéb kinzással *társaltatot* Pr. 528.

tarsoly: A fösvénynek *tarsolya* istene.

tatarázni: tatarozni Pr. 944.

tarts: tartalék, tartózkodás. Semmi *tarts*-nélkül minden latorságba merülhet ember K. 226. | Ha deákul vagy görögül tud olvasni, minden *tarts*-nélkül olvashattya (a sz. Irást) K. 361.

tekélletes: tökéletes.

tekergő: barangoló.

tekintet: tekintély.

teliden-teli a nyelv halálos méreggel Pr. 790.

tellyesíteni: megtölteni Pr. 204. (M. replere.)

telle-tulla ted-fel az oculárt Lev. XXXIV.

teliség: Csak nem minden betegség *teliségből* vagon Pr. 812.

temérdek: vastag, rút, gonosz.

Temérdek vélekedés = *crassa opinio*; *temérdek* erkölcsü; *temérdeken* állatod.

tepeczkél a sánta (M. saltitat, claudicat.)

tér: téres, spatiosus, planus.

Sík, *tér* és gyepes út az Pr. 81. (mint főnév nem fordul elő).

térés: megtérés, *conversio* M.

terh: teher.

terhni: tehernyi. Az El-szakad-

tak-is sok *számár-terhni* gloszákat irtak K. 618.

teremteni: 1. *creare*; 2. teremni, *producere*: Az Isten igéje gyökeret vér és gyümölcsöt *teremt* Pr. 216. A föld tövissét, bujtorjánt . . . munka nélkül *teremt* Pr. 944. | A mely fa jó gyümölcsöt nem *teremt*, kivágatik Pr. 1052. | *Teremtsen* gyümölcsöt a föld K. 21.

térengetni: forgatni, meghányini. De mivel ezen fogást jól *megtérengetők* és ugyan a földhöz is verők Lev. VIII. (M. *téregetek gyro, roto, verso*).

terjeddegel: terjed (frequ.) K. 713.

terjék: mérges csipés ellen való szer Pr. 125. (M. *theriaca*.)

térülni: térni. A régi Keresztyének, mikor az Igazságra *térültek* Pr. 201. M. *diverti, converti*.

te' s tova: ide s tova.

tetem: 1. tag, *membrum*: Mikképpen a mostan - születet gyermek *tetemit* addig kel igyengetni (sicut *membra . . . sunt fingenda*) Pr. 107; — 2. ereklye, *reliquiae sanctorum* (tkp. csont): A Szentek templomihoz és *tetemihez* szarándokságban megyünk K. 758.

tettet: tetszet, látszat, *aspectus*. Olyan vagyok mint a szines koporsó; melynek noha külső *tettete* fénlík, de belől csak

- büdös döggel büszhödik Pr. 514.
- tettetés*: tetszetős, feltünő Pr. 82. (M. egregius, conspicuus.)
- tetszés*: vélekedés, placitum. Hogy az emberi *tetszésnek* áhatatlansága nem vihet az Isten igazságára K. 44.
- tévelyeszik*: tévelyedik Pr. 598.
- tébolyog*: tébolyog K. 505.
- tik-mony*: tojás.
- tipodva-tapodva* nevetséget szerrez a vak Pr. 365.
- tiszt*: hivatal, méltóság, kötelesség, feladat: Az okosság *tiszti az, hogy . . .*
- tisztesség*: becsület, tisztelet. Tartozik ember óltalmazni *tisztességét* Pr. 935. | Christus a papoknak hivatalyok-szerént való *tisztességeket* megadta Pr. 911—12.
- titkos*: titkár, secretarius. Ezek (az apostolok) a Keresztýénségnek tizenkét Patriárkái; az Isten követségének *Titkosi* Pr. 129. | Mit csudálljuk, ha ilyen titkos dolgokat írhatot, a ki *Titkossa* és Secretariusza volt Üdvözítónknek? Pr. 131.
- toldoz-foltoz*.
- tolvajol*: lop, rabol. Hamar *tolvajolly* (cito praedare) Pr. 351.
- tompör*: tompora, femur Pr. 318.
- torha*: turha.
- több*: 1. több és többi, ceteri.
- Az ifiak neveléséhez hasonlók a *töb* erkölcsök Pr. 191; — 2. *többi* (= többje) vminek: summája. Ez a *többi* minden devotiojoknak K. 522.
- tölt*: történt. Magunkon *tölt* dolgokból tudgyuk K. 978.
- töltözik*: tölti magát. A világi Királyok az alatta-valók javaival *töltöznek* Pr. 475.
- tölyfa*: tölgyfa.
- töpörödött*: fonnyadt, aszott.
- töredékeny*: törekeny Pr. 325.
- töredelmes*: törekeny. Bizonyságinak *töredelmes* pozdorjáját megismérte K. 8. | A világi fejedelemségnek *töredelmes* romlósága a sz. Irásban üres nádznak neveztetik Pr. 503.
- törés* a sáncon: bresche. Fő hadnaggyá tevő Joábot, mert a Jerusalemben vételésben legelő ő mene föl a *törésen* Pr. 118.
- törvényes*: törvénytudó, jurista. A világi *törvényesek* azt mondgyák: clavibus traditis possessionem tradi K. 794.
- tötés*; töltés, sáncc.
- tözeg*: ganéj, sár. Calvinista csudák közzé számlálható dolognak mondgya, hogy *tözeggel* vagy lágy tehén-írral bé nem mázollyák a Calvinus maszlagában zabállott predikátorokat (quod non eos luto et stercorebus operiant) K. 518. és 1074.

- tőzött*: tűzött. Drága gyémántokkal *tőzöt* mennyezet Pr. 723.
- tőzsér*: kereskedő. Mikor a *tőzsér* drága pénzen el-adgya kövér ökreit Pr. 949.
- trágár*: bolond: udvari *trágár* (hof-narr).
- tudódik*: tudatik, tudva van (ritkán).
- turba*: erszény Pr. 449.
- turbokolni*: *turbokollya* a part mallyát Lev. VI.
- tűretlenség*: türelmetlenség Pr. 679.
- tűrhetetesség*: türés, türelem, tolerancia.
- tűrhetetlenség*: intolerancia.
- tűrhető*: türelmes. A *tűrhető* Isten azért várja a gonoszokat Pr. 116. Isten irgalmassága nagy-*tűrhető* Pr. 5.
- türtet*: türet. A ki sanyargattya, zabolázza, *türteti* testét Pr. 160.
- Udvari*: udvarias. Éjjel nappal azon törődnek, hogy bölesek, tudósok, *udvariak* légyenek Pr. 800.
- udvariság*: nyájaskodás, udvariasság. Mennyei *udvariság* (conversatio in coelis). Az ember-csúfolás, tréfálás oly közönséges, hogy sokan azt nem bűnnek, hanem tisztességes mulatságnak és *udvariságnak* alíttják Pr. 791.
- ugordik*: ugrik.
- újantan* K. 96., *újontan* K. 681.
- új-hit-reszelők*: hitújítók.
- újítani*: ismételni. Mely keserves szóval *újíthattuk*, a mit régen sz. Bernárd mondot Pr. 79.
- újság*: holdújulás. Minden *újságon* borral, lizztel, báránnyokkal kellett áldozni K. 902.
- újítani*: újítani.
- unakodik* és *unakozik* Pr. 144, 312.
- unatlan*: szüntelen.
- unatni*: unatni. Sokszor emberrel az életet *meg-unattyák* a betegségek Pr. 63.
- úraság*: úri birtok. Csekély embernek tartják, a ki tékozlása-miat szép *úraságit* elvesztegetvén kuldulásra jútót Pr. 231.
- úralni*: úrnak ismerni vkit, hódolni vkinek. Crimen lesae Majestatis . . . mikor valaki az igaz fejedelem-kivül mást akar *úralni* Lev. III.
- úr-ember*: úri ember Pr. 467.
- úsz*: úszik Pr. 501.
- úsztat*: Ezechiás király keserves könyhullatásokkal *úsztatta* beteg ágyát Pr. 967.
- út-álló* latrok: útonálló Pr. 819.
- utólbnyi*: utóbbi. Nem lehet . . . az Atyánál *utólbnyi* Isten Pr. 696.
- utóiban*: utóbban.
- utóbra*: utóljára.

úton-járó: utas, wanderer Pr. 444.

uzsora és *uzsura*.

üddő (ü-vel; birtokosraggal azonban: *ideje, idején*).

üddő-jártára: idő folytán Pr. 314.

ünnő: Ez a töpörödöt ag-lant az ő *ünnője* hajából kézre-valót csinált K. 398.

üresedik vmitől: üres, ment.

üszög: titio. Egyik *üszög* neveli tűzét más *üszögnek* Pr. 1050.

ütközet-kő: botránykő.

üveg-bor: Nagy barom *üveg-borokat* akasztottak (a horogra) K. 144.

Vacsorállik: vacsoráz.

vaj és *vajha*: utinam. *Vaj* adná Isten; — *vajha* meg-gondolnók.

vajudik: languescit. Betegségben *el-vajudott* K. 309; *vajutt*: gyenge, törődött.

valamennél: mennél. *Valamennél* undokab ábrázatot gondolhatnak (az ördögök), azokat formályák a pokol füstiből Pr. 1050.

való-képpen: valóban K. 286.

változik: váltatik, váltja magát. Az ember láttatik annyit érni, hogy Istenen *változzék* Pr. 112.

való: igaz. A ki *valót* akar érteni a régi igaz vallásról K. 1021.

vártás: ör Pr. 365. (M. *várta*: specula).

vártatva: Kevés *vártatva* Pr. 969.

vastagítani: erősíteni, öregbiteni.

vász: 1. madárijesztő. Ijegető *vásznak* tartották az Istent Pr. 23; Ijegető *vászzsal* befödi magát Pr. 7; — 2. álarcz: K. 968. a *larva*-t fordítja *vász*-nak.

vég: czél. Jó *végre* igazítottat tanács.

végezetre: végre, tandem.

velőzik: gyarapodik, hízik Pr. 24.

vélte és *vélve*: elvétve, ritkán (M. *vélte* és *vélve*) Pr. 331. 477.

venyike: venyige Pr. 66.

verdődik: vergődik. Ki testi indulati-ellen nem *verdődik* ... lelki élet-nélkül vagyon Pr. 158.

verekedik a madár a törben: vergődik; — 2. versengni, contendere: Ne *verekedgyünk* a hamis tanítókkal Pr. 933.

vereség: verés.

verő: kalapács.

verő-fény: nap és napsugár.

vész: háló K. 144. (M. *sagena*). *veszél* (ritkán *veszély*).

vészteg: veszteg: *vészteg* állani Pr. 320. 321; *vesztég* Pr. 321.

vesztegség: M. silentium. *Vesztegségben* vannak K. 20.

vet: l. fent 217—218. lp.

vétek: erkölcsi és természetes

- hiba. Ha nem a fátúl, hanem ragyátúl esik a gyümölcsben *vétek* Pr. 824.
- vetemedik*: vettetik. Pokolra *vetemednek*.
- veteredik* a bor: megromlik. Csak hamar *meg-veteredik*, elváltozik és vész a bor K. 960.
- veternye*: matutinum a zsolozs-maimádságból (breviariumból). A szent Atyák emlékeznek a matutinumról avagy *veternyeről*. Felelet Magyarinak (M. vesperae: Pázmánynál «vesperae» *vecsernye*. Minden isteni szolgálatoknak, solománának *veternyének*, *vecsernyének* . . . elei közepe, vége Allelujával tellyes Pr. 570.)
- vétetlen*: vétek nélkül való, ártatlan Pr. 661.
- vétkesíteni*: vádolni, accusare. *Vétkesítjük* magunkat Pr. 21.
- viadal*: küzdés, harczolás.
- vigasság* és *vigaság*: vígság.
- vigyázás*: virrasztás.
- villámik*: villámlik Pr. 778. K. 15; *villámás* Pr. 768. K. 17.
- villámodik*: u. a.
- vinnye*: kovácsműhely. Ha a Credo az Apostolok *vinnyéjéből* költ K. 496 és 732.
- virág-ének*: szerelmes ének Pr. 200. és 1101.
- virgyina-szó*: A gonoszok vigadnak, dob- hegedű- *virgyina-szóval* töltik és költik napjokat. Pr. 30. | Nincs száma azoknak, kik dob trombita-harsogással, *virgyina*-hegedűszóval, gyönyörködtetvén magokat, kiragadtattak az élők-közzül Pr. 964—65.
- virrattára* halasztották gyónásokat.
- viselni*: hordozni. Kezünkben *viseljük* a sz. bárkát Pr. 482.
- viszáskodás*: viszázkodás.
- viszontag*: viszont Pr. 28.
- viszsa-hazudni*: visszavonni. Egy levél-fordítás-után *viszsa-hazudgya* szavát K. 439. Pr. 985.
- viszsa-hökköltet*: visszaver. A Törökre mennek, hogy *viszsa-hökköltessék*, sőt Európából ki-tollyák Lev. XXXI.
- viszsa-mondgya* szavát: visszavonja K. 960.
- viszsa-szegezett* beszéd: ellenmondó. Több efféle *viszsa-szegezett* beszédek vannak ebben a Pasquillusban Lev. XLV.
- viszsa-szeretés*: viszontszeretet, (gegenliebe): Ne maradgyunk hátra a *viszsa-szeretésben* Pr. 113.
- viszsa-vonyás*: versengés, controversia, rixa K. 103.
- viszszát-vonz*: verseng, ellenkezik.
- vítatni*: vivatni. Skander-Bék Krója városát *vítatván*, meghala K. 540.
- vonakodik*: vonaglik, a halállal

- küzd; halálos *vonakodás* Pr. 774.
- vondogálni*: vonogatni.
- vonítás*: vonás. Apelles egy vékony *vonítást* tén a Protogenes el-kezdet képén K. 10.
- vonó* az órán: súly Pr. 811.
- vonzani*: vonni.
- vontatni*: halasztani. A sok kevéssel napról napra *vontatták* téréseket, míg a veszély elborította őket Pr. 618.
- vonyagó* és *vonyagódó ágy*: halálos ágy K. 166.
- völgy*: 1. vallis; 2. medulla, bél. A Cedrusnak *völgyét* földre hozta (tulit de medulla Cedri) Pr. 131. | Mint a nád üres és nincs *völgye* Pr. 504.
- Zálag* és *zálog* Pr. 171. 316.
- zajosodik*: *meg-zajosodik* feje a bortúl Pr. 932.
- zárlani*: zárni Pr. 790.
- zárlott*: zárt. Ugy ment Tanítványihoz *zárlot* ajtókonáltal.
- zászpa*: helleborum, nieswurz. Senki mérget epében és *zászpában* nem ad K. 323.
- zománczozni*: bevonni. Az ő rüt sebek helye az ártatlan bárány vérével meg-mosatot és *zománczoztatot* Pr. 16. (M. crustare, gypsare).
- zúr-zavar*: 1. zür-zavar, confusio K. 80. 86. — 2. confundit. Egybe *zúrta-zavarta* K. 222. (V. ö. *szür-zavar*).
- zuzzoskodik*: duzzog. Nem kell az ő finnyás gyomroskodásokkal gondolni, ám *zuzzoskod-gyanak* K. 306.
- Zsibogni*: zsbongni.
- zsugorogni*: Mit *sugorgasz* it vérszopó Bestia? Semmit énbennem nem találsz néked valót Pr. 972.

II.

Sajátságos szólásmódok és nyomatékos kifejezések.

- Agyába tünik*: eszébe jut.
- ágyat vetni*: alapot vetni. Hogy hiúságos ne légyen munkánk, itt kell jó *ágyat vetni* minden tanításunknak K. 604. Véghez vivé (Mehemet), a minek *ágyat vetettek* vala az ő elei. K. 540.
- ajándékkal bé-köti szemét*: megvesztegeti.
- alkuszik vkivel*: kijön vkivel, békében él. Nincs annak (az asszony) vigasztalása, a ki *Úrával* nem jól *alkuszik* Pr. 240.
- álmába ötlük*. Nem hihetséges, hogy ... *álmokba se ötlöttek* volna azok a dolgok K. 804.
- álmat hüvelyez*: fabulam narrat K. 157.

álmát szakasztya Pr. 163, és *álma-szakadva* fáradoz.

által-ölti nézetét : megváltoztatja K. 278.

annyiba jut : annyira jut. A tékozló fiú *annyiba júta*, hogy a disznók válujából enyhítené gyomra morgását Pr. 421.

arányoz vkit : hasonlít vkihez.

arczúl borultak a földre könyörgésekben Pr. 647.

arczúl támad az igazságra Pr. 711.

arczúl veri mondását : ellenmond magának.

árokra vinni : veszedelembe dönteni. A gonosz fejedelem *árokra viszi alatta-valóit* Pr. 182.

arra szemed legyen : arra gondod legyen.

árt szakasztani : szabni. *Árrát* sem *szakasztotta* (Judás), min adgya Christust, hanem a vásárlók akarattjára hadta Pr. 490.

árt-vét. Hogy semmi ne *ártson-véttsen* nekik K. 442.

ártya magát vmibe : beleavatkozik. Az Aszszonynak nem szabad egyházi szolgálatba *ártani magát* K. 885.

áskál-véskél. Az ördög éjjel nappal veszedelmet *áskál-véskél* alánk. Pr. 599.

ásó kapa választya el a házas személyeket Lev. XXXV.

atyúl, anyúl egy vele : ugyanazon atyától anyától való. Herodeshez (*kivel atyúl egy vala*) úttjában tére Pr. 22. | Azon annya lévén szent Jánosnak, a mely Christust szülte; azért *egy volt anyúl Christussal* Pr. 128.

azonban hagyni : abbanhagyni. Ki mind ezeket *azomban nem hagyod vala*, meg kell vala botlanod, úgy vőm eszemben Lev. XVII.

azon bokorba bújnak : ugyanazt állítják. Minden tévelygések *azon bokorba bujhatnak* és azt mondhatták, hogy az ő hiteknek régen sok titkos követői voltak K. 173.

azon bordában szőtték, azon iskolában nevelték (a Sacramentariusokat is) K. 218.

azon pórázon fút : ugyanazt állítja K. 669.

Bajt állok néki : megmérkőzöm vele K. Előszó. VI; *bajt áll ellenséginek* K. 668.

barátságért nem hinnők, de magok erőltetnek, hogy el-hidgyük K. 997.

barátiimtől esék hallanom Lev. I.

bé-árkolni a fogást : megezáfolni az állítást.

bé-boronállya a hamisságot : elfödi Pr. 1094.

bé-falatni vkivel vmit: bedugni vkinek száját. De Calvinus *bé-falattya ezt szent Pállal* K. 491.

bé-falni a sipot: elhallgatni. Vaj ha meg-gondolnák azok, kik effelében mutogattyák latorságokat ... bizony *bé-falnak a sipot* és job dologban foglalnak elméjek élességét Pr. 201. | Ha semmit ezekben meg nem mutathatnak, *fallyák bellyeb a sipot* K. 805.

bé-köti a fogásokat: megczáfolja. Szépen *bé-köti ezen fogásokat* szent Ágoston Pr. 233.

bélletten gonosz: kétszeresen.

béllettül hazugság: egészen költött.

beretvált-nyakú Tar-varjuk, Lélek-prédáló *Predikátorok* K. 269.

birja magát: tehetős. Boldogok, a kik *magokat birják*, mert ... helyén vagyon dolgok Pr. 24.

bírsággal vetni vkire: kényszeríteni vkit. Hogy hosszabbak a *Predikációk, bírsággal senkire nem vetik*, hogy mind el-olvassa Pr. Előszó. IV.

bizonyt mond rajta: bizonyítja, állítja K. 1067.

bizonyyal bizonyosb: certo certius Pr. 224.

bizza magát: bizik magában.

bokorból-ugrott. Valami *bokorból-ugrot* nem tudom ki K. 184.

bolond szarvat mutata reám: kigúnyolt Lev. XVII.

boszúnak boszúját állya Pr. 212.

bújdosóba ment: elbújdosott.

búlsút ad: búcsút vesz. Ha ki ötöt más dologban akarná foglalni, csakhamar *búlsút adna* és azt mondaná: Kissebb dologom is nagyobb annál Pr. 842.

bünné tulajdonít vmit. Semmit Isten *bünné nem tulajdonít* K. 237.

bűnössé hadgya magát. Kérdezze tőlök, ha *bűnössé hadgyák-e* magokat? K. 587 (bűnösnek vallják-e magokat).

bünt vall: vétkezik. Valaki okot ad másnak a részegsége, szinte oly *bünt vall*, mintha önnönmaga részegednék meg. Pr. 220.

büzbe keverni: rossz hírbe hozni. A hazug ördög irigysége gyakran *büzbe akarta keverni* az Isten népét K. 74.

Csávába esik: baj éri, megjárja.

cséppel csapott saxoniai ital: sör K. 171.

cserben marad: meghiúsul. Ezek, és több hasonló ígéretek

mind *cserben maradnak*, ha a régi vallást Bálványozásnak mondjuk K. 1021.

csiga-biga : Ez is *csiga-biga* és pad-alá hányandó álnok fortély K. 125.

csinnyát meg-venni vminek : sajátságait megismerni. Noha alkalmatlan vala el-hadni a járt útat, *melynek* immár *csinnyát meg-vették vala* : de a magok alkalmatosságánál az engedelmességet nagyobbra böcsülvén, más útra szegének. Pr. 187.

csólnakkal löni : alaptalanúl állítani vmit, tévedni. Ha a szent Doctorok *csólnakkal lövöldöztek* és meg nem győzték az eretnekeket : tehát az Eretnekek voltak az igaz Keresztények K. 90.

csontal üti bokáját : maga alatt vágja a fát, maga ellen készit fegyvert. Eszekbe vevék a pártosok, hogy *csontal ütötték bokájokat* és a magoktól faragott nyilat mellyekre fordították K. 108.

csorba esik vmiben. A jámbor szolga szorgalmatosan kerüli, hogy *csorba ne essék* Úra parancsolatinak végezésében Pr. 708.

Dagadtabb pofával fellyebb fújja sipját Bormeg-isza : nagyot mond K. 246.

dajkálkodik vkivel : dajkál vkit, mint dajka bánik vele. Öleiben hordozta őket, *dajkálkodot véllek* Pr. 939.

dél-színre hozza Isten tetteinket Pr. 1094.

dérrel-durral felele (durius loquebatur) Pr. 651.

díb-dáb agyaskodás : haszontalan csevegés.

dobolni vmire vkit : rávenni. Bár Péter nevezetű embert sok igéretekkal *arra doblottak*, hogy Mauritius Herczeget meg-öllye K. 264.

Egészséggel járni : bizton, bátorságban járni. Husznak a Conciliumtól kellett volna Salvus Conductust venni, ha *egészséggel akart járni* K. 1048.

egy akolba rekeszti. Ha Lutherista vagy Calvinista volna az Itinerarius, nem alítom, hogy *egy akolba rekesztené* a Lutheristákat a Calvinistákkal K. 1080.

egy babot nem ér K. 1052.

egy fontban veti. Az Újítok a Krisztus ellenségi Gyölekezeti-nek példáját állattyák az igaz Ecclesiának gyölekezeti mellé, és *egy fontban vetik* ezzel K. 196.

egy igába fogja (sz. Pál) a részegséget a bújasággal Pr. 219. *Egy igában járnak* K. 735.

egy istállóban köti. Az igazságot *egy istállóban akarja kötni* a Tévelygésekkel K. 86.

egy kévében köti. Nem kel mind *egy kévében kötni* a kárhozot tudományok követőit Lev. LII.

egy lébe főzi.

egy lévben sózza. Nem kel mind *egy lévben sózni* a kárhozot tudományok követőit Lev. LII.

egy pórázra füzi (szent Pál) a részegséget . . . a töb czégéres rút vétkekkel Pr. 218. *Egy pórázra köti* a hazugokat a gyilkosokkal Pr. 1091.

egy pórázon fút véle.

egy pórázon jár a lopás és hazúgság Pr. 1089.

egy sarkban forog. Alig találkoztak ketten, kik sokkáig *egy sarkban forgottak* K. 271.

egy vágásban jár. K. 294.

egy lábíg levágá Cyrus (a meg-részegült Scytákat) Pr. 228.

egybe-köszörülni : összeveszíteni. A hazug nyelv . . . országokat hadakozással *egybe-köszörül* Pr. 787.

egybe szűrrik a levét : egyetértének. *Egybe szűrrik a levét* (Luther és apácájja) Lev. XXXIII. *Egybe szűrrik a levét*, mihent a catholikusok-ellen kell tusakodni K. 286.

egyéb nem lehet benne : külömben nem lehet. Esküvéssel akkor kel élnünk, mikor *egyéb nem lehet benne* Pr. 656. A kigyó, ha láttya, hogy *egyéb nem lehet benne*, testével bé-fedi fejét Pr. 839.

egymás gubáját vonnyák : veszekednek.

egymással fútnak : versenyeznek Pr. 1140.

egymás szakállába okádoznak : piszkolják, gyalázzák egymást K. 248.

éhel halni és *éhel ölni* Pr. 209. és 812.

el-érkezni vmivel : fölérni, adaequare. Olly szörnyen kinoztatnak a Purgatoriumban, hogy a világnak minden nyavalyái *sem érkeznék el* ezzel K. 1006.

eleibe állapodik : megelőzi. Mit mond . . . ama dús gazdag (az ítéletkor), mikor láttya, hogy alacsomb szolgája *eleibe állapodik* Pr. 16.

eleibe vetni : tenni. Lelki jónk *eleibe ne vessük* a külső gondokat.

el-esik szíve: megszomorodik. Hogy *el ne essék szívek* és *el ne kedvetlenedgyenek* Pr. 202.

el-hiszi magát: elbízta magát. Dávid *el-hivé magát* és azzal dicsekedék Pr. 985. K. 51.

el-kapja a betegséget: reá ragad a betegség.

el-költünk arrúl: eltértünk, tavol vagyunk attól. Bezzeg *el-költünk ezekről* Pr. 195.

ellent-tartani vmiben : ellentállani.

el-lopá magát: elillant K. 823.

el-múltni vmi mellől: abbanhagyni vmit.

elöl-útol találhatunk : úton-útfélen.

el-szakada kötelek: bensültek K. 264.

el-szedéd a lépet: megszaladtál, engedtel állításodból Lev. (M. szedd el a lépet fuge dum licet).

el-töré a járom-szeget: kiugrott a hámból K. 1038.

el-veti a nyárfa-súlykot K. 295. Messze hagyítá a súlykot K. 417.

el-véti a lépést: téved. *El-vétik a lépést* és messzse vetik a nyárfa-súlykot K. 295.

el-véti az ugrást: téved K. 421.

ember-számban tartani: embernek tartani. Ő-maga Üdvözítőnk azt kiáltja, hogy *Ember-számban* sem tartatot, hanem féreg volt Pr. 497.

érkezik vmire: képes, elegendő. *Ezekre* (a csudákra) sem emberi sem ördögi erő *nem érkezik* K. 705.

érölen visel vkit : elér, elfog. Közel jár, sőt mindenüt *érölen visel* a halál Pr. 1118. Mint a róka hányta a cselet, mikor lesre vétetik és *érölen viseltetik* K. 163. 189.

esik a legyek: ellepik. Ábrahám, kinek áldozattyát mikor *a legyek esnék*, elkergette (öket) Pr. 650.

esküszöm Istennek: Istenre Lev. V.

esküszik vmin: vmire. Mikor oly *dolgon esküszik* ember, melyet hűn nélkül bé nem teljesíthet K. 1042.

esztendő ez napig: mához egy évre Pr. 1183.

esztengára hajtani: megszorítani, megfogni a disputatióban.

étellel lakni: élni. A kik paraszt *étellel laknak*, mindenkör erősebbek Pr. 435.

ezekben semmi sem költ: ezekből semmi sem teljesült.

Fáréra fogni : fartatni, megfogni a vitatkozásban. Midőn *fáréra fogatnak* és erős bizonyosságokkal sürgettetnek, mindgyárt nyomot vesztenek K. 407.

fántom fántal fizetni : szeget szeggel, visszaadni a kölcsönt. A Calvinisták *fántom fántal fizetnek* a saxoniai ser-főző predikátoroknak K. 288. (M. *fánton fánt*, proverbium : Malo nodo malus quaerendus cuneus.)

farkas kaszára vetni : legyilkolni. Mohácsnál a Nemesség színe *farkas kaszára vetteték* K. 541. .

fazékában fő : teljesül rajta. Igazán *fazékokban fő*, a mit Béza mondott K. 345. Calvinus maga *fazékában főt* dologrúl bizonyost tudna mondani K. 102.

feje a dolognak : fő dolog. Ez a te *dolgod feje*.

feje-vesztében : fejvesztés alatt. Soha olyan fejedelmet nem hallottam, kinek csak az olyan szolgálát eset volna kedve-szerént, melyet *feje-vesztében* parancsolt volna K. 583.

fejeden telik : teljesül rajtad. Félő, hogy *fejeden ne tellyék*, a mit mondott sz. Dávid Pr. 321.

fejedre rakom : bebonyítom. Ollyakat költenek a jámborokra, melyeket *fejekre nem rakhatnak* K. 249. Nem szabad senkit abból itélni, a mit ellene mondanak, hanem a mit hiteles bizonyosságokkal *fejére raknak* Pr. 505.

fejem-hajtva könyörgők Lev. II.

fejéhez sújtani vkinek vmit. A Lutheristák Husznak eretnek nevet *sújtnak fejéhez* K. 170.

fejen marasztani : halálra itélni. *Fejen is marasztották Jeremiást* (a zsidók), hogy pusztulásokról prófétála K. 676.

fején szántani vkinek : sanyargatni vkit. Tűri Isten, hogy a gonoszok a jámborok *fején szántsanak* Pr. 25.

fejére ül : hatalmat vesz rajta. A férfi feleségét *fejére ne hadgya ülni* Pr. 245.

fejetlen lábak : pásztor nélkül való nyáj. Hihetetlen, hogy Isten . . . az Ecelesiában semmi módot nem hagyott volna; hanem mint *fejetlen lábakat* . . . bizonytalanságra eresztette volna fiait K. 605.

félben-szegni a tanítást : félben hagyni.

fel-dúzzasztja orrát : földuzza K. 523.

fel-érni : belátni, megismerni. Seneca a természet világosságával *fel-érte* azt, hogy egyedül a jámborság jó Pr. 309.

fel-éri a festékekkel : képes reá. Ha *fel-éred a festékekkel*, eleveniesd meg halva-fekvő igyünket Lev. XIX.

fel-öltözi a ruhát : felölti.

fel-tök velle : kivettem vele, vitatkozásba ereszkedtem vele Lev. II.

fel-töröltött homlokkal megveti : büszkén K. 453.

fel-ülöt fujnak a lovasoknak.

fen-pökik : hetvenkedik. Plinius és egyebek nagy *fen-pöktek* és csúfos mardosásokkal jádzottak az Istenfélőkkel K. 5.

fészket ver. Nagy *fészket vere* a Török Európában Lev. XXX.

foga között mondgya : lassan, titkon, alattomban. Plato és Socrates *fogok-közöt* mondták, hogy egy Istennél töb nincs Pr. 380.

fogatlan bizonyosság : erőtlen.

foglalja magát vmiben : foglalkozik vmivel.

foly a nyála vmire. Addig *foly a nyála* (az alma) édességére, hogy végre le-szakasztá Pr. 905.

fordította a kaszát : megmásítja nézetét K. 86.

forralni vmit. Mikor (a Sidó papok) a Christus *halálát forralták* Pr. 912.

forrót öntnek alája : megcsalják, kínos helyzetbe hozzák. Ha ki ellenségével czimborál, *forrót öntnek alája* K. 540.

földre esik : meghiúsul. Nem azért bánkódik, mint-ha az Isten ígéreti *földre estek volna* K. 478.

fülbe rágni : szájába rágni K. 80.

fülből kiesik a szó (a hamis bírónak), ha az arany alá nem nyomja Pr. 358.

fülembé esett : hallottam K. 816. Pr. 843

füle-mellől bocsátta az atyai intést Pr. 192.

füstöt vet : kitűnik, elárulja magát. Lehetetlen, hogy *füstöt ne vessen* (a hamisság) K. 48. és 1038.

Gondolásba és gondolkodásba fogni : meggondolni. Kit, hogy csak *gondolkodásba fogjunk-is*, óltalmazzon az igazságnak Istene Pr. 281.

gonosz bordában szőtt ember K. 511.

gonosz bölcsőben bélyegedett ember K. 511.

gonosz néven veszi : rossz néven Pr. 207.

gyeplőt néki veti : szabadon ereszti. *Néki veti a gyeplőt*, mennyen a hová kívánsága vezet Pr. 117.

gyomorból szállani : őszintén. Én vélem el nem hiteted, hogy *gyomorból szállasz* K. 163.

gyülekezetet szolgáltak : gyűlést tartottak.

Hajadon pór. Mentül *hajadomb pórok*, annál fellyeb törlötték homlokokat arra, ut loquantur grandia Lev. VI.

halálra tartották : h. itélték.

hallgatással mulat vmit : elhallgat. Szent Davidot-is bár hallgatással mulassuk Pr. 120.

hallgatással mulik vmi mellől : elhallgatja.

hallgatni vkihez : engedelmeskedni vkinek. Az egyházi *Pásztorokhoz* engedelmissen *halgassunk* Pr. 213. Többen *halgatnak Romához* predikálás által K. 67.

hallgatni vkitől : engedelmeskedni. A fiak szülei-ek-előt kicsinyek légyenek és *ő-tőlők halgassanak* Pr. 213.

hal-vész a szerelemben : bolondulásig szerelmes. Ammon úgy *hal-vész vala Támár szerelmében*, hogy naponként elszáradot kívánságamiat Pr. 1133.

hal-vész vmiért : él hal vmiért.

hamissa lett a bírótúl : elítéltetett.

hamissággal híresít minket : gyanusít.

haragot kincsez fejére : gyűjt (iram thesaurisat) Pr. 680.

haragot üzni : haragudni.

hátán akar nyargalni.

hátat adni : megfutni, terga dare. *Hátat adot* az ellenség Pr. 1185.

hátunkhoz asz, a mi reánk ragadott Lev. XXXIV = rajtunk szárad. Ha ti el-hagynátok a *hátatokhoz aszott* bálványozást Lev. III.

hazudtát mondani : megczáfolni. Én sem szánnám *hazudtát mondani*, a ki efféle gyalázattal terhelné nemzetségemet Lev. XLVII.

heával van vminek. Annyival töb *heával* vannak a világ úrai, mennyivel töb országot birnak Pr. 1134.

helybe hozni : helyrehozni. Hirét nevét felebarátodnak *helybe hozzad* Pr. 630.

helyén vagyon dolgok : jó dolguk van. Boldogok, a kik birják magokat ; mert ... *helyén vagyon dolgok* Pr. 24.

helyére vinni : helyrehozni, pótolni, compensare. Sanyarú veréssel *viszi helyére* az Isten igazsága a hosszú várakozást Pr. 117. 832.

heven a ti nyakatokba kel fordítanunk a nekünk készített pár-lúgot Lev. IV.

heven torkodba verem : torkodra forrasztom.

hevet hideget tűr : hideget meleget tűr.

híreddel legyen : tudd meg Pr. 3.

híre cserdül : hire támad.

hírrel sem hallották : hírét sem hallották K. 268.

homloka-fel-töröltt, alá való értelmű ember. Lev. VI.

horgas beszéd : hazugság. *Horgas beszédek* és tétovázó csevegések béven vannak a Concordiában K. 443.

hozzá teszi magát vkihez : hasonlítja magát.

Imádkozni a képeknek : Nyilván vagyon a széles világnál, hogy ti a képeknek imádkoztok Lev. VI.

inában lenni vkinek. De itt-is *inokban legyünk* és meg-sarkallyuk őket K. 125.

ina lantol : remeg. A reszketés-miá nem csak *ina lantolt*, hanem térde egybe veretet Pr. 967.

indulatoktól viseltetik : indulatos, szenvedélyes.

irtóztat bennünket a büntül : megutáltatja velünk a bünt.

Jó helyen fogtál ki, és

jó helyen vetéd itt meg a hálót : jól tapogatsz, jól kezdted a dolghoz Lev. VI.

jó árkon ugrál-által : szerencsésen menekültél. Lev. XVII.

jó-sült : jó madár. A tudatlan tanítók, úgy-mint Magyarai István és egyéb *jó-sültek* nagyon puposkodnak K. 163; *jó-sült* tanítások K. 1036.

Kapni vkin vmit : einem etwas anhaben. Midőn a böles Arianus püspökön szóval *semmit nem kaphatna* egy igaz-hitű püspök : arra kényszeríté K. 65. (=ki nem foghatott rajta).

kapzsira vetni : prédára vetni.

karikát ver az orrára : megfékezi.

kedvének tetszik : kedve tartja. Ki-ki akkor böjtöllyön, mikor *kedvének tetszik* K. 295.

kelleti magát : megkedvelteti. Az isteni tudomány a maga szépségével *kelleti magát* Pr. Előszó XII.

kellve hadgyuk-el az ételt : mikor még ehetnénk, hagyjuk félben az evést Pr. 812.

kérödni vki ellen és vkire : gyalázni vkit. Hallom, mit *kérödnék ellenünk* az ... elszakadot kiáltók Pr. 391, 481. és K. 469.

kerüli a forrót : kitér a baj elől. Tudta a hamis Próféta, hogy ha szóra ereszkedik, veszni kell kábaságának; azért *kerüli a forrót* K. 551.

késsel által-vette : átszúrta. A Gárgyán haragjában egy Jesuita torkát *késsel-által vette* K. 264.

készülöt fájni. Az itélet-elöt *készülöt fájnak* az Angyalok Pr. 6.

kétségét ki-veheti : meggyőződhetik K. 1075. *Kivegyék* abból *kétségeket* — legyenek meggyőződve K. Előszó X. *Kétségünket ki kell* abból venniünk.

keze-lába esett ember : inaszakadt.

kezeseket vetni : állítani. Pr. 333.

kezes lábas hazútság: nagy hazútság. K. 270.

ki-apadt a szeme : kifolyt a szeme.

ki-forr száján az ártalmos szó Pr. 790.

kifogták a délcezből : megfékeztek. Lev. LVI.

ki-kelljünk a gyermek számból Pr. 739.

ki-mosdik : menti magát, Calvinus *azzal mosdik ki* K. 495.

ki-mosdat a feslettségből. Minden *feslettségből ki mosdaták* (az Apostolok a pogányokat) K. 51.

ki-mosdott a gyermekségből Pr. 739.

ki-mossák a szemérmét a szentelen szók a gyenge leányok szivéből. Pr. 793.

kinnyére tartya. Isten e világon nem *tartya kinnyére* az Igazakat Pr. 681.

ki-öltözik vmiből. *Ki-öltözik az emberségből* a fősvény Pr. 356. Egyszersmind a *gyarlóságból ki nem öltözhünk* Pr. 327.

ki-szöktek ott a felső várból : hiányzik ott az ész.

ki-támad az igazság mellet : védelmezi K. Előszó VI.

kiterjesztett öllel fogadgyák : tárt karokkal K. 181.

ki-töré a járom-szeget és Úra engedelmisségét lerázá Pr. 1082.

ki-ugrik a hámból K. 115.

ki-üti éliből: ráveszi vmire. Julianus Cardinál Vladislaus királyt . . . sok mézes beszédekkel *ki-üté élibül*, fel-ülteté, török-ellen vivé K. 1038.

kivánsága szakad vmi után.

kócsagos agyú szeles ember: bolondos.

kócsagos a feje: esztelen. A kinek *feje* nem *kócsagos*, megértheti. K. 581.

konczról konczra vagdalá: darabokra.

koty-fütyet vet: fütyöt hány, kigúnyol.

körmös kézzel nyúl vmihez. Serényen és *körmös kézzel nyúllyatok* az üdvösség kereséséhez Pr. 339.

köszörül, neki köszörül és reá köszörül: biztat, bátorít. Efféle (hizelkedő) szók úgy *néki köszörülék* embert, hogy tisztességesnek véli a boszszúállást Pr. 936. Úgy *reá köszörüli* a hizelkedő a tudatlan ifút, hogy minden fertelmességre hanyat-homlok rohan. Pr. 936.

kötést tesz: frigyet köt. Job *kötést tett* szemeivel (= pepigit foedus). Pr. 351.

köti magát vmire: igéri, kötelezi magát Pr. 173. 184. 206.

közét ártani vmihez: közének lenni vmihez. A Szentek semmi *közöket nem ártyák mi-hozzánk*, K. 968. (= non habent commercium nobiscum).

küszöbrül sem köszönt az iskolának, és: csak *küszöbrül köszönté a Filozofát* K. 307.

kyriét indítani: zajt ütni, lámentálni. *Kyriét indítottak* ellenünk. Nagy *kyriében költötték* az újítók a Husz János dolgát K. 1045. Nem kellene illy nagy *kyriét indítani* a Pártosoknak ebben a dologban K. 882.

Lábat kap a hamis tanítás K. 142. *Lábat vesz*, u. a. lábra kap.

lakodalmat indít: lakomát szerez. Pr. 159.

leszállítani a gyűlölséget: megszüntetni. Nagy bölcseségnek tartják az emberek, ha két nemzetségnek *gyűlölségét* egy tisztességes házassággal *le-szállíthatják*, Pr. 110.

le-törli a csipát szemérül: felismeri tévedését. Aristoteles, ki *midőn a csipát szemérül le-törölvén*, bizonyságinak töredelmes pozdorjáját meg-ismérte vólna, igazán meg-vallotta K. 8. 103.

lóbőr a szekernye: lóbőr a csizma. Értelme körülbelül annyi mint: kutya van a kertben. Vevék eszékbe (a Calvinista tanítók),

hogy *ló-bőr a szekernye*, ha ez így vagyon, és majd azt fogják mondani az emberek, hogy bolondoskodnak a predikátorok K. 530.

lova farkát tartya vkinek: egyetért vele Lev. XXIII.

Maga-vető ember: hetvenkedő.

marja a bélit: bántja. Értem, mi *marja béledet* Pr. 1124.

markában szakad hamissága Lev. XXII.

markodban kapom a hazugságot.

marokban tapasztalni: kézzel fogni. Ily bátorsággal hazudnak, mint-ha *markokban nem tapasztalhatnák* hazugságokat K. 257.

másba ütteti a dolgot: másra fordítja a beszédet. Mikor arra kényszerítjük (az új-hit-faragókat), hogy mutassák meg igaz Pász-torságokat: örömet *másba üttetik a dolgot*, örömet ki-ugranak a korlátból K. 115.

másra kení a maga szennyét.

más kaptára vonnya: megváltoztatja K. 586.

más útra szeg: tér.

maszlagossá lesz: megbolondul. A bor-miat minnyájan *maszlagosokká lettek* Pr. 227.

meg-éri a vétékben: rajtéri. A mely gonosz-tévőt *meg-érnek* vétékben K. 482.

meg-éri vmivel: beéri. *Meg-érte velle* Pr. 390.

meg-eszméli magát: meggondolja magát.

meg-férni vkit: hozzáférni, ártani neki. A *kit* a kénköves tűz *meg nem férhetett* józan korában, Aszony-ember tűzétől meg-égettetet részeg korában Pr. 224.

meg-fogja kezét vmitől: tartózkodik vmitől.

meg-hasonlott magatól: következetlen lett.

meg-hiszik egymást: megbíznak egymásban.

meg-keni kerekét vkinek: megvesztegeti Pr. 358.

meg-öblítik szájokat és csak hamar mást mondanak K 530. = megmásítják állításukat.

meg-sarkalni vkit: sarkában lenni vkinek. De itt-is inokban *legyünk* és *meg-sarkallyuk őket* K. 125.

meg-süti kezét: megégeti. A ki gyengén nyúl a csallánhoz, *meg-süti kezét* Pr. 326.

meg-szünni vmitől: meg-szüntetni, abban hagyni. Nem kell a böcsülléstől *meg-szünnünk* Pr. 213.

meg-tágíttya nyelve zaboláját: nagyot mond.

meg-tompítani a nyíl hegyét: megczáfolni az ellenvetést.
 Könnyű *meg-tompítani hegyét* ezeknek a *nyílaknak* Lev. XIV.

meg-üresedünk a reménségtől.

melle-verve mondá: mellét verve.

méltóságát üresíti vkinek: gyalázza, tekintélyét aláássa.

mértékre fogni: mérsékelni. A haragot *mértékre fogták* (a szentek).

mezőre száll: sikra száll, megküzd.

mosdatlan kézzel nyúlni vmihez: készületlenül fogni valamihez. Hogy pedig készületlen és (a mint szokták mondani) *mosdatlan kézzel ne nyúllyunk a dologhoz* K. Előszó VI.

mosdatlan kézzel nyúlni vkihez: piszkolni, gyalázni vkit. A ki *mosdatlan kézzel hozzájok nyúl*, orczapirulás nélkül nem marad K. 269.

mossa nyelvét vkinek cselekedetivel: gyaláz vkit. Igen *mossák nyelveket* az Eugenius pápa *cselekedetivel*. Lev. XXX. és K. 1048.

mossa magát: mentegeti. Senki azzal *ne mossa magát*.

munkát fogyat vmire: hiában fárad.

mutatni vkit a törvényre: utalni. Isaias *mutatta a Sidókat a törvényre* K. 592.

Nagy büzzel és festommal mégyen vala Arius a Szent-egyház-felé: nagy pompával K. 215.

nagy konyhát üttet: nagy készületet tesz.

nagyra vinni: nagynak tartani. A régi Szentek sz. Ágoston bölcsességét oly *nagyra viszik*.

naggyal tartozzam, ha: fogadni mernék, hogy.

nehéz néven venni: rosz néven. Oly *nehéz néven* vevé ezt Isten Pr. 170.

nem állok keresztül benne: nem ellenzem K. 820.

nem fér fogára: nem szereti. Nem *fér fogokra* az Újítóknak, hogy Virág-vasárnap bárkát szentelünk. Pr. 481.

nem hagyja magához sülni a gyalázatot K. 265.

nem hitván renden kaszálnál, ha: nem hiába fáradnál, ha.

Nem hitván renden kaszálnál, ha reánk is rakhatnád, a mit mondasz Lev. VI.

nem gondolnak véle, horgason esik-e vagy igyenesen.

nem igen mélyen gázolt a theológiában Pr. 455.

nem vólt szarvaiban semmi férges Pr. 500.

nevünket rontod : rágalmazsz bennünket.

nyakába rántani vkinek a bűdös berhét, vagy a párlúgot. Vigyázzon Luther, hogy *nyakába ne rántsák a bűdös berhét.* K. 377. (visszakenni vkire a piszkot). *Nyakadba rántom a párlúgot.* Melegen *nyakokba fordíták a hazugságot* K. 265.

nyakon kötni : nyakon csipni. Hogy pedig hit-szegés-nélkül *kötötték Huszt nyakon* K. 1047. Az ártatlan remetét *nyakon kötö* Pr. 1093.

nyakon-szirton : agyba-főbe. *Nyakon-szirton* tagoltatá magát (Zopyrus) K. 554.

nyargalóban bocsját : szabadon ereszt Pr. 97.

nyomja az utat : halad, premit viam. Az isten-félő nagy emberek kicsiny-korokban kezdettek a tekéletesség *úttját nyomni* Pr. 335.

Okossággal szeret : megáld. A kit Isten *okossággal szeretett*, tanulhat ezekből K. 539.

orcájára téríteni vkinek vmit : megzáfolni A gyónásról való *káromlástokat orcátokra térítem* Lev. XXXII ; K. 708.

orrában dagállya : haragszik. Hogy ki-fogták a délcezeből *bátyánkat és szájában vetették zaboláját, csuda, melly igen orrában dagállya* Lev. LVI.

orrán áll : orrolja. Igen *áll orrokon* az Újítóknak, hogy né-mely egyházi személyek gonosz példát adnak Lev. XLV.

ott felejtí magát : ott marad Pr. 159.

ördög-tojta és kotlotta hamisság K. 184.

özvegy kenyeret eszik. Anna 84 esztendeig *ette az özvegy kenyeret* Pr. 142.

Paizza alá toszni vkinek : ráfogni vkire. Micsoda *oreza* tehát, melly nem általlya a görögök *paissa-alá toszni* a Lutheristaságot K. 169.

paizsúl veti magát : oltalmaz. Most abban helyhezteszik a *barátságot* az emberek, ha *paizsúl vetik magokat*, hogy gonoszságiban oltalmazzák a kit szeretnek Pr. 544.

paraszságban sült ember K. 91.

pattogatni vkinek nevét. Csak *szem-fény-vesztésért pattogatják* a régi Doctorok *nevét* K. 161.

pazsittyában kell meg-fojtani a haragot Pr. 775.

példát nyitni : adni.

pórázon hordoz és visel. A test *pórázon hordozzá* a lelket Pr. 157 és 817.

pöki markát: erőlködik. Luther más-felől *pöki markát* s azt mondgya K. 103.

próbára veti magát: megpróbálja. K. 65.

puposon szólló, s ékesen beszéllő. Levél az *puposon szólló s ékesen beszéllő Alvinczi Péternek.* Lev. XXII.

purdi hazugság: szemtelen hazugság.

Ravásra veszi Isten minden lépésünket.

reá-felel: 1. jót áll: *Reá-felelek*, hogy küloben sem találad K. Előszó IX., *Arra nem felelek*, hogy ennyi citatiokban vétek nem esett K. Előszó IX. — 2. megigér: *Reá-felelt* Apollo, hogy heted napra meg-fizet. Pr. 1114.

reá-fejezni vkire a bizonytságot, a panaszt: ellene fordítani a fegyvert, retorquere. *Reánk akarják viszont fejezni ezt a bizonytságot* K. 249. *Reánk fejezi a panaszt.*

reája-szállani vmit: megszállani, ostrom alá venni. Constanzinápolyt *reája-szállá* (Bajazet) K. 539.

reá-rakni vkire: bebizonyítani. Annak mentségére, a kire panaszt tesznek, elég, ha semmit *reá nem rakhatnak* K. 830.

reánk hevül: körmünkre ég. Eleit kellene vennünk, míg jobban *reánk nem hevül* Lev. XXXIV.

reánk támasztod a népet: ellenünk zúditod.

reménség viseli a kedvet: hordozza Pr. 163.

részeg szeszszel beszél: bolondul.

rész tenni: partem dare, részt adni. A püspök sok-felé *rész tön* a Képből-folyt vérben Lev. XII.

retezt vet pattantyújok: esötörtököt mond puskájok, bensülnek. Látván az új tanítók, hogy mindenüt ben-sül és *retezt vet pattantyújok* Lev. VI. (V. ö. Nyelvör VIII, 368.)

rostára veszem: megbírálom.

rosz renden van dolga K. 175. Mi sem vagyunk *rosszszab renden* = mi sem állunk rosszabbul Lev. XIV.

Semmi sem kele benne: semmi sem lön belöle K. 136.

siketségre veszi: hallatlanná teszi. *Ne vegyétek siketségre az Anyaszentegyház átkát* Pr. 297. 947, K. 1 5.

súlykot csinál maga fejére K. 181.

sült bolond Pr. 499.

süveget vet: s. emel Pr. 589.

Szaggat vmire: törekszik, vágyódik. Vétkezik, a ki drága csemegékre szaggat Pr. 431. Akkor esik ember kevélységbe, mikor oly méltóságra szaggat Pr. 980. Sem ékesen szóllásra, sem egyéb czifrára nem szaggattam Pr. Előszó. IV.

szájára böcsáttya, ereszti: szabadon ereszti. A test . . . rútamazza a lelket, hogy ötet szájára bocsátotta, zabolán nem hordozta Pr. 19. Isten az ördögöt nem ereszti szájára Pr. 399.

száján tartya, hordozza, viseli. A ki testét jól tartya, száján nem tarthattya Pr. 433. Száján viselleye a férfi feleségét Pr. 245.

száját mossa vmivel: gyaláz vmit. Azzal mossák szájokat az ellenkezők, hogy a Biblia Barbarismusok fészke K. 366. 475.

szájától megszakasztya: megfogja.

szakad vki után: követ vkit. A minapi Újságok-kezdőitől, kik Luther és Calvinus-után szakadának, méltán kívánnjuk Pr. 249.

szakált vonnak: veszekednek K. 144.

szalaszt a zsák fenekén: fingik. Akkor egyet jót szalasztok a sák fenekén K. 211.

szánnya fáradságát: sajnálja.

zedd bé nyelvednek vitorláját, fald bé a sípot, ráncs meg a zabolát szájadban Lev. VI.

szegezgetni vkin: sértegetni vkit. A ki nem hágy senkinek magán szegezgetni, hanem földhöz veri ellenségét Pr. 121. 935.

szembe szökik az Isten szavával Lev. IX.

személyét viseli vkinnek. Nem azt tartják jobbnak (a comediában), ki fejedelmi személyt visel.

szemen-szedett tiszta sz. írásnál egyebet nem tanítanak K. 99. 319.

szemérem arczát viseltet véle: megszégyeníti K. 296.

szemesen visgállya: figyelemmel.

szem-fény-alá veti: napfényre hozza.

szerecsent szappanozni: Aethiopem lavare. Noha szerecsent szappanozok Alvincziben Lev. II.

szerecsére vetni: koczkáztatni. A Tiszt-viselő részegségével szerecsére veti a közönséges jót Pr. 228.

szívet visel vkihez. A ki igaz szívet visel Christushoz, egy-aránt vigyáz a nagy és kicsiny vétkek-ellen Pr. 707.

szó-fia-beszéd: sophisma, üres beszéd, Csak *szó-fia-beszéd* az, hogy az Apostolokkal ők egyet értnek K. 163.

szokásúl venni: szokásba venni. Törvény-gyanánt kell tartani, mit *szokásúl vett* az Ecclesia K. 585.

szónak adgya magát: beszédbe cred. Künnyen *szónak adgya magát* Pr. 1103.

szóra fogni: kérdőre vonni. Mikor ötet *szóra fogván* kérdezkedésével sürgetné Lev. I.

szoros marokkal nyúlt hozzá.

szükölködik vmi nélkül: hiányát szenved vminek, hiányzik neki vmi. Isten az . . . ki *semmi-nélkül nem szükölködik* Pr. 1134.

szüz virágjában maradt az igaz tudomány K. 294.

Taréjazzák egymást: viaskodnak K. 86.

tajtékot tőr: dühösködik.

táttya kívánságát vmire. Valamennyire *táthattyuk, annyira tátsuk kívánságunkat* Pr. 1134.

téglát szapul: szerezcent mos.

téríti a ló száját: változtatja nézetét. Látván hogy nem szolgál a csel, *térítik a ló száját* K. 117. 530.

téríti szemét: fordítja. Az Isaak engedelmességére *térítvén szemét* Pr. 207.

terül-fordúl: kerül-fordúl Pr. 458.

tetén csapni: fejbe csapni. Ki pofon, ki nyakon, ki *tetén csap-ták Christust* Pr. 497.

torkig gázol vmiben. Mintha *torkig gázlott volna* a szent Irásban K. 361.

torka-verve: erőszakkal. A mi örökségünket *torkunk-verve* birja K. 91. (M. *torkon-verve*: jugulum feriendo, coacte, necessario.)

torkunkra forr: bensülünk. Úgy alítom, hogy *torkunkra nem forr*, a mennyit kapunk ez-aránt a Papistákon Lev. XVIII.

tormát tör orra alá K. Előszó. VIII.

tölle lehet: tőle telik. A mennyire *tölle lehet*, ugyan Istenséget tulajdonít a bálványnak Lev. III.

törödni vmin: vmivel. *Nem törödöm rajta*.

törrel paissal oltalmazták tévelygéseket K. 51. 212.

törvényt látni vkire: tartani vki fölött. Sámuel azt akará, hogy a király *törvényt lásson reá* Pr. 357.

trágyázott vmivel. *Dicsérettel trágyázot szép szó* veremre viszi embert Pr. 1083.

tudni vmihez: érteni. A Sidó nyelvre téged nem igazíthat, mert *a'hoz nem tudsz* K. 381.

tudakozni vmin: vmiről. *Azon tudakoztak* Pr. 797.

tudó dolog az: ismert dolog az. *Tudó dolog az*, hogy az igazmondás gyűlölséget szerez Pr. 1210.

tudományt tesz: kijelenti. Elsőben *tudományt teszek*, hogy én töllem tisztesség mindennek. K. 1050.

tudva vagyon nállam is: tudom én is Lev. III.

tünni vmivé: látszani vminek, tüntetni magát vminek. Az ördög világos *angyallá tűnik*. Pr. 821. Mi Isten csudája tehát, hogy mi *bálványozókká* tűnünk?

Ugató gyomor: éhes gyomor Pr. 30—31.

ugorka. Szent Ágoston agya veleje sem volt *ugorka* Pr. 990.

újat vonni: ellenkezni. Jaj nekünk, ha még-is *újat akarunk vonni* és gyűlölséget úzni Istenünkkel Pr. 583; K. 75.

útat irtani vkinek: egyengetni. Calvinus nagy *útat irtott* a mostani Arianusoknak K. 462.

úta-vesztett balgatag Pr. 16.

üddöt vontat: vár, késik Pr. 5. Leg-nagyob orvossága a haragnak, hogy *üddöt vontassunk* Pr. 780.

üstökbe esnek Pr. 465. és *üstököt vonnak*: hajba kapnak, veszekednek.

üszögében van: rendezetlen állapotban van. Azt kelle ékesgetnem és kibocsájtanom (predikációim közöl), a mi vagy készen vagy *üszögében volt* Pr. Előszó. IV.

üti a tárgyat. Ez nem *üti a tárgyat* = nem ide való, nem tartozik a dologhoz.

üti-véti az igazságot K. 70.

Vaj rossz üddő, vaj gaz nép: o tempora, o mores!

vakot vet: 1. megcsal: A szerencse szél hátán jár, hamar *vakot vet* Pr. 466. — 2. csalódik: Gyaláz minket a Confessio, hogy . . . *de vakot vet* K. 427. (a koczka-játékról vett hasonlat).

várni vkitől: hallgatni vkire. Illetlen azt kívánni, hogy Isten *mi-tőlünk várjon* és a mi akaratunk után járjon Pr. 259.

végére menni vminek: megtudni. Halgatóimtúl *menny végére tanításomnak* Pr. 494. 23.

veremre vinni : veszedelembe dönteni.

vesztében hagyni. *Hadgyuk vesztében* és tovább ne orvosollyuk Pr. 116. 884.

vetni vkire : okozni vkit. *Magadra vess* : magadat okozd Pr. 403.

viszszálkodik vkitől : ellenkezik vkivel. *Hamissan mongya*, *hogy mi tőlünk nem visszálkodik* K. 429.

viszszát vonsz : verseng, veszekedik.

viszsa szegezi a kaszát : változtatja nézetét. *Másutt fordittya*, *viszsa-szegezi a kaszát* és azt írja K. 278.

vizet sem adhat néki : porába sem ér (kann ihm nicht das wasser reichen) K. 749.

Zabolából itatni és *zabolárúl itatni* : fenytékben tartani. Isten az igazakat *zabolából itattya*, szájokon hordozza Pr. 23. *Heli vétke volt*, *hogy roszzsúl nevelte* és *zabolárúl nem itatta* fiait Pr. 192.

zabolára fogni : tartóztatni. *Torkunkat zabolára fogjuk* Pr. 430.

zabolán hordozni, *tartani*. *Meny-országban asztalhoz ülteti Christus azokat*, a kik most *zabolán hordozzák* testeket Pr. 437. Isten (az ördögöt) *zabolán tartya* Pr. 399.

a zabolát néki veti : veszni hagyja Pr. 32.

zsidóval béllett : hamis, csaló. A Lutheristák bizonyították, *hogy Calvinus sidóval* és *törökkel béllett volt* K. 517.

zsinórra venni : mérsékelni, fékezni.

zsiros hazugság : nagy hazugság.

III.

Közmondások és közmondásszerű kifejezések.

A bagolynak nincsenek sólyom fiai Pr. 194.

A beszédnek igyenesse jó, a mankónak horgassa K. 165.

Ágon mutat madarat: légből veszi állítását. *Hogy két szék-közöt földön ne maradgyon az új vallás*, *Vithakerus ágon mutat madarat*, és álmában azt beszéli, *hogy voltak minden üdőben tanítók-is*, de lappangottak K. 172.

Agg fából nehéz gúzt tekerni Pr. 335.

Agg lóból nehéz poroszkát (paripát) csinálni Pr. 335.

A fának haszna gyümölcsén tetszik meg (Res ex effectu cognoscitur' van így fordítva) K. 492.

A hamisságot egyébbel hazugságnál bé-boronálni nem lehet K. 428.

A hol a rövid tőt által-ölti az ördög, utánna vonsza a hosszú fonalat: a hol az egyik lábát az ajtón béteszi, a másikat-is utánna esúsztatya Pr. 706. A hol az ördög a tő-hegyét által-ölheti, utánna vonsza a tő-fokot és a temérdek fonalat Pr. 400.

A hol tüzet gyújtnak, füsti mégyen K. 726.

Akár mit mond, arannyá válik szájában.

A ki gyengén nyúl a csallánhoz, meg-süti kezét Pr. 326.

A ki miben tudós, abban gyanós Pr. Előszó X.

A kinek a tej száját meg-égeti, a tarhót (aludt tejet) is fújni kell K. 1048 és Lev. XXX.

A ki sokat akar enni, keveset egyék (közmondás a doktoroknál) Pr. 812.

A ki a szurkot forgattya, meg-mocskollya kezét. (Szent-irási közmondás : Qui tangit picem, inquinabitur ab ea).

A köntösnek az úja, de a hitnek a régie böcsülletesb.

A kinek hol fáj, ott tapogattya; a hol vizket, ott vakarja K. 163.

A kövérség akadéka a bölcseségnek Pr. 932.

Alma nem esik messze fájától Pr. 194; K. 1079.

Álmodt hüvelyez: üreset beszél, mesét mond.

A hamis bíró annak mond törvényt, kinek nehéz keze.

A maga borának nagyob czégért emel.

A mely eb csonton rágódik, húst nem kaphat.

A mely kuvasz egyszer által-úszsza a Dunát, nem fél a víztől K. 265.

A mely orcza egyszer bocskor-bőrré lett, nem tud az szégyent K. 265.

A mit Jancsi nem tanult, nem tudgya azt János Pr. 331.

A mit nem tojt, azt akarja kotlani Pr. 290.

A mit nem szabad kivánni, nem szabad szemlélni Pr. 351.

A napáról szokták mondani: ha nád-mézből csinálják-is kését, az-is keserű a meny-aszszonynak, Pr. 247.

A nyelv a szűnek csapja Pr. 784.

A nyúgbe vetett ló meszsze nem nyargal K. 768.

A szép orcának kendőzés nem kell Pr. Előszó XII.

A rossz szokás belé-avik emberbe.

A szél fuvatlan nem indul Pr. 1211.

A tanításnak szárnya a jó példa Pr. 86.

A vad almát-is meg-eszik füge-gyanánt K. 355.

A világi szerencse szél hátán jár, hamar vakot vet (=meg-csal) Pr. 466.

A világ mikor hizelkedik, akkor incselkedik; mikor ápolgat, akkor fojtogat Pr. 466.

A világ piacán mindennek vagyon fontányi szösze (=fonni való kócza) Pr. 329.

A víz főtől árad (a capite foetet piscis) K. 117.

Az ajándék-vétel pórázon viszi közel utánna a hamis törvény-tételt Pr. 357.

Az apró lopók vasban járnak, a nagy lopók arany lánczban Pr. 359.

Az emberek többet hisznek szemeknek, hogy sem fülöknek Pr. Előszó. X.

Az igazság és hamisság-közöt sokszor annyi különbség vagyon, mint az eb és farkas közöt Pr. 1093.

Az okos embernek nem a hímes szók, hanem az erős valóságok tetszenek Pr. Előszó XII.

Az orator ne ajakán nőtt, hanem szívében gyökerezett szókat mondjon Pr. Előszó XII.

Azt sem tudgya, hány foga vagyon: ostoba K. 100.

Azt sem tudgya, tök-e vagy túrós éték. Sokan közölleték azt sem tudgyák, *tök-e vagy túrós éték* az Augustai vagy Helvecziai Confessio Lev. XIX.

Betegséget, sántaságot, szegénységet senki nem tagadhat (agg szó-nak mondja) K. 172.

Boldogok, a kiknek kezekben kacsok: beati possidentes. Lev. XLVII.

Botból nem lehet beretvát csinálni K. 489.

Büdös bornak szép czégért szoktak emelni K. 431. Szép czégér-alatt бүdös bort árúlnak K. 919.

Csak abban nem eggyesülhetnek, ha a szénát kaszával kaszálták-e vagy ollóval ollózták: disputant de lana caprina K. 286.

Csak a csattig vonnyad s addig nyújtózzál, míg lepeled ér K. 163.

Csapja a csikot a lencsével: füllent K. 415.

Csomót keres a kákán Lev. XXIII.

Csőbörbűl vederbe hág K. 171.

Csuda féreg a bolha; addig szökdécsel, hogy vagy vízbe esik vagy tűzbe K. 166.

Drágán árúllya a medve-bőrt; maga (noha) a medvét sem látta Lev. LVI.

Egy botlásért inát el nem vágják a jó gyermek-lónak Pr. 495.

Egy-féle állatnak sem jó az első kölyke (agg-szó-nak mondja) Lev. LVI.

Egy-féle állatra nem jó hájat kenni Lev. LVI.

Egy férges mogyorót nem ér K. 588.

Egy fecske tavaszt nem szerez K. 881.

Egy gyékényen árul vele: egyezik vele K. 995.

El-múlt az üdö, melyben az igazságnak árra volt. K. 516.

El-szakada kötelek: bensültek K. 264.

Én az ajtó-közzé nem teszem újomat: én nem avatkozom bele K. 517.

Enyves a keze: lopó Pr. 867.

Eperjet szed más keblébe K. 539.

Értesz hozzá, mint a bagoly az Ave Mariához Lev. VI.

Farkasra bizza a bárányt K. 542.

Fazekadban főtt dolgokból tanulhatnál: saját károdon K. 540.

Fel-adgyák a jó lével a бүdös húst K. 526.

Fel-éri a festékkal: képes reá. Ha fel-éred a festékkal, eleve-nicsd meg halva fekvő igyünket Lev. XIX; K. 995.

Fel-kötöm a hájat orrod-elől.

Gyalog meg-másollya, a mire lova hátán meg-eskütt Lev. XXIII.

Halgat mint a hügyó disznó Lev. XXXIV.

Ha varga, fellyeb né szóljon a kaptánál Lev. VI.

Heában ott keresni, a hol nincsen Pr. 286.

Hebet hideget fúj egy nyelvel K. 181.

Hézag az agya: ostoba.

Horgas tőkét nehéz igyenesíteni Pr. 335.

Igen meg-ereszti a ló száját: nagyot állít K. 960.

Jó ebédet ad a világ, de halálos vacsorája Pr. 90.

Jó helyen vetéd meg a hálót: jó helyen tapogatsz Lev. VI.

Jó pap holtig tanul Pr. 391.

Jó renden van szénája. Lev. XXII.

Két éles tör egy hüvelybe nem férhet: két ellenkező állítás igaz nem lehet K. 126.

Ki-ki a maga fazéka-mellé szíttya a tüzet.

Ki-ki a maga mólnára (malmára) gátollya a folyamat K. 628.

Ki-mutattya a majom meny-aszszonyságát: elárulja magát.

Lev. XLIII.

Ki-tetszik a róka farka (u. o.)

Könnyeb egy hazugot, hogy-sem egy sánta ebet el-fogni K. 415. Kűnyeb a hazug embert, hogy-sem a sánta kuvaszt el-érni.

Lev. XXIII.

Könnyű a borból ecetet csinálni K. 139.

Könnyű a farkast körmérül meg-ismérni.

Locsból pocsba, förtőből mocsárba.

Magoknak vannak mint egy özvegy ürgék K. 515.

Más ember szemetén szemessek az emberek, de nem láttyák a hátokon való iszákot K. 516.

Más lábábúl maga talpába veri a szeget.

Más rétin kaszál. Más rétime vágja kaszáját K. 124. Pr. 30.

Mellyeszi a madarat, melynek röpülését távul láttya.

Lev. LVI.

Minden botnak végén feje Pr. 30. a.

Minden hágónak lejtője vagyon Pr. 83.

Minden nevetség fájdalommal elegy Pr. 466.

Nagy árkot ásál magadnak, nagy ennek a szököllője: nagy fába vágta a fejszét Lev. XXIII.

Nagyob a füsti, hogy-sem tüze Pr. 873.

Nagyob csuda, ha egyszer eszterhára száll a lúd, hogy-sem ha nap-estig ott sétál a kakas K. 1065.

Nállunk-is sóval sóznak Lev. LVI.

Nehéz a dér a békának Lev. L.

Nehéz a hamisságot úgy szépegetni, hogy csontya ki ne tessék Lev. XVIII.

Nehéz a körmét füléhez vonni : nehéz bebizonyítani. Könnyű ezt mondani ; de nehéz ennek a körmét füléhez vonni K. 163.

Ne mellyezd, a mit nem fogtál Lev. XXIII.

Nem egyébről vetekednek a szamár árnyékánál és a kecske gyapjánál K. 286.

Nem gondolnak véle, horgason esik-e vagy igyenesen K. 259.

Nem hazud, de igazat nem mond Pr. 1088.

Nem keres másút szemetet, a ki a maga szennyét láttya Pr. 874.

Nem mind arany, a mi fénylik Lev. XXXV.

Nem mind bors, a mit a kalmár ebe hullat Lev. XXXIV.

Nem mond jó törvényt, a kinek nehéz a keze Pr. 357.

Nem tud hová lenni, mint a tökbe esett egér Lev. XXXIV.

Nincsen oly rosz kert, melyben hasznos füvecske nem talál-tatnék K. 132.

Nincs szaporája a bitangnak Pr. 631.

Oda hajól szíve, a hová néz szeme Pr. 1103.

Oly igyenes, mint a kasza K. 426.

Oly követ vethet egy bolond a kútba, mellyet tíz eszesnek-is gond ki-vonni K. 108.

Ott fáj a hol tapogattya Pr. 861.

Puszta a felső vár, nincs hon a gazda : hiányzik az ész. Lev. XVIII.

Rosda nem fog aranyat Lev. XXIII.

Sokat szól, keveset mond.

Sem hirem, sem tanácsom benne : ártatlan vagyok a dolog-ban K. 319. 819.

Sem írek, sem szelenczéjek nincsen : nincs eszök a dologhoz K. 117. Sem íra, sem szelenczéje a válasz-tételhez K. 1067.

Senki nem láttya, hol szorította másokat a lábok-béli Pr. 678.

Sokszor a ki sokat lop, arany lánczot visel, a ki keveset, kender-kötélen függ Pr. 633.

Süvegen sapkát cserél : eben gubát K. 532.

Szaladgy farkas, inadban az igazság Lev. LV.

Szalonna nem lészen semmi perseléssel a kuvaszból K. 264. 1076.

Szamár-rivás nem hallik meny-országban Pr. 222.

Szegény ember szándékát boldog Isten vezéri K. 923.

Szép szónak szárnya nem szegik Lev. LVI.

Szökött szolga jót nem mond úráról. K. 783.

Talám sírost ettél, azért csuszamik ily nagyokat az ajakad.
Lev. XXXV.

Tanít, a mi sanyarít; oktát a mi szorongat; használ, a mi rongál; gyámolít, a mi szomorít Pr. 686.

Tanúl a szomszéd háza üszögén: más kárán.

Ti a füstöt-is meg-tudgyátok mérni: nektek a lehetetlen is lehetséges K. 1069.

Ubi non est, ott ne keresd K. 1087.

Úgy illenek hozzá, mint a bot a tegezhez, és az aranyos kantár a szamár fejéhez Lev. VI.

Új szita szegen fűg; de végre pad alatt lészen helye K. 138.

Válogat, mint a medve a vad-körtvélyben K. 607.

Verődik, mint a hal a harasztban K. 829.

Tréfás mondások.

Ha szábla szakadgya, pálcza meg-vágja (mint régen a szegény oláh mondá) K. 171.

Kettőnél többet nem találunk, kik Luther és Calvinus-előt az ő vallásokat követték volna: egyik Nullus, másik Nemo: az az Tizen-hányan hányan mind jó hősök, kiknek mind kapitányok mind köz-legények Sohult Senki K. 176.

Unio és *confoederatio* szavakat *ünni jó* és *quam foeda ratio* szavakkal cseréli fel: Annak-utánna nem tudom micsoda *ünni jó* és *quam foeda ratiokkal* a Lutherista és Calvinistaság szabadságot nyere. K. 141.

Dr. KISS IGNÁCZ.

A MAGYAR NYELV JELLEMZŐ HANG- ÉS ALAKTANI SAJÁTSÁGAI.

Az összehasonlító nyelvbúvárlatnak alig van hálásabb feladata, mint azon sajátságok vizsgálata, melyek a rokon törzsek elszakadása után egyes nyelvek körében kifejlődtek; mert egyfelől élénkebben szembe tűnnek a rokonságot követelő egyezések, másfelől ezek foka s a különbözőségek kétségtelen adatokat szolgáltatnak a közelebbi vagy távolabbi rokonság megállapítására. Csak akkor fogjuk egész teljességében ösmerni az egyes nyelveket, ha az egyezés megkülönböztetés határait élesen megvontuk. Mondanom sem kell, hogy az efféle kutatások az ugor összehasonlító nyelvészetnek is új, de szükséges haladására fognak szolgálni. Fontosságukra nézve legyen elég megjegyezni, hogy egyes ugor nyelveket jellemző hangalaki sajátságok nyomán sikerült Budenznek az ugor nyelvek elágazását az eddiginél biztosabb alapon meghatározni (előbb a M Ugor Szótárban 383—387. l., s még sokkal bővebben kifejtve a «Verzweigung der ugrischen Sprachen» című értekezésben, Göttinga 1879.; lásd ennek ismertetését fent 154—168. ll.).

A magyar nyelv jóval előbb szakadván el rokonaitól, mint a hol történeti szereplésünk kezdődik, igen természetes, hogy ezóta szintén fejtett ki számos olyan hang- és alaktani sajátságot, melyeket a rokon nyelvekben módosúlva vagy éppen nem találunk, s így méltán jelölhetjük meg ezeket mint speciális magyar nyelvi sajátságokat. Ezek közül legalább a szembetűnőbbeket óhajtom ezúttal összeszedni.

I. Hangtani sajátosságok.

1. Az ugor nyelvek általán egyféle szókezdő explosívát ismernek, a kemény *k*, *t*, *p*-t, míg a magyar *s* a zürj.-votj. az eredetibb *g*, *d*, *b*-t is megtartották, bár jóval kisebb számban, pl. *gerjed* — észt. *kirg*, lp. *kirjo*, md. *kirräze* | *dermed* — f. *tyrmiä* rigidus, osztj. *tavim* hart, streng | *domb* : vog. *tump*, észt. *tomp*, lp. *tobbos* | *bog* — zürj. *bugil*, észt. *pung*, eser. *pongo*, md. *panga*. Feltűnő, hogy a magyar és zürj.-votj. rendszeren ugyanazon szavakon tartják meg a lágy explosívát: *doro-szol-*, *dor-gál-*, zürj. *dor-*, votj. *dur-* | *diadalom*, votj. *dš-* | *dij*, zürj. votj. *don*, *dun* | *bonyol-*, votj. *biñ-* | *beder* zürj. *bíd-*. Ez egyébiránt csak annyit bizonyít, hogy e két nyelv még nem hajtotta végre az általános keményedést (Verzweigung, 10. lp.) A magyar népnyelv ma is szolgáltat adatokat, melyekben még nem történt meg teljesen a változás, hanem ingadozik, pl. *g—k*: *gövecs* és *kövecs* Nyelvőr III, 379. 429; *gelebem* és *kebelem* Ny. IV. 44. *guriga* : *karika* u. o. ; ilyen a *kazdag* és *gazdag*, *gamó* és *kamó*, *kajmó*; *göny* (Molnár Alb.) és *köny*; *d—t*: *döng*: *tönk* Ny. III. 141; *dömsi*: *tömzsi*, u. o. 324; *dudolás*: *tutulás* Ny. IV, 238; *b—p*: *bozdorja*: *pozdorja* Ny. III, 555.; ilyen a *benderít*: *penderít*, *bufa*: *pofa* stb.

2. Kizárólag magyar nyelvi fejlődés már, hogy a hol az ugor nyelvekben még *p* van, a magyar nyelv megfelelő kemény spiranst, *f*-et tüntet fel magas és mély hangú szókban egyaránt, pl. *fon-*: f. *puno-*, md. *pona-*, votj. *pun* | *fél-*: md. *pele-*, f. *pelküä-*, vog. *pil-* | *fül*: lp. *pelje*, md. *pilü*, vog. *päl* | *fa*: f. *puu*, votj. *pu*, eser. *pu* | *fesél*: f. *pääse*, vog. *pēseml-*. A *p* eredetire valló váltakozásokra a mai nyelv is nyújt példákat: *pustol* és *füstöl* Ny. III, 181; *pene* és *fene* MUG. 539. sz., sőt két fokkal hátrább maradvá: *belefordul* helyett *belebordul* Ny. IV, 44.; így azonos szók vagy egyazon alapszótól valók: *pukkad*: *fakad*; *parányi*, *por* és *forgács*, *farag*. E fejlődés oly általános, hogy *p*-vel kezdődő eredeti magyar szó igen kevés van, jöllehet a *b*-ből fejlett *p*-sek is szaporítják. A mi ezeken kívül van, részint szláv eredetű kölcsönvétel, részint kivételes hangesere vagy átvétel eredménye, pl. *kedig* és *pedig*, *köszméte* és *pöszméte*, *köp* és *pök*.

3. A mai magyar nyelv csak egyféle *h*-t ismer, ez azonban két forrásra vezethető vissza, a mennyiben megfelel neki az ugor nyelvekben részint a kemény gutt. explosiva *k* vagy a tovább fejlődött *ç*, részint dent. spirans *s* (mire másutt, pl. az indogermán nyelvekben is találunk analogiát), mely helyett némely nyelv a még korábbi dent. explosivát *t*-t tartotta meg, vagy szintén *h*-vá fejlesztette (finn); pl. gutt. ered. *h*: három = vog. *kōrom*, *çurum*, f. *kolme*, md. *kolma* | *hal* = f. *kala*, md. *kal*, cser. *kol*, vog. *kul*, *çul* | *hagy* = lp. *kuode-*, md. *kad̂-*, cser. *kodo*, zürj. *kol'*, vog. *ku'* || dent. ered. *h*: *haj* (crinis) = osztj. *sogom*, votj. *si*, f. *hiukse* | *hét* (*hêt*) septem = vog. *sāt*, f. *seitsemä*, cser. *šem*, oszt. *tābet* | *hó* (*nix*) = lp. *sueve* f. *suve*. — A kétféle eredet mellett tanúskodik az a tény is, hogy sok *k*-val kezdődő szó tartozik a *h* elejű szócsaládokhoz, pl. a *hívó*-tőhöz a *kív(-án)*; a *hull-* és *kull-* (*kullog*) is közös származásuak stb. (l. M.-UgSz. ill. cikkeit); de e mellett szól az is, hogy nyelvjárásilag váltakoznak egyfelől *k*—*h*: *kankalék* és *hankalék*, *kúm-* és *húny*; másfelől a *cs*, *z*—*h*: *zabar* és *habar-*, *csurka*: *hurka* stb. Ma már nem érezzük a kétféle eredetet, de több mint valószínű, hogy ennek megfelelőleg kétféle ejtése is volt a *h*-nak a régibb nyelvben, és pedig a gutt. spiransból fejlett erősebb, a dentalisból eredett gyengébb hehezettű volt. A HB-ben még *chomuv*, *charmul*, *turchukat* olvasunk, s másrészt: *hug*, *horogvevec*, de már itt is ingadozást látunk ugyanegy szó írásában is: *hadlava choltat* és *halalnec*. A gyengébb hehezetből magyarázható, hogy a *h* többször egészen el is enyészett; de eredeti meglétét igazolják a rokon nyelvek, melyekben az *s*, *t* máig is megvan, pl. *epe*: md. *säpü*, zürj. *sep*, f. *sappe* | *ev*-(enni): f. *syö-*, *sö-*, md. *seve-*, oszt. *täv-*, vog. *tē-* | *öl* (sinus): f. *syle*, cser. *šülö*, vog. *tel* | *ősz* (autumnus): f. *syykse*, lív *sügš*, vog. *täksi*, oszt. *sūs* cser. *šeže*, votj. *sizil* | így az *egér*, *arasz*, *ín* stbiben (l. Nyelvt. Közl. VII. k.: Magy. és f.-ugorny. szóegyezések.) — E gyengébb *h*-t ismerik még nyelvemlékeink: a Winkler-codexben olvassuk: *hörök*, *hige*, *hölel*, *hérettenk*, *hériz* (öriz); a Jordánszky-cod. *hew* = ma *ő*, 3-ik szem. névmás, melyen az ugor nyelvek még szintén megőrizték a dentalist: vog. *täu*, md. *son*, f. *hün*.

4. Vannak szavak, melyekben a magyar az ugor nyelvekbeli eredetibb *j* helyett *gy* fejlődést tüntet elő, ilyenek: *gyalog*, *gyors*, *gyökér*, *győz*, *gyógyúl* stb. (l. MUGSz. 160 s köv. ll.); *gyalog*: f. *jalka*

pes, lp. *juolke* pes, md. *jalga* pedibus, cser. *jol*, vog. *jol* (quod infra est) | *gyors* : vog. *jqr* (erő), oszt. *jur*, zürj. *jör* | *gyóz* : f. *jaksa*-valere, lp. *jokse* assequi (az ő magyarázható **gyojz*- közvetítő alakkal, mint *tüz* e h. *tujz*, *bízo*- e h. *bojzo*-). Ezekben a *gy* tkp. «csak dentalis előhanggal megsűrűdött változata a *j*-nek»; -- azért függnek össze érteményi egyezésökön kívül a *gyül* és *jő* szók, s ezért tapasztaljuk, hogy tájdivatosan máig is váltakoznak, pl. *gy*—*j*: *gyó* napot Ny. III, 285 : *gyaobra* = *jobbra* u. o. 178; *gyászol*: *jászol* u. o. 183; *gyánta*: *jánto* Ny. IV. 181; *gyász*: *jász* u. o; *gyühet*: *jöhet* u. o. 38. — A többi magyar *gy* egyrészt gutturalis *k*, *g* gyengülésének mutatkozik (tájny. *genge*: *gyenge*; md. *kenärde*: *gyönyörű*), másrészt a dentalis *t* (vagy ebből fejlett *s*, *š*, *č*) különfejlődése pl. *gyakor*: észt. *sagara*, f. *saura*; *gyér*: votj. *šer*, md. *šura*, f. *harva*; oszt. *türap*; — vagy végre az ugor *ń* változatának mutatkozik: *gyermek*: oszt. vog. *ńaurem*-; *gyohon*, *gyón*- : oszt. *ńuagom*.

5. Jellemzi a magyar nyelvet, hogy a szó elejéről szeret elhagyni egyes mássalhangzókat: így először is a *j*-t, mely a következő önhangzóba olvad, pl. a régi nyelvemlékekben: *jonkább*: inkább, *jorgossun* v. ő. irgalom, *johas*: ihas, *juharfa*: iharfa, *juhász*: ihász, *johtat*: iktat; sőt némely szó csakis *i*-vel maradt meg, jöllehet az ugor nyelvekben még *j*-vel kezdődik: *ideg*=f. *jäntehe*, oszt. *jündex* | *íz* (membrum)=f. *jäsene*, cser. *ježeň* | *iv*- (inni): f. *juo*-, *jö*-, zürj. *ju*-, lp. *jukke*-; — a *j* egybeolvadásának egyébként van némi nyoma a többi ugor nyelvekben is: *jö* és f. *itä*-, *chti*- | *jég*: cser. *ej*, *ē*. — Nagyon általános aztán a *v* eltűnése: *öt*=f. *viite*, md. *vetä*, oszt. *vēt*, (a vogulban már szintén: *ät*); *öl*=f. *vīle* fölhasítani; az *s*, *z*, (*t*) eltűnésére, közvetítő *h* után, már a 3. alatt láttunk példákat. Figyelembe veendő itt, hogy a *v*, *j* eltűnése rendszeren hosszabbítja a tövocalist: *év*=lp. *ihe*, *jake*, észt. *iga*, md. *ie*, *i*, cser. *i*, *ī* | *áldoz*- (leáldoz a nap)=f. *valka*-, md. *valgī*, cser. *vol*- | *új*=f. *joutse*, lp. *juoks*, oszt. *jogot*; s a hol elrövidültnek látszik, régente bizonyosan hosszú ejtésű volt, így: *imádjuk*, *ize* a HB-ben *rimagguc*, *vize*, s a rokon nyelvekben is: f. *jumala* isten, cser. *jumo* isten, *jumuld*- imádkozik stb.; ezzel ellentétben a *t*-ből fejlett spiransok: *s*, *h* nyom nélkül eltűnnek, l. 3. alatt *epe*, *ev*, *öl*; *egér*=f. *hiire*, liv *īr*, lp. *šńara*, vog. *tānger*, oszt. *teñer*, votj. *šir*, md. *šejer*. — Az ugor nyelvekben mindenütt *t*-vel kezdő alak felel meg a magyar

az, ez-nek, de nyoma van még ezekben: *ta*-val, *to*-va = *az*, *ta*-hát = akkor. — Az első szem. névmás f. *minä*, cser. *meň*, votj. *mon*, md. *mon*, zürj. *me*, lp. *mon*, oszt. *ma*, vog. *äm*, s a magyar: *én* (röviden *ennen*-magam); a többesben a magyar is megőrizte az *m*-t: *mi*. — Tájdivatos elhagyások: *égmond* = *megmond* Ny. IV, 84; *égharagszik* u. o.; *tüstént* és *üstént* Ny. III, 323; hiszén: *iszé* Ny. III, 319; sőt magánhangzó elkopására is van eset: 'jesztő fa Ny. III, 565. 'jándék Ny. IV, 427. A *zászló*: *ászló*, *záp*: *áp*, *zacskó*: *acskó*, *zúggó*-*uggó*-ban a *z* eltűnését szintén magyarázhatnók egy közvetítő, gyengén ejtett *h*-val, bár adatok híjában e magyarázat most még hypothesis marad.

6. Máskor ismét meg bővíti a magyar nyelv a szók elejét; rendes ez idegen szóknál, hol hangtorlatot kell elosztatnia: *iskola*, *István*, *istráng*; de egyebütt is: *iszánkóz* = *csuszkál* Ny. IV, 284; *huborka* u. o. 287., *buborka* Ny. III, 282.; *vérdít* = *ordít* u. o. 525., *vires* = *üres* Ny. IV. 81., mi bizonyosan az eredetibb alaknak megőrzése s így az *ordít*, *üres* mai alakja inkább az 5. alatt elsorolt kopások közé tartozik. Erre egyebiránt a rokon nyelvek is bőven szolgáltatnak példákat: *váll* = f. *olka*; *vár*: vog. *ür*; *varr* : cser. *vurg*- és *org*-, *urg*-; *velő*: f. *ydime*, oszt. *velem*, md. *udeme*; *val*-, zürj. *völ*-, votj. *val* : f. *ole*-, md. *ule*-, vog. *ol*- stb.

7. Különös változás még a szó elején a *k*: *t*, a mennyiben hasonlót csak elvétele találunk az ugor nyelvekben; azért csak mint kivételt jegyezzük fel a *telek*, *torok*, *töpöröd* szókat; *telek* = zürj. *köl*, vog. *kuali*, oszt. *kel*, f. *köyte*; *töpöröd*: észt. *kíprase*, f. *kíperü*, lp. *kebranc*, zürj. *kör* (tájdiv. a magyarban is: *köpöröd*); a *torok*-nál csak az oszt.-vog. mutat még *t*-t: *tur*, *turr*, a többiben *k*: f. *kurkku*, md. *kurga*, zürj. *gorš*, lp. *karas*; ép így a *kerek* általános *k*-ja ellenében *t* a cser. *tertež*-ben (l. MUGSz. ill. czikkjeit). A *k*—*t* nem lehet egyenes hangfejlődés, csak kivételes hangugrás, minőt a mai tájnyelvben is találunk: *kurkál* és *turkál* Ny. III, 181; *köp* és *töp* Ny. IV, 328. — Ilyen kivételes váltakozás, mely nem alapúl szabályszerű hangváltozáson, a népnyelvben máig is számtalan van: *józan*: *rózan* Ny. IV, 236; *kotorász*: *potorász*, *köszméte*: *pöszméte*, *kedig*: *pedig*, *sillent*: *fillent* Ny. IV, 142; *liba*: *riba*: *zsiba* Ny. III, 513. Ez utóbbira a zürjén-votjákban találunk analógiát, amannak *r*-je

helyett ez *š* (*ds*)-t használ: *rit*: *žit* este, *römid*: *žomít* szürkület (l. Verzweigung stb. 9 lp. s még többet a MUGSz. 640 lp.)

8. A szóközépi és szóvégi mássalhangzókon is érdekes fejlődést látunk. Így mindjárt az ugor nyelvekbeli *ng*, *nd*, *mb* a magyarban szinte kivétel nélkül egyszerű lágy explosivává fejlődött, mit a magyaron kívül kisebb terjedelemmel még csak a zürj.-votjákban s a lapp nyelv egyik ágában találunk, pl. *g*: *szegni*, oszt. *senk*, *señ*-; *mög*(ött), cser. *möngö*, lp. *mange*; *meleg*, oszt. *mëllenk*; *jég*, oszt. *jenk*, lp. *jägñe* || *d*: *adni*, f. *anda*-, md. *ando*-, zürj. *ud*-, lp. *adde*-; *harmad*, f. *kolmande*, lp. *kolmad* || *b*: *hab*, vog. *kump*, oszt. *χump*; *háború*, md. *sumbra turbidus*, f. *sombelo gewirr*; *nagyobba*-, f. *süremba*, lp. *stuorabbo* stb. — Hogy a magyar *g*, *d*, *b* eredetileg csak ugyan *ng*, *nd*, *mb* volt, annak még máig is láthatók nyomai. Nyelvtörténeti tény ugyanis, hogy a nyelv valamely változást vagy fejlődést nem hajt végre egyszerre az egész nyelven, vannak mindig nyomai a régi alaknak is; így váltakoznak: *lézeng* és *lézeg*, *hajlong* és *hajlog*, *bolyong* és *bolyog*; *hajlandozik* és *hajladozik*, *penderít* és *pederít*, *játszond* (Margit-leg.) és *játszod*; máskor a kettőzés vezet nyomra: *csügg* = *csüng*; *nagyobbat* = f. *suremba* stb.; — más esetben pótló nyújtás egyenlíti ki az *n*, *m* elvesztése által származott hangürt: *ád* = f. *anda*-; *ág* = f. *onge*; *hág* = vog. *kang*-, *χang*-. Az *ing*, *kendő*-félékben az *ng*, *nd* nem eredeti, hanem összevonás által származott: e h. *ümmög*, *kenedő*; egyedül kölcsönözött szókbán találjuk meg: *korong*, *dorong*, *rend*, *galamb*, *goromba*, *gomba*, melyekben a lengyelt kivéve. ma már a szláv nyelvek is elvesztették az *n*, *m*-et; de akkor, mikor a magyar kölcsön vette, meg kellett lenni, mert hallás után vette át.

9. Az északi ágnak a lappot kivéve minden tagját jellemzi az eredeti ugor *d*-nek (melyet a déli ág s a lapp ny. megtartottak) *l*-re változása, pl. *alo*- (*aluv*-, *alud*-, *álom*) = md. *udo*-, *udi*-, lp. *ode*-, oszt. *ād*, *ōdam*, vog. *olom*, *ulm* | *velő* = f. *ydime*, md. *udeme*, lp. *ad-dem*, oszt. *vēdem*, *vēlem*, vog. *valem* | *nyele* = md. *ned*, lp. *nad-da*, vog. *näl*; szintígy a *tele*, *lelni*, *szalag*, *nyaláb*, *telek* szókbán. Ugyanezt látjuk az abl. *ól*, *öl*-nek *l*-jében, melynek a déli ugarságban megfelel *d*: f. *-da*, *-dä* (*ulkoa*, *ulgoda* h. kivülről); md. *-da*, *-do* *-de* (*vasoldo* távolról); lp. *-d*, *-t*; magy. *-l*: (*hazól*, *mellől*, *alól*); —

oszt. vog. *kamil* kívülről, *numel* felülről. — Gyengült alakjában *j*-vé változik *l* (*ly*)-en át, pl. *új* (novus) : f. *űde*, zürj. *víl*; *máj* : oszt. *mugol*, vog. *majt*; *szív* (e h. *szíleve*, *szíjeve*) : zürj. *sölöm*, f. *sydäme*. (Mindezekre bőségesen hoz fel példákat Budenz a Nyelvt. Közl. X. k. «Denom. igék az ugor nyelvekben» s a Verzweigung stb. 27—31. ll.) — Tisztán magyar nyelvi sajátosság már az ugor *d*-nek *z*-re változása, pl. *kéz*, *keze* = f. *käte* (*küde*), lp. *kät*, *käte*, cser. *ket*, *kid*, md. *küd*, oszt. *kēt*, vog. *kät*; *ház*, *haza* = f. *koto* (*kođo*), lp. *kote*, oszt. *žöt*, *žät*, md. *kud*, *kudo*, cser. *kudo*; *száz* = f. *sata*, (*sada*), lp. *čuote*, oszt. *söt*, vog. *sät*, md. *šada*, cser. *šüdü*, *šuda*; így : *fazék*, *tegez*, *tüz*, *víz*, *igaz* stbiben. A *víz* (= ug. *vede*) szónak eredetibb *d*-jét megőrizte még az őrségi nyelvjárás : *vides*; e *d* elgyengülése által lett az *ügy* : Fekete *ügy* (Cserna voda, Schwarz-wasser). A dunántúli *vedel*-t a MUGSz. (591. l.) nem a *víz*- (*vede*-) töből magyarázza, hanem a *vezet* = f. *vedä*- frequentativumának tartja. A gyengülésre példa még : *hagy* = md. *kado*; *fagy* = oszt. *pot*.

10. Ide jegyezhetjük még az *l* : *v* cserélkezését is, pl. *hideglövés* = *lelés*, *csalán* = *csórány* Ny. IV, 175., *belül* = *bévül*, *kívül* = *kilöl*, *hová* = *holyá* Ny. V, 181. Ide valók még : *lápa* és *vápa*, *lék* és *vék*, *lép* és *vép*; *körcetni* a *köl*-igétől való, e h. *kölet*, MUGSz. 17. sz. Szintígy : *bév* (*bő*) = f. *melgedä* (v. ö. *mély*). — Az *l*-nek *v*-vé gyengülésére az ugarságban csak a zürjP.-ben találunk analog eseteket : *vebal* = zürj. *lebal*-, votj. *lobal*- röpülni | *vokt* = *lokt*-, votj. *likt*-jönni | *run* = *lun* nap | *vij* = *lij*- löni | *rud* = *lud*, votj. *lud*, mező. —

11. A magyar tájnyelvben igen rendes egyes mássalhangzók eltűnése; ilyenek leginkább a szóvégi *l*, *r*, *t*, *d*, *z*; pl. *paczó* Ny. III, 327; *ablakná* u. o. 234; *minggyá* u. o. 32.; *éccé* u. o. 31.; *megin* u. o. 322; *gerez* u. o. 89; *asszonyhó* u. o. 279. stb.; de szóközepén is : *tőfa* = *tölgyfa* Ny. III, 231; *páca* u. o. 327, *vásál* u. o. 184; *majnem* u. o. 319.

12. Az önhangzókat illetőleg nyelvtörténeti adatokkal igazolható, hogy ma magasabb hangnemből (tonart) beszélünk mint a régiek, vagyis régente a rövid önhangzókat a mainál egy fokkal zártabban ejtették; így a HB-ben *muga*, később *moga*, ma : *mága*; *hug* : *hogy*; *nopun* : *napon*; *zurus* ut (1270. okl.) — szoros út; *porlog*

1265, de 1317. már *parlag*; sőt még tovább ment a fejlődés: *for-gács, por, parányi, pirányi*; *szalad*: *szilaj* tkp. futó, gyors (l. MUGSz. ill. cikkeit.); ép így a magashanguaknál: HB. *zumtuk* (*szüüntük*) — *szömötök, szeméték*; *kukenus* 1261. — *kükényüs, kökényes*; KT. már felváltva: *num* (*nüm*) és *nëm*; HB. *igg*: *égyg*; *mig*: *még*; *Zyntha* 1264. — *Zénta*; *küszöb*: *közép* MUGSz. 48—50 ll. Ugyanerről tesz tanuságot a mai tájnyelv is, midőn felváltva használja a regibb s újabb alakot: *türis tövis, gyükér gyökér, küves köves, magos magas*, (1231. *mogos*); bizonyító erejük a kölcsönvett szók is: HB. *paradisum, -om*; *vnuk*: *unoka* és *onoka*; *potok, oblok* = *patak, ablak*. A HB-beli *ozut* o-ja ma is megmaradt a töle szárm. *ott, onnan, oda* szavakban, minek eredetisége mellett a rokon nyelvek is tanúskodnak: *az, oz* = cser. *tudo*, lp. *tuot*. A HB-beli *turchucat* eredetibb u-ját igazolja a rokon nyelvekkel való egybevetés: f. *kurkku*, md. *kurga*, vog. *turr*, oszt. *tür*; *igg* (égy): oszt. *i, it*, cser. *ikte*, md. *ifkü*, f. *yhte*. (Ugyane tárgyat fejtegeti s számos példát hoz fel a régi nyelvből (codexek, oklevelek) Simonyi Zs. Nyelvőr VIII, 481—7 ll.)

13. Jellemző a magyar nyelvre az is, hogy megrövidít oly hangokat, melyek a rokon nyelvek s a régi magyar nyelv tanúsága szerint hosszúk voltak. E rövidítést mintegy szemünk előtt hajtja végre a nyelvszokás: *ád* és *ad*, *hágy* és *hagy* felváltva használatosak; *nézni, ész* a székelységben: *nezni, eszt*; *férfi, mérges* az Órségben: *förfi, mörges* stb. *Lészek, tészek, mérész* (audax) stb. még századunk elején is széltében divatoztak az irói nyelvben, ma legfeljebb költők használják; *fel, föl, fal, hegy-ről* azt hihetnők, mindig rövidek voltak, de a régi nyelvmélekek ellenkezőt mutatnak; a rokon nyelvek is számtalan rövidnek ejtett szó hosszúsága mellett tanúskodnak. Nyelvmélekeink közül különösen jellemzi az Érdy-codexet a sok hosszú hangzónak megőrzése (l. ismertetését fent 55—72. ll. pl. *ffaal* = *fal* (paries), f. *puole*, vog. *pāl*, votj. *pal*, osztj. *puñil* (ez utóbbi egy eredeti *p_ong_ol_o* felvételét ajánlja, melyből *p_og_ol_o*, majd *p_ol_o* lett, épúgy mint *n_ong_ol_o*-ből osztj. *noñil*, m. *nyál*); a *fál* mellett szól magashangú mása is, a *fél* (*fél*) (l. MUGSz. 491. l.); *heegy* hosszúsága mellett szól az Érdy-codexen kívül a f. *kärke*, azaz *kärke* e h. *kälge* s itt az *l* a *d* (*gy*) hang előtt a hangzó pótnyújtásával eltűnt; *helgy*-ből *heegy*, *hegy* (mint a f. *jälge*-ből *jelgy*, *jeegy*, *jegy*, vagy a md. *kelge*-ből *kelgy*, *keegy*, *kegy* (gratia), s ma is: *völgy*,

tölgy, föld = vögy, tögy, föld, de ezek még újabbak s nem rövidültek meg). A *lesz, tesz*, stb. töje az Érdy-codexben mindenütt *ee*-vel van írva. A hol pedig se a régiség, se a rokonság nem bírja megmagyarázni a hosszúságot, ott kétségtelenül a hangsúly ereje működött, mely a szó első tagját a magyarban nyújtással is szokta conserválni, így adhatjuk okát az *ál-om á-jának*, melylyel szemben az ugor nyelvek csak rövid hangzót tüntetnek föl (l. 9. alatt); ép így *vér = f, vere*, oszt. *ver*, zürj. *vir*, md. *ver*, cser. *vür* stb.

14. Míg a hangsúly a szó elejét nemesak megőrizte eredetiségében, de meg is nyújtotta a ráfektetett nagyobb nyomaték által: addig a hangsúlytalan részek nagymérvű kopást szenvedtek, úgy hogy a szóközépi s szóvégi hangok elrövidülése, egyberántása általánosan jellemzi a magyar nyelvet: a HB-ben még *vilagbele*, *uruzagbele*, később *bé-* ma csak *be*, s a magyarban különösen megtartott hangvonzat szerint: *ba*; *messzé, odá, hová* ma röviden hangzanak; az Érdy-codexben a birtokos-ragos alakok: *kezee, fejee, testee* (megelőző *kezeje* stb. helyett), ma már: *keze, feje, teste* vagy nyelvjárásilag: *kezi, feji* (mint *messzé: messi*). Ép így tűnt el a tárgyazogás *ja* ragja: *hadlava* azaz *hadláva (hadlája) = hallá*, a mint a középkori codexekben ált. *adnája = adná*. — A 3-ik személyben régen minden igen meglehetett a *va-n, megye-n-beli n*; ma csak egy-kettőn, itt is kiveszőben: *viszen, hiszen* — *visz, hisz*; — szintígy régibb *akkoron* v. *akkort* helyett: *akkor*; — sőt a népnelv még tovább megy: *ból, böl h. bú, bü*; *nem tom = nem tudom; aszongya = azt mondja, kéne = kellene*, stb.

II. Alaktani sajátosságok.

1. A magyarban, egyik leggyakoribb frequentatív-képző a *g* eredetibb *ng*-ből, melynek mását egyik másik ugor nyelvben is találjuk. Magyar nyelvbéli sajáttság már az, hogy többféle frequ. képzőt kapcsol a *g*-hez, mit az ugarság egyéb ágaiban hasztalan keresünk. Ilyen képzőbokrok: 1. *ng + l = -gol-, -göl*: *vonagla-, dörgöl, szorgol*; 2. ugyanez közbevetett *j* képzővel: *ng + j + l = -gál, -gél*: *dorgál, taszigál, hagyigál*; 3. frequ. *d*-vel; *d + gál = dogál, dögél*: *álldogál, üldögél, mendegél, iddogál*; 4. az *l*-t elül téve, *l + ng = log, lög*: *haj-*

long v. *hajlog*, *kullog*; előfordúl a lappban is: *jabme-*, halni: *jamalge-* elájúlni (mintegy haldokolni) stb.; 5. de már csak a magyart jellemzi az, hogy az *l*-et *r*-vel is fölcseréli: *kótorog*, *vánszorog*, *nyőszörög*, *könyörög*, *sustorog*-, *tántorog* stb.-beli *-r-g* igen gyakran használt képző; az *r*: *l* változás egyéb körülmények közt is közönséges: *parozsna* és *palozsna* Ny. III, 88.; *vőfér* = *vőfél* u. o. 179.; *karázli* u. o. 282; *kalatyol* = *karatyol* Ny. IV, 183; *faralya* = *fal alja* Ny. III, 524. (*l-r* változását a szó elején is l. 7. alatt); — 6. előfordúl az *r* mint freq. képző egyedül is e két szóban: *tipor*, *dicsér* (l. Jegyz. az Ugor összehasonlító nyelvtanhoz 11. §.), melyekben az *r* valószínűleg ismét csak az *l* frequ. képző változatakép szerepel.

2. A momentán képzők egyenkint szintén megegyeznek az ugor nyelvekbeli képzőkkel, csakis a képzőbokrok tüntetnek föl eredetiségeket. De van mégis egy különös fejlődés; t. i. a moment. ugor *m*, mely a magyarban is rendszeren *n*, *m*, két esetben *v*-re változik: *tolvo-* és *dívo* szókban; *tolvaj* = vog. *tolmaqz* lopó, vogK. *tulmez* (titkos), *tulment-* (lopni), oszt. *lolmi-* (lopni); alapíge tehát: *tul-* és *m* mom. képzővel *tulm-*; a *v* = *m* változás a magyarban közönséges fejlődés (*nyelv* = vog. *nielm*, lp. *nielme*; *név* = f. *nime*, oszt. *nem*, md. *leme*, cser. *liim*; *szíve* = f. *sydäme*, zürj. *sölöm*, oszt. *sem*, vog. *sim*); — *dívo-*, *dívo-* (*d_siv_s*) valere (*dévaj* úgy mint *tolvaj*): *dí*(*d_s*)-tól (l. MUgSz. 259 sz.). Csak a magyarban fordul elő: 1. *k* + *m* két mom. képző: *-kan*, *-ken*: *rikkán* (*ri_v-kan*), *serken* (v. ö. *ser-ény*, *sür-ög*), *bukkan* (*buv-kan*), *csökken* (*csöv-ken*); 2. a mom. *k* + frequ. *s* vagy *l*-vel = *-kosz*, *-kösz*, *-kos*, *-koz*, *-köz*: *marakosz*-, *veszekesz*-, *futkos*, *vá-rakoz*, *adakoz*-, *emlékez*-; — 3. *-kol*, *-köl*: *tuszkol*, *hánykol*(-ódik); — 4. közbevetett *-j* képzővel, mely vocalisnyújtást idéz elő: *-kál*, *-kél*: *turkál*, *vájkál*, *véskél*, *áskál*. — Frequ. + mom. képzőbokrok kizárólag a magyarban jönnek elő: 5. *-j* + *m* = *án*, *én*: *bocsán*(-andó bűn), *kíván*, *ugrán*(-dozik), *sírán*(-kozik); ide vehető az: *'an*, *'en* is: *toppan*, *csörren*, *loccsan* stb., hol a kettőzésből azt kell következtetnünk, hogy az *-an*, *-en* előtt egyéb mássalhangzó is volt, mely aztán a tövégi mássalhangzóhoz hasonlult; — 6. *-j* + *m* + *t* = *ánt*, *ént*, *int*: *illetént* (Geleji Katona), *mondánt* (u. a.), *érent*, *nyomint*, *teként*, *vágint*, *emelint*, *dobint*; — 7. *-ng* + *t* = *-gat*, *-get* (melyben a *t* mom. és különbözik a *forгат*-beli causativ *t*-től): *béget*, *vonogat*, *hivogat*, *veszteget* stb. (l. Jegyzetek az ugor-magy. össz. nyelv.-hez

13—20 §.) A magy. *-ajt, -ajt (-ét, -ít)* némi analogiája a f. *-hta, -htü (-akta, -ähtü)*-nek, azért nem is hozom fel a specialis magyar nyelvi sajátosságok közt.

3. Különös jelenség a magyarban, hogy az ugor nyelvekkel egyező causativ *t* mellett még *l*-et is használ a causativ érték kifejezésére, ezekben: *aszal* (aszik), *hízal* (hízik), *vásal* v. *vásol* (vásik), *agylal* (fagy), *érel* (érik), *növel* (nö, növ). Egyébiránt az *l* és *lal* denominativ képzők s így könnyen azt sejtethetjük, hogy némely ilyen *l*-es causativum (pl. *fagylal, hízal*) nem igei, hanem névszói tőtől való. «Névszói töre utal a *hízal*- (saginare) denom. alakú ige, mert különben, ha t. i. csakis a *híz* ige volt meg, a saginare fogalmat most jóformán *t* képzős caus. (*hízal, híszal*) fejeznék ki.» (l. MUGSz. 72 lp. a *háj* cikk végén.)

4. A deverbális névszóképzés közt különösen azon képzőbokrok érdemelnek figyelmet, melyekben előző igeképzőhöz járúl a névszóképző, miután az illető igeképzés már kiment használatból; így 1. frequ. *l*-vel: *félelm, hatalm*; — 2. frequ. *d*-vel találunk az ugor nyelvekben is (f. *-nto, -ntö, zürj. <öd, votj. <et* stb.), de *l*-et csak a magyar függeszt hozzá = *nd + l: veszedelm, birodalm, győzedelm* stb.; — 3. tisztán mom. *t*-t szintén találunk az ugor nyelvekben (magy. *-at, -et*), de a magyar azon kívül: *-tal, -tel*-t is használ: *tétel, jövetel, hivatal*: és *k*-val: *érték, mérték*, megjegyzendő még *-tok, -tek* is: *birtok, éték*.

5. Valamint a deverbális, úgy a diminutiv névszóképzőknek is egyenkint találunk hasonmásaira az ugor nyelvekben, de a képzőbokrok, a többféle képzők összekapcsolása itt is jellemzi a magyart. Így a deverb. *j* (*g*) és dimin. *n* és *k* vagy mind a három is együtt; 1. *ja + n = -ány, -ény: serény, silány, sövény*; — 2. mom. *m*-vel, mely *v*-vé is lesz = *-mány, mény, -vány, -vény: tudomány, gyűjtemény, vetemény, sütemény, adomány; irtóvány, tanítvány, kelevény, szökevény*; — 3. dimin. *k*-val = *ánk, énk* (v. ö. *tönk*): *nyulánk, félénk, nyalánk*; — 4. *ja + k + n = -ékony, -ékeny: mulékony, engedékeny*; régebben még *n*-vel: Molnár Alb. *aluszékon, feledéken, féléken*; — 5. *ja + k = -ék: maradék, keverék*; — 6. *-j + k* vagy *-j + t: sötét* e h. *söték, szunyák* v. *szunyáta* (v. ö. *nyuszt* és *nyuszka*

cselőke v. *cselőte*); —7. *ej + d* (dimin.): **segejd* = *segéd, tulajdon*; — 8. végül megemlíthetjük mint sajtóságos dimin. képzőt az *-ó, ő* vagy *-ú, ü-t*: *kígyó, olló, hattyú, könnyű, odú, keserű* és dim. *k*-val: *buczkó, furkó, bunkó, tönkő* (l. Budenz, Jegyz. az ugor-magy. ősz-szehas. nyelvtanhoz 41. §.)

6. A nom. possessoris-képző *-s* és *< ú, ü (ó, ő)* megegyez a rokon nyelvekkel; csak egy összetétel által lesz kiváló a magy. nyelv: *ó + k* (dim.) = *ók, ök*: *pofók, szemök, fülök, hasók* (lásd u. o. 48. §.)

7. A nom. possessoris-képző magyar *s* a finnel egyezőleg képez nom. loci neveket; a magyar ehhez többször még a dim. *d-t* teszi vagy csak ezzel is képez helyet jelentő tulajdonneveket: *Bükkösd, Hidasd, Kokasd, Nádasd, Disznósd, Kövesd*; *Mogyoród, Füzed, Aszód, Telegd, Ságod*; a *d* váltakozik *gy*-vel: *Egregy, Szilvágy, Füzegy* stb. A nom. poss. *s + k* dimin. is: *Nádaska, Kendereske, Mogyoroska* stb. (lásd u. o. 50. §.)

8. «A nom. abstractum az ugarságban csak aránylag későn alakúlhatott, mert csak egynehány nyelvben találunkilyent, még pedig nem egyazon képzővel s részint a nélkül, hogy a képzővé vált szó a jelző alapszóhoz teljesen assimilálódott volna» (l. u. o. 53. §.) — A magyarban a nom. abstr. képző a *-ség, s* a hangrend törvényei szerint újabban *-ság*, mely eredetileg önálló szó volt. A képzők t. i. eredetileg minden nyelvben önálló szók voltak s maig is mutatkoznak erre példák (u. o. 4. §.). E képzők egy része gyakori használat s ebből folyó kopás, változás folytán rövidebb s symbolicus lett, míg más részök teljesebb maradt s ráismerünk az összetételre. Ilyen a magy. *nyáj*: (mindnyájan) és *-nyi*: annyi; — *-beli, -féle, -szerű, -volt(a)*; *-hat, -het, -kora* összetételszerű képzők; ilyenek, hogy csak a rokon nyelveknél maradjunk: f. *-kunta*, észt. *kond*; f. *-kasa, -küsä* (most *-kaha, -kaa*, nom. *kas*); zürj. *lun* (nap): *tomlun* (fiatalság), md. *ši, či* (nap): *parši* (jószág, vagyon). — A *-ség* már teljesen elvesztette önállóságát, kénytelenek vagyunk tehát hypothesisekhez fordulni, hogy alakját s jelentését megfejtjük. Toldy (Magy. Nemz. Irod. tört. Pest 1852. I, 196. l.) azt mondja, hogy a *-ság* az eredeti alak, s a «*-ség* némely mélyhangú szókban (*tisztaség,*

magasság) szintoly aberratio mint Tinódi *szerencsája*». Hogy a *ség* korán alkalmazkodott a hangrendhez, mely a magyarban különben is nagyon kifejtett, az bizonyos; de épen ez mutatja az eredetibb alakot, hogy még később is fordul elő: *magasság*, mert a nyelv, mint főnebb már említők, egy-egy fejlődést nem hajt végre egyszerre, hanem lassankint és sokáig vagy mindvégig marad nyoma az eredeti alaknak. Tudjuk, a göcseji nyelvjárás mennyi eredetiséget őrzött meg a *kapável*, *fúznaik* stb. formákkal. A nyelvtörténeti emlékek a *ség*-et mondják eredetibbnek, azért Révai szintén ezt vallja elsőbbnek. Révai ugyanis (Antiqu. Litt. Hung. 37. §.) azt mondja, hogy a *ség* azon szónak, melyhez hozzáfűgesztetik, bőséget fejezi ki = copiam, abundantiam, körülb. a latin *-tudo*, *-tas*-nak felelvén meg, s legkevesebbé sem kételkedik, hogy eredetileg *ség* volt s csak későbbben változtatta át hangzóját, mint a *szer*, melyet ma szintén két alakban használunk. Eredeti jelentését Budenz a f. *sää* (idő, időjárás) szóval hozza kapcsolatba: *lumi-sää* tempestas nivosa, *kova*, v. *paha sää* kemény, rossz idő; a *sää*-nek a *ség* épen olyan alaktársa mint *jää*-nek *jég*. Ide vehető a md. *ši*, *či* = nap is. — A *ség* ered. jelentése e szerint «időtartam» volt, s innen átvitte a nyelv «állapotra», s később a helyre vagy tárgyak kiterjedésére is: *boldogság*, *szegénység*, *mesterség*, *síkság*, *katonaság*, *mezőség* stb. Ha jelentésére találunk is analogiát (v.ö. zürj. *lun*: *tomlun* ifjúság), alakra, külső fejlődésére nézve minden esetre egyedül áll a *ség* az ugarságban, s azért a magyar nyelv speciális sajátosságai közül ki nem maradhatott.

9. Szóképzésről lévén szó, említsük még meg a magyar pluralis képzését, mely elütőleg az indogermán nyelvektől, a névszótón történik az egész ugarságban, s ezért a numerust jelölő szórészt még a szóképzőkhez kell számítanunk, melyektől csak abban különbözik, «hogy nem vétetik további (fogalom-módosító) tőkép-zés alapjául.» Az ugor nyelvek legnagyobb része *-t*, illetőleg *-d* (*-l*)-vel képezik a többes számot, egyedül a lapp és a magyar nyelvek térnek el, a mennyiben a lappF. *-k* (lapp S. *-h*(^o)-val, a magyar szintén *k*-val képezik a pluralist: *házak*, *kövek*, *hosszánk*, *hosszátok*, *kériünk*, *kértek*, *tudnak*. Jóllehet egészen különböző alakúnak látszik a *t*- és *k*-képzés, mégis összeegyeztethető, illetőleg kimutatható, hogy eredetibb a *t*(*d*) alak. Mert egyrészt az ugor nyelvek

egyazon csoportjában (vog. oszt. *t*, — lp. magy. *k*) mutatkozik a *t* : *k* váltakozása, másrészt a lapp nyelv szolgáltató világos adatot, midőn *k*-t használ oly esetben is, hol bizonyosabb a *t* eredetisége, pl. az egyes-sz. 2. szem. *lojak* olvasol, *lokkik* olvasál (a finnben amaz : *lu'et*, emez : *lu'it*) ; a *t* : *k* tehát egyszerű váltakozás, melyre a magyarban is láttunk példát : *szunyák*, *szunyáta*. E *t* azonban még eredetibb *d*-re vezethető vissza. A finn ny. egymaga sokat bizonyít, némely dialectusa még *d*-vel élvén (pl. ész. *karjad*, *kived*) s ragozás közben úgy bánik a *t*-vel, mint egyéb eredeti *d*-vel, pl. *kala'en* e h. *kaladen* ; szintígy oszt. *B. poget* és dat. *pogeda*. — Van azonban még az eddigittől (*t* (*d*) : *k*) alakra egészen elütő többes-képzés, t. i. az *i* (*j*), pl. a finnben *maa*-tól *mai*- : *maissa*, *mailla* ; magy. *mí*, *tí*, *botjaim*, *kertjeim*. — Ennek magyarázására kiindulhatunk az oszt. S. *-gala(-m)*, *-zala(-m)*-ból, mely tulajdonkép dualis értékű, de nyilván pluralis-képzővel (*l*) van megtoldva. A *-g*, mely későbbben *-j* (*i*)-vé vált, eredetileg dualis képző, de e functiója megszüntével vagy legalább elhomályosultával, szintén a pluralis jelölésére használtatott, magához vette azonban még ennek képzőjét is (finn *-ite*, illetőleg *-ide*, pl. gen. *maiden*), kétségkívül a világosabb, határozottabb megjelölés végett. Ily hasonjelentésű képzőhalmaz nem ritka tünemény a nyelvekben ; így pl. a magyar nyelv nem érzi már a *házol*-ban az abl. képzést (*ház-ól*) és megtoldja még egygyel : *házolról* jövők ; a somogyi ember meg így beszél : megítatom a *lovaimakat*, melyben szintén két plur. jelölő van. — E *-j* illetőleg *j+d* többes képzővel magyarázható a magy. *mí*, *tí* (=f. *mei*, *tei* vagy *meidü. teidü*) ily előzetes fejlődés után : *mile*, *tile* : *míle*, *tíle* ; *botjaim* szintén ily fejlődés után : *bot-ja-do-m*, *-jalom* *-jalom*, *-jajom* = *botjaim*. E fejtegetést igazolja egy nyelvtörténeti adat is. A Müncheneri cod. ben kétszer is előfordúl : *fialim*, mi azt mutatja hogy a *botjaim*-ban levő hiatus újabb keletű, s a régi nyelvben a helyén *l* mássalhangzó volt. (Lásd : Budenz, Ugor-m. nyelvt. jegyzetek, 55—59. §.)

10. Az igeragozásbeli személyragok megegyeznek, legalább eredetileg a személynévmásokkal. De némely személyrag-alakban e személynévmási részen kívül találunk még olyan részt is, mely a személyt nem határozza meg, a mennyiben több személyben ugyanez alakban fordul elő, s így csak mutató, nyomatékosító szerepe van. Ilyen az ugor nyelvekbeli *n*, mely sokszor nyíltan előlép,

máskor csak lappang; így a magy. *leszen*, *tudjon*-ban még megvan, de már az *alszom* (*uram*)-ban lappang, illetőleg beolvadt: $nm = mm = m$. Van ezenkívül a magyarban *k* nyomatékösítő rág is, még pedig oly kizárólagos magyar nyelvi sajáttságkép, hogy a zürjénvotjakbéli tagadó igén észlelhető csekély jelenséget leszámítva sehol sem találunk hasonlót. Előfordúl e *k* az egyes-sz. 1. szem.: *tudok* és 3. sz. *alszik*, *ennék*-ben. A *tudok*-ban a *k* nem lehet személyrag s mellette a tulajdonképi *m* személyrag lappangásba jutott a köv. fejlődéssel: $m = v$ (l. a hangtanban: *nyelv = nélme*), tehát: *tudok*_s-ből: *tudok*_s, (hogy a szem. rag a *k* előtt volt s nem utána, látszik még a 3. sz.: *alsz-i-k*); *tudok*_s-ből assimilatióval: *tudokko*, mely ép úgy lehetett egyszerű *tudok*-vá mint *uramma = uram*, *szelme: szemme = szem*. A *k* nyomatékösítő rag előfordúl egyébiránt a személynévmásokon is: *vogK. amk, nak, tak*, (magam, magad, maga) stb. s a magyarban is: *en-g-em té-g-ed* (*tenged* helyett). — Az *-ik* 3. személyrag: *alszik, ennék* (HB. *enneik*, Göcsejben: *fáznaik*) a személymutató *i* (*ja, je*) és nyomatékösítő *k*-ből áll, úgy hogy pl. *válik* ebből van szerkesztve: *válo-j_s-k* (*válojk, válék*) = *válik*; (é = i: *kezt* — *kezt*, *messzé* — *messzi*).

11. A tárgy-személyre mutató ragozásnak a mordvin után, melyben mind a három személyre való tárgyragok megvannak, a magyar még legtöbb nyomát őrizte meg, de csak a 2-ik és 3-ik tárgyszemélyre vonatkozólag: *tudlak, tudálak, tudtalak, tudnálak*, melyekben az *l = a tudol*, *aluszol*-béli *l*-vel, mely *d*-ből lett s 2. személyre utal. A 3-ik személyre vonatkozik a *ja, je* «öt, öket» jelentéssel; *tudja, verje* h. *veri* (ép úgy mint tájdivatosan: *adi, tudi, láti*). Az imperativusban a tárgymutató *ja* összeolvadt a módjelző *j*-vel: *tudja = tudjoja, tudjuk = tudjojuk*; a *tudják* indic. alakban a *ják* nem *ja+k* (többesrag), mert a *ja* nem nominat. alak, mely fölvehetné a *k*-t; hanem inkább a *ja* tárgymutatóhoz a már kész többes 3-ik szem. névmás: *jok* járult: *ja + jok = ják*, ép úgy mint *adnák = adna-ják*; imper. *irjátok = irjajátok*. Lehetséges, hogy a *jok* mellől már régebben eltűnt a tárgyrag ép úgy mint az 1. és 2. személyben: *irom, irod*. A *ja* eredetét a magyarhoz közel álló vogul-osztják 3. szem. *t* (*d*)-ből származtathatjuk, melyből ép oly könnyen fejlődhetett *j* (*d*-n keresztül) mint *l* (vö. *úja = finn ūde*, l. Ugr. Sprachstudien I, 34—35. ll.) De ugyane *j*-nek, illetőleg valamely meg-

előző alakjának benne kell lennie az *irom*, *irod*-ban is; legalkalmasabb az *l*-nek fölvétele, miszerint pl. *irom* = *irolo-m*, *irolm* (úgy mint *szem*, *szeme* = *szelme*). — A *tudá*, *veré*-ben a hosszú *á*, *é*, arra mutat, hogy volt utána védő rag: *tudája*, *veréje*; a HB.-beli *had-lava*, *feledeve*, ez elmaradt ragot *va*, *ve* alakban őrizték meg, a mely szintúgy mint a *ja* eredetibb *la*-ra vihető vissza; — a *tudta*, *verte*-ben a *ja* csak úgy maradt el mint a *lova*, *keze*-ben: *lova-j*, *lova l_s*-ból.

12. Minthogy az ugor nyelvek az igemódkülönbségek fölfogására és kifejezésére nézve csak részben egyezők egymással, ebből azt következtethetjük, «hogy a közös ugor alapnyelvben az állítás modalitásának föltüntetése épen csak megindult volt, s e tekintetben a részletes kifejlődés és megállapodás még csak az ugarság egyes ágaiban történt.» (Budenz, Jegyzetek 68. §.) — Csak az indicativuson belül nyert az ugor nyelvekben a «tempus» is egyszerű alakú kifejezést. Különösen a praeteritum kitételére alkalmazott alakok közt van egy, mely még az ugor alapnyelvből való, mert mind a két ugarságban föllelhető, t. i. a *-j* (<*i*) képzős praeteritum-tő (eredetileg azonos a nom. agentis *j*-féle képzéssel) f. *meni*, lp. *manni*, magyar: *mene* (e h. *menē*, *menej*). — E mellett vannak később fejlett praet. tők; a cser. és mord.-ban a nom. agentis és nom. acti-t képező *š*, *ś* (*kš*, *ks*-ből) nom. verbale mint praet. tő szolgál; a vogul és osztjákban momentán értékű *-s*; a magyarban pedig a nomen acti-t és praeteriti-t képző *-t* (illetőleg *-tt*) végzi e szerepet: *men-t*, *mondo-tt*. — Figyelemre méltó a 2. szem.: *mondottál*, <*ál*, *él*-vel <*ol*, *öl* helyett. Megmagyarázható ez a *vol*-, *val*-segédige hozzá szerkesztésével: *mondott-val-ol* = *mondott-vál*, *mondottál*; az 1. szem. *mondottam* szintén = *mondott-val-om* = *mondottām*. Ily segédige egyébiránt szerepel a cser. praeteritumban is: *tolonam*, e h. *tolon-ulam*. A finnben és lappban is szerepel mint körülíró segédige: *olen* (*olet*, *on* stb.) *antanut*, *mennyt* stb.; a lappban: *lām addam*, *lāk a.*, *lā a.* stb.

13. A névszó viszonyítására szolgáló locativus, ablativus és lativus-ragok általában visszavihetők az ugor nyelvekéire; de van itt is olyan jelensége a magyarnak, mely által különbözik a többitől. Így az ugor nyelvekkel egyező locat. *n* ragon kívül igen

elterjedt használatú a locat. *tt* (*t*) rag, néha mint az *n* nyomatékozója: *lent, kint, fent, bent, alant*; de önállóan is: *mellett, mögött, alatt, Fehérvárott, Pécssett*; időre vonatkozólag: *legéntemben, ifjatta*, s toldással: *régenten, hajdantan*. Ide vehető a régi *tt-s* gerundium régi biblia-fordításainkban; látja *ötet ülette* (videt eum sedentem); láttonk tégedet *éhezetted, szomjazattad* (sitientem) stb., mely ép úgy határozóul áll mint a: *menet, jövet* (pl. hazamenet megáztam, jövet senkit sem láttam). — Említsük még meg a módhatározókat alkotó: *-ül, -ül-t*: *boldogúl, jámborúl*, melynek helyét az újabb nyelvben már egészen kiszorítja az *n-es* alak: *boldogan, jámboran*; de vannak példák, melyekben csak az *ül* használatos: *szentül, rosszul, jól* (e h. *javúl*), nem tekintve a főnevektől valókat: *zálogúl, emberül, feleségül* stb.

14) Figyelemre méltó jelenség az is a magyarban, hogy az ugor nyelvek közt egyedül fejtette ki szélesebb körű szereppel az igekötőket, melyeknek ép oly functiójuk van mint az árja nyelvekbeli ige-praefixumoknak. — Az altaji nyelvek nem igen használnak igekötőket, mert rendszeren több töigéjük van, mely az irányt már magában is kifejezi, úgy hogy azt nem kell még adverbium által is megjelölni, pl. török: *girmek* magában is: *bemenni, gitmek elmenni, gečmek átmenni*; de idővel már nem érzi ezt a nyelv, s akkor adverbiummal nyomatékosítja: tör. *ičeri girmek* v. *ašarı inmek* alá v. leszállani. Igekötőnek van ugyan némi nyoma a vogulban, de nagyobb jelentőségre csak a magyarban emelkedett, a mit azonban épen nem lehet a szomszéd árja nyelvek utánzatának venni. Ha mégis ilyeneket látunk: *bevenni* a várat = einnehen, a régi *megvenni* helyett, ez ugyan germanismus, de a *bevenni* szó nem most készült, nem az «einnehen» utánzata, csak hibás analogiára rántotta elő a nyelv a már meglevő, de más használatú szót. Egyébiránt eredeti helyirányi értéküket leginkább csak az *el* és *meg* fejlesztették tovább (kivált a «bevégeztség, eredményesség, perfectio» kifejezésére); kevesebb esetben a *be, ki, föl* (l. Nyelvtud. Közl. II, 175—88. és III, 73—96 ll.)

15. Befejezésül szóljunk még a névelőről. A névelő: *az, a* használata minden valószínűség szerint csak későbbi fejlődés,

specialis magyar nyelvi sajáttság, annyival inkább, mert mennél előbbre megyünk, nyelvemlékeink annál gyérebben használják, pl. HB. *engede urdung intetvinek | hug ur | odutta vola neki paradisu-mut hazoa* stb. mely helyeken ma már névelőt használunk; bár a HB. ismeri már a névelőt: *oz gimilstul, oz tiluvt gim.*; Königs. töredékben: *oz ysten* stb. Ezért mondta Hunfalvy Pál (Tájékozás a magyar nyelvben 41. lp): «Gyaníthatni, hogy eredetben névhatározó nélkül járt a magyar névszó is, mint melynek meghatározására sok más eszköze van a nyelvnek, s hogy az, ez mutató névmás itt Európában kényszerítettett névhatározó szerepet viselni.» De azért még sem áll a magyar nyelv névelőjével egészen elszigetelten az ugor nyelvek közt. A mordvin nyelvnek is van articulusa, csak hogy hátul járúl a névszóhoz, mint az oláh és skandináv nyelvek articulusa. E szerint mégis külön magyar nyelvi fejlődésként jelölhetjük meg a névelőt, a nélkül hogy az árja nyelvek utáztatának kellene tekintenünk (l. Nyelvt. Közl. II, 162—64).

Végig futva ekként a magyar grammatikán, látjuk, hogy nyelvünk mind külsőleg a hangokban mind belsőleg a nyelvtani szerkezet dolgában, a többi rokon nyelvektől elszakadva számos oly sajáttságot fejlesztett ki, melyeknek néha csak gyenge, máskor semmi nyomára nem akadunk a rokonságban.

Értekezésem folyamán megkísértettem néhány ily sajáttság összeállítását. Néhányat mondtam, mert e kis értekezés távulról sem követeli a teljesség s még kevésbbé az eredetiség dicséretes nevét. Számos sajáttság van még, mely kikerülhette figyelmemet, s viszont a felhozottak közt talán olyan is, mely bátran elmaradhatott volna. Mentsen ki az a szándék, hogy csak egy fogást akartam adni a nagyobbrészt feldolgozott anyag nyomán, mintegy felhíva a figyelmet a fontos tárgyra. Avatottabb kéz munkájára vár a tárgy kimerítő s eredetibb feldolgozása.

BADICS FERENCZ.

ZÜRJÉN NYELVMUTATVÁNYOK.

I.

Popov András: „Keresztyén jámborság példái.“

Röviden így nevezünk meg egy zürjén könyvecskét, mely 1861-ben Vologdában jelent meg: *Избранныя мѣста изъ книги Училище благочестія. На русскомъ и зырянскомъ языкакъ. Съ назидательными нравоченіями, приспособленными къ понятіямъ зырянъ. Переведены учителемъ Андреемъ Поповымъ* — vagyis: «Válogatott helyek a *Jámborság iskolája* című könyvből. Orosz és zürjén nyelven. A zürjének értelméhez alkalmazott épületes erkölcs-tanításokkal. Fordította Popov András, tanító.» — E könyvecskének zürjén textusa fordítás ugyan, de nagyjából oly szabadon bánik el a mellékelt orosz eredetivel, hogy csaknem eredeti nyelvmutatványnak tekinthető; hiszen a fordító született zürjén vagy legalább a zürjének közt nevelkedett s köztük működő ember volt. Tökéletes nyelvbírása egyébiránt egyes sajátos kifejezéseken is látszik meg; ilyen pl. a birtokosragok használata: «melyikünk . . . azunknak a hite (*kodnim . . . sinimlën vera*)» vagy «melyiktöket ezáfoljátok», azaz: «melyiktök ezáfolja meg a másikat» (*kodnitë venannid*).

Nyelve a *vičegdai* zürjén dialektus, a mely a szóvégén és consonans előtt a *sisolai* dialectusnak eredetibb *l*-jét *v*-vel váltja föl (pl. *lov, niv, vevt* = *sis. lol, nil, velt*). Wiedemann F. J. pétervári akadémikus, (kinek szívességének Popov könyvecskéjét is köszönöm), meg is jegyzi imént megjelent zürjén szótára előszavában, hogy «das wenige, was in syrjanischer sprache gedruckt ist, ist im vičegdischen dialect verfasst.» Mind a mellett a Popov használta zürjén nyelv némely oly hangalaki sajátosságokat is tüntet föl, melyekben specialis táj-színezetet kell látnunk, s melyeket

ezért á t i r á s o m b a n s e m a k a r t a m e l e n y é s z t e n i . A s i s o l a i é s v i c e g d a i z ű r j é n n y e l v b e n s z é l t i b e n u r a l k o d ó ö h a n g o t , m e l y n e k a z i ž m a i ä f e l e l m e g , P o p o v r e n d e s e n (a z e l s ő s z ó t a g o n t ű l) e v a g y i s o r o s z a - v e l í r j a , p e d i g m á s u t t c s a k u g y a n ö b e t ű v e l i s é l . N e m h i s z e m , h o g y a z c s a k h e l y e s í r á s i s a j á t s á g , v a g y i s h o g y m é g i s c s a k ö - t j e l e n t a z ö a - j e ; i n k á b b a z ä (m a g y . e) f e l é k ö z e l e d ő h a n g o t , a z a z é - t i s m e r e k f ő l b e n n e , s a z é r t á t í r á s o m b a n h e l y e t t e a z ě b e t ű t v e t t e m f ő l , m e l y k e t t ő s p o n t j á v a l m é g a k ö z ö n s é g e s h a s z n á l a t ű ö - r e e m l é k e z t e t . M á s i l y e n s a j á t s á g a z i , m e l y b i z o n y o s s z ó k b a n é s a l a k o k b a n ě h e l y e t t á l l (p l . b ö r i n , s ö m i n) . C s a k h e l y e s í r á s i s a j á t s á g n á l a , h o g y a z ě - t a z e l s ő s z ó t a g o n t ű l r e n d e s e n l i - v e l (n e m m - v e l) a d j a . — E z z e l k a p e s o l a t b a n m e g j e g y z e m , h o g y a d ě , t ě - f é l e í r á s t , m e l y ě ě - f é l e h a n g o t f e j e z k i , á t í r á s o m b a n m e g - t a r t o t t a m , a h o l a z e g y s z e r s m i n d a s z ó a l a k k e l e t k e z é s é t t ű n t e t i f ő l (p l . r e f l e x i v i g e t ő k b e n : v e l ě d ě i - e h . v e l ě d - ű i - , v e l ě d - s i - ; s e t ě i - = s e t - ű i - , s e t - s i -) . — I t t - o t t s a j t ő h i b á t i s k e l l e t t j a v í t a n o m , m e l y r é s z i n t a k í v á n t é r t e l e m b ő l , r é s z i n t a z o r o s z í r ó - é s n y o m t a t ó - b e t ű k a l a k j á b ő l b í z t o s a n f ő l i s m e r h e t ő v o l t .

Magyar f o r d í t á s o m l e h e t ő l e g s z o r o s a n a z ű r j é n t e x t u s t k ö v e t i , t ö b b n y i r e m é g a s z ó r e n d r e n é z v e i s , s ű g y v é l e m , h o g y e h ű s é g e m e l l e t t s e m v á l t v a l a m i n a g y o n n e h é z k e s s é .

1.

Velikopermskij Stefan mijanēs komi jozēs pernaalīs.

Svjatěj Stefan rōdinanas vōlĭ ročīs Ustjug karīs. batis silĕn vōlĭ Semen nĭma, űlĭš sobornĕj vičkoin, a mam Maria nĭma. ĩcetĭsañ setĭsnĭ sĭjes velĕdĕcĭnĭ, ĩ zev űaņa velalĭs, mĭj-ponda regĭd ĩ cōktĭsnĭ silĭ lĭddĭšnĭ sobornĕj vičkoin. senĭ olĭgĕn bĭdsĕnĕs as-čōčjajassĕ janĕdĭs bur olĕmnas ĩ nedĭrmišt muni Rostov karĕ ĩ puksis monakĕ. kor bur-ovmĕs kuža puktĭsnĭ sĭjes popĕ, sekĭ zev okota loi silĭ komi jozēs pernaavnĭ. azĭs ved sĭja, mĭj naja jurbitĕnĭ idōljaslĭ, ĩ zev ĩkĕdĕcĕnĭ đavelsa vĭnĕn ĩ tunjasenĭ, a nĭnĕm-tor oz tōdnĭ pramĕj jen ĭlĭš. sĭmogĭš velĕdĕcĭs sĭja vojđor komi kĭlĕ, a sessa ĭžĭš kĭmin-kĕ vičkkniga komĭen ; med-bōrĭn korĭs bursĭjem Mōskuvasa mitropolitĭsañ libĕ pernaavnĭ komi jōzēs libĕ kuvnĭ naja kĭ-pomĭš mučĭtĕmōn ; ašĕ-žō vĭzem mogĭš sĭja Mōskuvaiš boštĭs ĭžĭdōd gosudarĭsañ. sessa boštĭmišt svjatěj moščĭ torjas, antĭmĭnsjas ĩ vežedĕm mirō, mōdĕdĕcĭs komi jozēs velĕdnĭ ĩ vojpĕdnĭ.

Nagypermi István, a ki minket, zürjén népet, megkeresztelt. Szent István születő helyére nézve az orosz Ustjug városból való volt: Atyja neki Simon nevű volt, énekes az (ottani) székes-egyházban, az anyja pedig Mária nevű (volt): Kiskorától fogva adták őt tanulni, s igen jól tanult, a miért is csakhamar megengedték neki, hogy a székesegyházban olvasson. Ott lakván (élvén) a vele egykoruakat fölülmúlta (tkp. megszegyenítette) jó élete által s nemsokára elment ő Rosztovba s beszélődött szerzetesnek. Mikor erényessége (jó-élete) miatt őt pappá avatták (tkp. tették, helyezték) volt, akkor neki nagy kedve lett, a zürjén népet megkeresztelni. Mert ő látta, hogy ezek [a zürjének] bálványokat imádnak (bálványoknak fejet-hajtanak) s nagyon boszorkánykodnak ördögi erővel és bűbájosságot űznek, de semmit sem tudnak az igaz istenről. Azért megtanulta előbb a zürjén nyelvet, meg aztán írt néhány egyházi könyvet zürjénül (azaz: fordított zürjénre), végre áldást kért a moszkvai metropolitától, hogy vagy megkeresztelje a zürjén népet vagy az ő kezük által kinezva meghaljon; maga oltalmazza végett pedig vett ő Moszkvából egy írást a fejedelemtől. Azután magához [vevén] szent ereklyéket, *antimins*-eket (ereklyetartó oltárkendőket) és szentelt korosmát (krizmát), elindult a zürjén népet tanítani és oktatni (adhortálni).

vomišt na dñē, med vojđor jona kevmis jenli, med otsalas sija ižid mištnas pernaavni komi jozēs. sešša pondis vöjpedavni jözēs i vištavlñi, māj naja ilalēmaēš, i koris vežni nalíš pež verasē jen vera vilē. medvozin komi jöz zev divujtčis taja velēdēm vilñ, no börti buržikjasis gögörvoisni, māj dert-pē verais Stefanlēn jenšañ i pernaasisni. seki verujtišjasisli puktis i vežedis vičko Jemva vom dorē, Jemdinē, Blagoveščenne presvjatěj Bogorodicali, i seki pondis voj i lun bördēmēn kevmiñ Stefan, med otsalas silñ jen velēdñi bišsēnēs vošem jözēs (ötikēž).

Hozzájuk érkezvén, először buzgón (erősen) imádkozott istenhez, hogy nagy kegyelménél fogva segítse őt, a zürjén népet megkeresztelni. Azután kezdte a népet oktatni és bizonyítani, hogy ők eltévedt emberek, s igyekezett az ő utálatos hitüket isteni hitre változtatni. Legelőször is a zürjén nép nagyon csudálkozott ez új tanításon, de azután a jobbak belátták, hogy az István hite valóban istentől való, s megkeresztelkedtek. Akkor a hívőknek épített

és beszentelt egy templomot a Vim (*Jemva*) folyó torkolatánál, Usztvimban (*Jemdin*), «Boldogasszony üdvözetére» [nevével], s akkor kezdett István éjjel nappal sírva imádkozni, hogy neki isten segítsen az egész elveszett népet tanítani (egyig).

Ötöd sívsemmist Stefan mödülčis sotni nalis jensë (kiz-pu); naja ved silj jurbitlisni i vajlisni kozinjas, bidsama-tor, kod mij vermis. Stefan oztis sije pusë nalis i püksis dnas vizedni: mij pondas kerni jöz, kor azas sotčem. kazavmist-že naja uskëdcisni stavnis čerjasën i zorjasën i vajasën kusëdni, no ezi nin suni, puis ved pörema nin voli. seki azisni svjatěj Stefanës, a sija-že dukë kösjisni sijes vini, no sija ötik kiv nali voču ez šu, a kevmis sömin jenli bördëmën, med jen vizas kiz-ke taja dukë lok jözis; i drug si jurbitëm kuža jözlën dumnis vežsis, azisni ved naja, mij sija nali ötik kiv vesig oz šu; a si-ponda jandisni kutisni, a mödnogën bara i polisni vini Möskuasa mortës kurtëž i ješëc carskej gramëtaën; a setče-že bara i jen vizis Stefanës. si börti dugdimist Stefan jurbitaninsis, važis jöna pondis čukërtčem jözsë vöjpedni i velëdni bidsama nogën, mij jenjas nalën abu pramëžis i oz vermini ninëmis najaës vizni; a med-börin suis: so-pë i aššë sottj i ez vermi acis mezdisni, a sotčis pomëž. sijejas kivmist pönisjas i tomjas, gotirajas i gotirtëmjas bidsën suisni: kilannid-ë taja mortlis kivjassë, ažannid-ë talis mirsëmsë mijan ponda? ažannid-ë, mij mi og kerë silj, bidsama nogën zeskedam, a sije mijanli ötik kiv vesig oz šu, a sömin velëdë bura omni; ez-ke veškidës mijanli vištav, mila veške si-dira ez dözmi? dert taja mort pramëj jenlën, kodj keris mu i va i bidsama-tor. šornitëm-mist-že siji as kostanis bidsënën i čeladžasnanis i gotirjasnanis voisni Stefan dinë i korisni, med najaës pramëja velëdas i pernaalas. Stefan bat moz uskëdcis nali panid i bördëmën blagodaritis jemmës, mij sija esimda jözës ötpirjen mintis pomtëm mukais.

Egyszer éneklés (isteni tisztelet) után István elindult elégetni az ő istenüket (egy nyirfát); ők ugyanis azt imádták s szoktak neki ajándékokat vinni, mindent, ki mit bírt. István meggyújtotta azt a fájukat, s leült mellette nézni: mit fog a nép tenni, ha az égést látja. Mihelyt észrevették, ők mindnyájan oda rohantak fejszékkel, karókkal és vízzel oltani, de már nem érkeztek, mert a fa már ledőlt vala. Akkor meglátták sz. Istvánt s azonnal meg akarták ölni; de ő egy szót sem szólt ellenök, hanem csak imádkozott

buzgón (sírva) istenhez, hogy isten őt e pillanatban valahogy a gonosz néptől megóvja; s rögtön, az ő imádsága miatt, megváltozott a népnek a szándéka, mert látták, hogy ő nekik csak egy szót sem szól; azért pedig kezdék a dolgot restelleni (szégyenkezni), másképen (másrészt) megint félték is megölni a moszkvai embert, a még csári levéllel [bírót]; de azután meg az isten is megóvta Istvánt. Azután István elállván imádkozásától, a réginél erősebben (e. mint előbb) kezdte az összegyűlt népet oktatni és tanítani mindenképen, hogy az ő isteneik nem igaziak s nem bírják őket semmitől sem megmenteni; de utoljára így szólt: íme elégettem őt magát s nem tudta magát megmenteni, hanem odaégett egészen (tkp. végig). Ezeket hallván, öregek és fiatalok, nősök és nőtlenek, mind azt mondták: halljátok-e ez embernek szavait, látjátok-e az ő fáradozását (gondviselését) mi érettünk? látjátok-e, mit nem teszünk mi neki, minden módon szorongatjuk őt, de ő nekünk csak egy szót sem szól, hanem csak tanít jó életre (jól élni); ha nem mondana nekünk igazat, miért nem bosszankodott meg oly soká? Bizony ez ember az igaz isten embere, a ki teremtette a földet és vizet és mindent. Miután így beszéltek maguk közt, mindnyájan gyermekeikkel és feleségeikkel jöttek Istvánhoz s kérték, hogy őket igazán tanítsa és megkeresztelje. Akkor István, atyaként eléjükbe sietett s könnyezve adott hálát istennek, hogy annyi népet egyszerre az örök (végtelen) kintől megmentett.

sešša vil pirtēm jōz pondis žugēdlīni i sotni assis važ idōljasnīsē (jenjasnīsē) vidlais; no med zev žugēdlīs najaēs sv. Stefan; sija čerēn keravlīs i sotīs i idōljassē i vajazēm embursē nalī. vōlī ved vera komi jōzlēn vajavnī idōljaslī: ur-kujas, šōdbōž-kujas, ruč-kujas, oš-kujas, i bidšama ku kučemēs ašnīs kījlišni vilīsni, i sijejas ošlīlišni na vilē, i dōrajasēn ješčē vevtilīsni i čišjanjasēn gartlīlišni i bidsēn sije enovtlīsni setče vek-kežlē. a kodī vōlī setīs līštas boštni, sečemlīs na dumēn daveljas čukirtasni kisē i koksē i draglējē voštasni. no sv. Stefan ninēmīs ez povzi i ninēm-tor setīs ez bošt ni ašlīs ni mukēdlī ez čōkti. a idōljas piddīs Stefan puktīs nalī ješčena kik vičko. tanogēn i pondis pazenikēn komi jōz pōvsin paškavnī Kristoslēn verais. no drug, kiš-ke vois med ižid tunnis nalēn i čikēdčisis, kodīs bidsēn polīsni i kodēs kivzīsni bates moz. sija pondis vil pirtēm jōzēs ilēdlīni bidšama nogēn, bōr vežni verasē, i siž kōkēdīs najaēs: „mīla ti eskan-

nid jöz mortli, Möskuasali? sija ved nekučem bur oz dumajt tjanli. a me tjan rödiš, tjan muis i tjan kilen sörnita, a si-ponda i tjanli kolē menē kivzini pōris mortēs i bat piddi puktini; me ved tjanli bid bur dumajta.“ šečema ilēdlēmēn i kozinjasēn mukēdēs bara bergēdis važ (pež) veraas; a buržikjasis silē šuisni: „mun, venzi šaņa Stefan-kēd a ne mijan-kēd; a mi kutam kivzini tjanliš, kodnitē vennanid.“ sija kivjas bōrin tun uskēdēs Stefan vilē i bidšama nogēn si-kēd venzis, i stav daveljassē si vilē koris, i počni kōsjis sōrninas, no ninēm ez vermi pōsōbitni, bid kiv vilē ved Stefan azis mīj vočča šuni. med-bōrin tun šuis i žid gōlōsēn: „vaj-že kīknannim munam bi pir i va pir, i kodnim og sotče i vōje, sinimlēn i šaņžik vera, a sija veraēn i jōzli ovni“. taja kivjas silēn komi jōzli zev šōlōm vilas vois i naja oškisni sečem sōrni. a svjatēj Stefan šuis tunli: „te čōktan menē kerni sečem už, kodēs mortli nōtēid oz pož kerni; no me puktīša jen vilē, sija ved bid-tor vermas kerni jōzēs mezdēm ponda.“ i bergēdimišť jōzlaņ šuis: „vaje tatče bi i ōztē esije tirtēm kerkasē; me i tun kīknannim kutēsemēn pīram bije.“ regid vajisni bi i ōztisni tirtēm kerka; seki prepodobnej Stefan bōrdēmēn pondis kermini jenli i šuis: „zev milēšta batuškoēj, te bid-tor verman kerni; jōzēs lubitēm kuža petkēdli assid vintē, med kutasni tōdni, mīj tenad veraid pramēj.“ a jurbitēm bōras gorēdis gōgōr sulališjasli: „sōvet da lubov tjanli, vokjas i pijanjas, prōstitē i kevmē me vōsna; a me daš i kuvni svjatēj vera vōsna“. sešša bergedēs tunlaņ i šuis: „munam čōč kutēsemēn, kīži ačid kōsjisin.“ seki Stefan bōštis sije pōlaēdis i mirdēn pondis kiskini as-kēdis bije; no pōrjasis tun povzis i pondis gōrziņi lok goršen, i šuni: „mīj me pē bijin sotča turin moz?“ a jōz lokis pondis čōktini sije pīrni bije; ačid pē ved sīsī vilē pīrin. siž-že pōrjasis tun i va dorin povzis i janēdis jursē assis setēn pomēn, a seni vōli šuema ōti jukmesē nalī pīrni, a mōdēd petni.

Azután az újonnan megkeresztelt nép kezdte összetörni és elégetni a maga régi bálványait (isteneit) mindenütt; de legbuzgóbban rombolta azokat sz. István; ő összevagdalta fejszével s elégette mind a bálványokat, mind a nekik vitt jószágot (áldozatot). Mert a zürjén népnek úgy tartotta vallásbeli szokása, hogy áldozzának (vigyenek) a bálványoknak: evet-bőröket, róka-bőröket, medve-bőröket, s mindenféle bőrt (minden vadnak bőrét), a melyet maguk szoktak elejteni, s azokat ráaggatták ő reájuk, s még vásznakkal is takarták őket meg kendőkkel göngyölték be, s mindazt ott hagy-

ták örökre. De a ki onnan mer vala elvenni [valamit], az olyannak, az ő véleményük szerint, az ördögök kitekerik kezét lábát s nyomorékká teszik (tkp. vesztik) vala. De sz. István semmitől meg nem ijedt s semmit onnan el nem vett, sem magának, sem másnak nem engedte meg. De a bálványok helyett állított István nekik még két templomot. Ekképen kezdett lassanként a zürjén nép közt a Krisztus vallása elterjedni. De egyszerre jelentkezett valahonnan az ő legnagyobb (legfőbb) javas-emberük és boszorkány-mesterük, a kitől mindnyájan félték s a kire hallgattak mint egy atyára. Az kezdett mindenképen az újonnan keresztelt népet csábítgatni, hogy hitét visszacserélje, s így intette őket: «minek hisztek ti egy idegen embernek, egy moszkvainak? Mert ő semmiféle jót nem akar (nem gondol) nektek. De én a ti nemzetetekből, a ti földetekből való vagyok s a ti nyelveteken beszéllek; azért nektek kell engem hallgatnotok, öreg embert, s atyátokul tisztelni; mert én nektek minden jót akarok.» Ilyen csábítással és ajándékokkal némelyiket visszatérítette a régi (utálatos) hitére; de a jobbak neki azt mondták: «eredj s szépen vitatkozzál Istvánnal, de ne mi velünk; mi pedig fogunk titeket hallgatni, hogy melyiktök czáfolja meg a másikat (tkp. melyiktöket czáfoljátok).» E szavak után a javas-ember oda rohant Istvánhoz s vitatkozott vele mindenképen; s valamennyi ördögöt idézett ő ellene s be akarta keríteni beszédével; de semmire sem mehetett, mert minden szavára István megtalálta a feleletet (tkp. mit ellene szólni). Végre most a javas-ember mondta nagy szóval: «hadd menjünk mindketten tűzön és vízen keresztül, s melyikünk meg nem ég s el nem sülyed, annak (tkp. azunknak) is külömb a hite, s azon hittet kell a népnek is élni.» Ezen szavai igen megtetszettek a zürjén népnek (tkp. szívére jöttek) s ők megdicsérték az ilyen beszédet. De sz. István mondta a javas-embernek: »te fölhívsz engem olyan dolgot tenni, a melyet embernek soha sem lehet megtenni; de én bízom istenben, mert ő megtehet mindent a végett, hogy a népet megmentse.» A nép felé fordulván, mondta: »hozzatok ide tüzet s gyűjtsátok meg ezt az üres házat; én és a javas ember mindketten egymásba fogódzva bemegyünk a tűzbe.» Rögtön hoztak tüzet s meggyújtottak egy üres házat; akkor tisztelendő sz. István könnyezve kezdett imádkozni istenhez s mondta: «igen kegyelmes atyám te mindent bírsz megtenni; annálfogva hogy a népet szereted, mutasd meg a ma-

gad hatalmát, hogy tudják (tkp. tudni fogják), hogy a te hited igazi.» Imádság után kiáltott a körülállóknak: «béke és szeretet nektek, testvéreim és fiaim, bocsássatok meg nekem s imádkozzatok érettem; én kész vagyok meg is halni a szent hitért». Azután fordult a javas-emberhez és mondta: «menjünk együtt, egymásba fogódzva, a mint magad kívántad.» Akkor István fogta őt a ruhaszélénél fogva s erővel kezdte őt magával a tűzbe húzni; de a csalfa javas-ember megijedt s tele torokkal (tkg. gonosz t) kezdett kiáltani s mondani: «mit égjek én el a tűzben, fű módjára?» De a nép haragosan ráparancsolta, hogy menjen be a tűzbe, mert hiszen magad arra ajánlkoztál. Épen így megijedt a csalfa javas-ember a víz partján is s megszegyenítette ott magát (tkp. a maga fejét) végképen; pedig ott az volt mondva (úgy volt megállapítva), hogy egyik léken bemenjenek s a másikon kijöjjenek.

Janědmášť tuněš prepodobněj Stefan šuis silī: kōsjan-ě eskini Jisus Kristosli? no kiz tun ninom vilē ez kōsji vežni as verasē, seki prepodobněj Stefan šuis jōzli: „ašnid azilinnid, kizi med-vozin taja koris menē bije i vaē, a ačis-že i pōrjalis; vištalē-že mīj artalannid ti kerni ta-kēd?“ seki ōtik kilēn bīdsēn jōz šuis: „sled sije vini.“ no svjatěj Stefan pondis jōzēs ramēdni i kōkēdni i šuis: „mejam ki med oz lo taja lok mort vilin; Kristus ved ez isti menē vini no velēdni, i ne lokēn no burēn; a med že taja as čorid šölōmnas oz-ke eski; silī daš-tema ved mōdar jugidīn pomtēm bi“. med-bōrin že čōktis sije tutēž vōtlīni komi muis, i komi jōz kostiš med munē kītce gazis! siji i kerisni.

Miután a javas-embert megszegyenítette, mondta neki sz. István: akarsz-e Jézus Krisztusban hinni? De a mint a javas semmi áron nem akarta a maga hitét cserélni, akkor sz. István mondta a népnek: «magatok láttátok, hogyan hívott ki először ez engem tűzbe vízbe, de ugyancsak maga meg is esalt; mondjátok, mit gondoltok (szándékoztok) vele tenni?» Akkor egy-szóval (egyhangon) mondta az egész nép: «illik őt megölni». De sz. István kezdte a népet csillapítani és inteni: «az én kezem ne legyen rajta e gonosz emberen; mert Krisztus engem nem ölni küldött, hanem tanítani, s ne rosszal hanem jóval. De hadd ez, ha a kemény szívével nem hiszen, — 1); mert neki készítve van a másik világon az örök tűz.» Utoljára pedig parancsolta őtet egészen elkergetni a

zürjén földből, hogy a zürjén nép községéből hadd menjen hova neki tetszik. Így tettek is.

Seki bídlain pondisni žugedlini idöljas i puktavni na piddi vičkojas, i svjatěj Stefan azis, mij komi vičkojas vilin kolë aslas torja arkerěj. a si-ponda bidsën-köd (krestjanajasıs-köd) šornitëmën istis gižed Mōskuaë, velikej kňaz Dimitrij Joannovičli i mitropolit Pimenli, i gižis mij stav komi jöz nin pırtema, a si-ponda i kolë tatče aslinis torja arkerěj. kňaz i mitropolit artavmišt, nekodës Stefanis kňza ez azini sečem ižid činë, i si-ponda korisni sijes Mōskuaë i puktisni arkerėje (Jemdinë). vomıstas arkerėjen komi jöz pövsas, bid jözis radës loini, a acıs Stefan pondıs töždišni vičkojas ponda, i pondıs velëdni i puktavni pop-dakës komi jöz pövsıs-že. i siži sv. Stefan olıs pörıšmitëž; a med-börin pomën lösedmišt vičko delėjas, mog suis sijes munni bara Mōskuaë. no seni nedır višmišt i setıs lovsë jenli, i zebisni sije setče Mōskuaë Spas monastırë, kiteni i önëž kujlë sišmitëg.

Velëdem. Pravoslavnějjas! kevmise svjatěj Stefanli, med sija aslas molitvajasnas mezdas mijanës (assis pırtem jözës) pomtëm mukaıs; no enë vunëdë i sije, mij kiž sija bidsën terpitıs i ninëmiš ez dözmiv; si-moz-že i mijanli tani kolë ovni. sečema olišjas ved sōmin voasni raje, Stefan dınë.

Akkor mindenütt kezdtek a halványokat szétrombolni s helyettük templomokat állítani. Sz. István látta, hogy a zürjén templomok (egyházak) fölött egy külön főpap (püspök) kell, s mindnyájokkal (a keresztyénekkal) beszélvén, küldött egy levelet Moszkvába, Dimitrij Joannovics nagyfejedelemhez és Pimen metropolitához; megírta, hogy az egész zürjén nép már meg van keresztelve s azért kell is ide nekik egy külön püspökjük. A fejedelem és a metropolita meggondolván [a dolgot], senkit sem talál-
tak, Istvánon kívül, ilyen magas tisztségre [méltót], s azért hívták őt Moszkvába s avatták (tették, helyezték) püspökké (Ustvim-ba). Hogy mint püspök visszajött a zürjén nép közé, az egész nép megörült; de maga István kezdett gondot viselni a zürjén templo-

¹⁾ A zürjén textus itt elejtette a *med-že taja*-val kezdett mondatot. Az orosz eredeti így szól: «hadd legyen ő, ha keményszívűsége miatt nem hiszen, átadva a másik világon az örök tűznek».

mokra (egyházakra), tanítani és avatni papokat ugyancsak a zürjén nép közül. S így élt sz. István megöregedtiglen; de utoljára, hogy az egyházi ügyeket egészen rendbe hozta, oka lett neki (tkp. ok érte őt), hogy megint Moszkvába menjen. De ottan nem sok ideig beteg levén, átadta lelkét istennek, s eltemették őt oda Moszkvába a Szpasz (Meváltó) klastromába, a hol is mostanáig nyugszik rothadatlanúl.

Tanítás. Igazhitűek! könyörögjetez sz. Istvánhoz, hogy a maga imádságaival minket (a maga keresztelt népét) az örök kintől megmentsen; de ne felejtsetek azt sem, hogyan túrt ő mindent s nem bosszankodott meg semmitől. Épen úgy kell nekünk is itt élnünk. Mert csak az ilyképen élők jutnak a paradicsomba, sz. Istvánhoz.

2.

Mij artmē kodalēmis, libē vina-juēmīs.

Kodalēm, libē vina-juēm čikēdē mortīs vir, mištēmmēdē silīs čužem-rožasē i ližmēdē silīs vīnsē, torkē jur-ven, vežē mivkid i čorzedē šölōm. vina juīs voštē assis lovsē i razgē em-bursē lok kerēmēn aslīs-že. Mortlēn kodalēm em šogsān-lun götīrislēn i bōrdan-lun čeladislēn. sija mortēs voštē pon vīsēž i tala-dorinna sečem mort jenmēs lōgēdē i mōdarin si jur vilē use jen jurēm vek-keže. So, vokjasē, ōt-kimin omēl torjas, lidtēm čottēm omēl torjas pīckīs, kodjas artmēni kodalēmis (libē vina-juēmīs) vužjis moz.

Velēdēm. Bur pu jilīn oz artmini omēl koljas, i omēl pu jilīn oz artmi bur kol; kol sōrti ved požas tōdni pu (Matf. 7, 18. 20.) siji vokjasē i bur mortjassān oz artmini omēl delējas, i omēl mortšān, vina-juišsān, oz artmini bur delējas, a delējas sōrti ved sōmin požas azini mortēs. no mīj-že gospod šuis omēl pu vōsna? sija šuis: kerav sijes, mila pē veščōrē i mesta tirtē? (Luk. 13, 7.) Sij-že vokjasēj šuas jen i omēl mort vōsna, kodī jilavek vina juē, aslas angeljasislī: keralē pē i silīs sōnjassē omēl puēs moz, med i sija tala-dorin veščōrē mu oz talav. pondamē-že vokjasē vičičišni vina-juēmīs, med vešpē gospod oz čōkti mijanlīs lov boštni kod jurēn; kod jura kulīs i ved, kizi assē vijislī, oz nin lo jensān mōdarin nekučem prošča. vizedlētē, kimin mort nin, mijan nemin, kulini drug, kodjurēn, i naja ved eško (koņerjas) sije ez čajtni juiganis; vičičīs, med i tenē jen oz miždī na

moz že ; viččís i öti parta vina vösna en vošti assid lovtë ; kozilan ved öti duk-keže, a lovtë assid voštan vek-keže. en vunëdë kivjas apostollís : vina-juišjas pë jen carstvoë oz voni.

Mi ered (származik) a részegségből vagy a bor- (pálinka)-ivásból.

A részegség vagy a bor-ivás elrontja az ember véréét, elrútítja arcát s gyengíti az erejét, megzavarja az agyvelőt, változtatja az eszet s megkeményíti a szívet. A borivó elveszti a maga lelkét s elprédálja a jószágát, épen magának tevén rosszat (ártván). A férfi részegsége feleségének szomorúsága s gyermekeinek sírása. Az lealacsonyítja az embert a kutyáig (tkp. veszti kutya színig) s már e világon az ilyen ember megharagítja istent s a más világon az ő fejére esik az isten átka örökké. Íme, atyámfiak, egynémely rosszak a számtalan rosszak közül, a melyek a részegségből, mintegy gyökérből, erednek.

Tanítás. Jó fán nem teremnek rossz gyümölcsök, s rossz fán nem terem jó gyümölcs ; mert a gyümölcs szerint meg lehet ismerni a fát (Máté 7, 18. 20.). Így, atyámfiak, a jó emberektől sem erednek rossz cselekedetek, s a rossz embertől, a borivótól nem erednek jó cselekedetek ; pedig csak a cselekedetek szerint lehet az embert megítélni. De mit mondott az Úr a rossz fáról ? Ő azt mondta : vágd ki azt, minek is tölti (foglalja el) hiába a helyet (Luk. 13, 7.). Ugyanígy, atyámfiak, szól az isten a rossz emberről is, a ki mindig bort iszik, a maga angyalainak : vágjátok az ő inait, mint valami rossz fát, hogy ő e világon hiába ne tapossa a földet. Fogunk tehát, atyámfiak, óvakodni a borivástól, hogy az Úr ne parancsoljon lelkünket venni részeg fővel (mikor r. f. vagyunk) ; mert a részeg fővel meghalónak, mint öngyilkosnak (magát ölőnek) már nem lesz istentől a más világon semmi bocsánat. Nézzétek (vegyétek tekintetbe), mennyi ember halt már meg csak a mí életünkben (mí emlékezetünk óta) hirtelen, részegfővel, s ők szegények bizony (tkp. hiszem) azt nem gyanították, mikor ittak ; óvakodjál, hogy isten ne büntessen meg téged is ezek módjára ; óvakodjál s egy negyed borért ne veszítsd a magad lelkét ; mert részeg vagy csak egy pillanattig, de a lelkedet elveszítéd örökre. Ne felejtsetek az apostol szavait : a borivók nem jutnak isten országába.

3.

Mij artmē sada olēmīs.

Viččisem bidsama polēs kozedan torjis (libē sada olēm) mort-līs koknēdē i vilmedē vir, vize mičlunsē i vinsē silīs i sodtē mivkid. sija tujdē mortēs bur ovms vilē. sija em burbun aslad lolidlēn, i emburtē vize bur vilē aslid-že i mukēdjasli. sada olēm em gažalun gōtirlēn i šudalun čeladlēn. sad-jura mort koknidžika jen berdē kut-čise i kivzē bur vilē velēdēm, a si-vōsna i olē tani vivti tōždištēg da i mōdarin loē šuda. sad-jura mort em bur dumajtiš bidsama mortli. sija kevmē jenli jōz žon-viž vōsna da i assis vize. so ne-una bur-torjas, lidtēm čottēm bur-torjas pičkis, kodjas artmēni (vužjis moz) sada olēmīs.

Velēdēm. sad' mort, pu moz, kodī puktēma va vizivtan-inē, kodī korsē leze as poraas, i kodlēn korjis oz kēldēd : sečem pu-moz že, bid-tor, mij sija kerē, bur pom aze (1 psal., 3.). ašnid artalē vokjasē si jilīs : kučem mort buržika olē sad-jura ali kod-jura ? ōtikis pīr as vežera, bid-tor zavoditē kernī dumajtēmēn i bur pom aze, i olē iš-lovzitēg ; bidsēn sije oškēni : i načalstvois — votis ved silēn mintēma, i bur jōzis ; da i jenmīs sije lubitē-žik — tirmē ved silēn i korišjasli i pop-đakli. a mōdislēn (kod-juraislēn) bidsēn mōd noga : ninēm sija oz putni, i mij zavoditas, ninēm oz artmi. dengasē assis (kodēs koher čukartis voj i lun mirsemēn) juas i razgas ōti dukēn, a dengais-kōd voštas assis zdorovjesē i mivkidsē ; kvatitčas, a vot mintitēm : — si-vōsna lōgašas si vilē i načalstvo i gosudar ; i abu ninēm setni ni korišjasli ni vičkijasē ni pop-đakli, — a si-vōsna i tala-dorin miža sija jōz vozin, da i mōdarin jen miždas sijas pomtēm mukaēn.

Mi ered a jōzanságból (jōzan életből). Az óvakodás minden-féle részegítő dologtól (vagyis a jōzan élet) könnyűvé teszi és megújítja az embernek a véré, megőrzi a szépségét és erejét s növeli az értelmét. Az vezérli (útba igazítja) az embert erkölcsös (jó) életre. Az a magad lelkének üdvössége s megőrzi a vagyono-dat magadnak s másoknak hasznára. A jōzanság a feleségnek öröme s a gyermekek szerencséje. A jōzan (j. fejű) ember könnyeben ragaszkodik istenhez s meghallgatja a jōra való tanítást, s él is a miatt itten (e világon) aggódás nélkül, meg a másik világon is boldog lesz. A jōzan ember jóakarója minden embernek. Ő imádkozik istenhez másnak egészségéért s a magáét is megővja. Íme

néhány jó-dolog (haszon) a számtalan sok jó-dolgok közül, melyek a józanságból, mintegy gyökérből, erednek.

Tanítás. A józan ember olyan mint egy fa, a mely víz-folyó helyre van ültetve, s a mely levelét ereszti a maga idején s a melynek levele el nem hervad; ugyancsak olyan faként minden dolog, a mit ő teszen, jó véget lát (1. Zsolt. 3.). Magatok gondolkodjatok, atyámfiai, arról, mely ember él jobban, a józan-e vagy a részeg? Az egyik mindig maga eszű (maga eszénél van), minden dolgot elkezd tenni meggondolva s jó véget lát, s él sohajtás nélkül, mindnyájan őt dicsérik: mind a hatóság — mert az adója meg van fizetve, mind a jó emberek (nép); meg az isten is szereti őt jobban — mert telik nála a szegények és a papság számára. De a másikinál (a részegfejnél) minden másképen van: ő semmiben sem boldogul, s akármire kezd, semmi sem ered belőle. A maga pénzét, a melyet szegény éjjel nappal fáradozván összegyűjtött, megissza s elveri egy pillanat alatt, s a pénzével elveszti az egészséget és eszét is; föleszmél (tkp. kapja magát), de az adója neki fizetetlen, azért megharagszik rája a hatóság és a fejedelem; s nincs neki mit adni sem a szegényeknek, sem a templomokba, sem a papságnak: — azért pedig ő bűnös e világon az emberek előtt, s a más világon megbünteti őt isten örök kínnal.

4.

Si jilís, mĳ zev omĕl lögĕdñi bat-mamĕs.

Ötĕid prepodobnĕj Parfenij dinĕ (Lampsakijsa arkerej dinĕ) vaje-dĕma völi zon, kodĕs zev jöna muĕitĕsnĕ omĕlĵas. a Parfenij völi seĕem bur šölöma, mĳ ez kovĕli silĕ nekuĕem kevmĕsem, a azimĕšt seĕema visisĵasĕs, aĕis, pĕrže i burdĕdavĕlĕs aslas molitvajasnas. no taje zonmĕs azimĕšt vežsis sĵa ĕužem vĕvejis. a batmam silĕn bördĕmĕn i kok vilas uskĕdĕemĕn kevmĕsisnĕ Parfenijli, med kĕž-ke mezdas pisĕ nališ omĕlĵasĕs. no sĵa šuis nali: „tĵian pi siminda oz sulav, omĕlis ved si pĕĕkĕ pĕrema si-ponda, mĳ sĵa pöĕti batsĕ vijĕš“. bat-mam povzisnĕ. no

1) Így («nem boldogul») fordítottam az *oz putmi-t*; a *putmi-ni* ige *-m* képzős denominativum, s alapszavának az orosz *put* (út) szó látszik, mely több szólásokban a «siker, haszon, boldogulás» kifejezésére szolgál (pl. *v put ne idot* tkp. nem megyen *put-ba* = nem sikerül, nem tehet előmenetelt); v. ö. finn *menesty* «succedere» (*mene-től*).

Parfenij jualis: „taja pi unais lögëdlis tijanës?“ *siž*, *vištalis bat*. a *Parfenij bara voze jualis*: „ti kevmišlinnid dözmëm poraas gos-podli, med sijes jen miždas?“ „mižačš sijen jen vozin“, *šuisni kik-nannis ötpirjen*. *seki Parfenij šuis nali*: „siž-ke pinid tijan acis miža, i med-že novlëdlas, simdais kolë“. *no bat-mamlën zev dojmisni šölömjasnis, i si-ponda ez dugëdëini naja bördni i kevmišni arkerejli*, med koras sija kiž-ke prošča jensán pinisli. *sömin nin naja korëm kuža Parfenij blaslövitis zomës, i jurbitmišt jenli burdëdis*. — *Velë-dëm. čelad! vičëise, polë bat-mamës dözmëdëmis; naja jorem kuža ved jen joras tijanës; i nasán proščatëg jensán oz lo tjanli prošča*.

Arról, hogy mily nagyon rossz szüleit megbosszantani. — Fgyszer tisztelendő Partheniushoz (lampsakusi püspökhöz) egy ifjú hozatott volt, a kit nagyon erősen gyötörtek a gonoszok. Parthenius pedig annyira jószívú vala, hogy nem kellett neki semmi könyörgés, hanem meglátván az olyan betegeket, maga mindjárt gyógyítgatta a maga imádságai által. De mikor ezt az ifjút látta, megváltozott az ő arcz-kifejezése¹⁾. De szülei sirva és lábához borúlva könyörögtek Partheniusnak, hogy valahogy megszabadítsa az ő fíjukat a gonoszoktól. De ő azt mondta nekik: «a tí fiatok nem érdemel (nem ér) annyit; mert a gonosz ő beléje azért tért be, hogy ő majdnem atya-gyilkos». A szülék megijedtek, de Parthenius kérdezte: «ez a fiú sokszor haragított meg benneteket?» Igen (úgy van), felelt az atya. De Parthenius megint tovább kérdezett: «tí könyörögtetek bosszuság idejében az Úrhoz, hogy őt isten megbüntesse?» «Azzal vétkesek vagyunk (vétkezettünk) isten előtt» — mondták mindketten egyszerre. Akkor P. mondta nekik: «tehát a tí fiatok maga bűnös, s hadd viselje el, a mennyit neki kell (tkp. annyia kell). De a szüléknek nagyon fájt a szívük s azért nem szüntek meg sírni és a püspöknek könyörögni, hogy ő valahogy istentől a fíjuk számára bocsánatot kérjen. Csak az ő kérésük miatt végre Parthenius megáldotta az ifjút s istenhez imádkozván, meggyógyította. — Tanítás. Gyermekek! óvakodjatok, féljeteK, hogy a szüléket meg ne haragítsátok mert az ő átkuk

¹⁾ Az orosz textusban: «mutatott elégedetlenséget». Csak sejtés szerint fordítottam *čužem vivejis*-t «arcz-kifejezés»-nek; a *vivej* szó, mely zürjén szótárkészletünkben nincs meg, oroszoknak látszik, noha igazi mását még ki nem mutathatom.

miatt isten is megátkoz titeket, s az ő bocsánatuk nélkül istentől sem lesz nektek bocsánat.

5.

Mij artmë jenli kevmëm kuza.

Öti poraë Armenia Miletina karin sulalis dir kos povodda, a si-ponda zev polisni nañ votëmis. i jözlën lunis lunë sölömjas normisni. med-börin bidsën loktalisni Akakij arkerëj dinë (taja arkerëj olis mu vilën vitëd so voin, Kristos röditcëm börin. pametis silën aprël tölisin, das sizimöd lunë) — i kevmisisni silë, med koras sija jenlis milëstsë zer. arkerëj že čukërtmïšt jözës munis svjatëj mučenik Jevstafej vičko dinë (a sija vičko ez vöv kar pičkin, a bokin); setëni arkerëj jurbitis i svjatëj Jevstafejli, med i sija čöc otsalas aslas molitvajasnas jenlis zer kornü. a sessä börjimïšt vičko dïnsis med bur in, cöktis setëe vajni vičkois prestol i ulic-illain nekučem vevttëg, bördig tirji pondis kerni öbedna. puktisemën bid-tor vermis i milësta jen vilë, Akakij vičko-vinasë dari-dozjas ez sorlav vaën, kiž vöclëni öbedna sajin, no stav dumnas leptisis jen dinë, sölömsis kevmëmën, med sija açis sorlalas vičko-vina aslas zernas i med kötëdas čöc sijen košmëm mu. i sečema kevmisis, mij sija že dukë jona i zermis, i vičko-vina dari-dozjin sorlasis zerën, i kos mu kötasis.

Velëdëm. Pravoslavnejjas! kor mu košmas i nañ pondas sotcëni, čukërtëmïšt ötlaë pop-dak-këd kevmise bördëmën jenli, i jen kivzas tijanës; libë, kor vïvti zera loë i on čajtëe nañli voni, bara siž-že kevmise gospodli, bid-tor ved sija keras sölömis i sin-vaën korëm kuza.

Mi haszna van az imádságnak (tkp. mi ered az istenhez könyörgés miatt).

Egy időben Armeniának Miletina városában soká állott szárazság, meg azért nagyon féltek rossz aratástól (tkp. gabona-termetlenségtől) s a népnek napról napra szomorúbb lett a szíve. Utoljára mindnyájan elmentek Ákos (Acacius) püspökhöz (ez a püspök élt a földön Krisztus születése után 5-öd száz-évben); emlékezete április hóban, 17-dik napon) — s könyörögtek neki, hogy kérjen istentől irgalmat, esőt. A püspök csakugyan összegyűjtván a népet, elment sz. Eustathius vértanú templomához (az a templom pedig nem volt a városban bent, hanem mellette); ottan a püspök imádkozott szent Eustathiushoz is, hogy az is egy-

szersmind segítsen neki imádságaival istentől esőt kérni. Azután megválasztván a templom közelében a legjobb helyet, oda vitette a templomból az oltárt, s nyílt mezőben minden fedél nélkül, könyezés közt kezdett nagy misét tartani. Támaszkodván (bízván) a mindenható és kegyelmes istenre, Ákos a templomi bort az áldozó kehelyben nem elegyítette vízzel, a mint mise alatt szoktak tenni, hanem egész gondolatával (lelkével) emelkedett istenhez, szívéből kérvén, hogy ő maga elegyítse a templomi bort a maga esőjével s hogy azzal egyszersmind a kiszáradt földet áztassa. S oly annyira könyörgött, hogy azonnal erősen esett az eső, s a bor az áldozó kehelyben elegyült esővel, s a száraz föld megázott.

Tanítás. Igazhitűek! Midőn a föld kiszárad s a vetés (gabona) oda kezd égni, egybegyülekezvén a papsággal könyörögjetekek könnyezve istenhez, s isten meghallgat titeket; vagy midőn szerfölött esős (idő) leszen s nem reményltek termést (tkp. a vetésnek érni, — hogy a vetés megérhetik v. meg fog érni), ismét szintűgy könyörögjetekek az Úrhoz, mert ő mindent megtesz a szívből és könnyel való kérés miatt.

6.

Mortēs lubitēm manaklēm.

Ōtēid prepodobnēj Agafon vomišt karē vuzavni assis kipod-tujšē azis visiš tuj-mortēs, kodī kujlīs eža vilin i nekod si vilē ez vizedli. silī zev žal' loi i si-ponda suvtis si dīnē i kutis juasni: mīj si-kēd loi? sešša medalis silī pōdvōrja i vuzavmišt assis už-torsē, mintisis si piddi kōžainisli; a sešša mīj koli Agafonlēm dehgais, sije vizis sijes verdēmē i lečitēmē i olis setēn prameja burdtēžis, kujim tōlīs; a si-bōrin radlig tirji (bur kerēmis kuža) bergēdēis aslas vōrin olanina. — Velēdēm. Sigi kolē ovni i bidsēnlī, kodī jenmēs lidde, kizi keris i prepodobnēj Agafon; korises i visises űōtēid oz kov enovtni, najes-ke ved enortan i aštē jen enortas.

Egy remetének emberszeretete. — Egyszer tisztelendő Agathon, hogy a városba jött a maga kézi munkáját eladni, meglátott egy beteg utas embert, a ki a pázsiton feküdt s senki reája nem ügyelt. Igen megsajnálta s azért megállott mellette s megkérdezte, hogy mi lett vele? Azután bérelt neki szállást s eladván a maga munkáját, fizetett érte a gazdájának; azután pedig, a mi maradt Agathonnak pénze, azt elköltötte őt eltartani és gyógyítani, s

lakott ott, míg igazán (tökéletesen) kigyógyúlt, három hónapig; azután örülvén a jótettének, visszatért a maga vadon lakóhelyére. — Tanítás. Úgy kell élni mindenkinek, a ki istent tiszteli, a mint tisztelendő Agathon tett; a kérőt és beteget soha sem kell elhagyni; mert ha azokat elhagyod, magadat is elhagy isten.

7.

Kučem bur kaživni röditeljasēs öbedña sajin.

Ötöd kik niv bur rödiš kösjisni jen vozin vizavni i kevmini. sija pörašan ašnisē i olēmnisē köt zev söstēma nuēdisni, da, koñerjas, ez gögöroni kivnisē assinis kutni: divitni, mödēs pörjavni i una jöz jiliš šornitni, veškodē naja puktisni. kor kilis prepodobnej Venedikt nališ sečem olēm, narosnē istis na dinē assis velēdēisē i si pir bat moz vöjpēdis najaēs, med kutasni kiž-ke naja assinis kivsē; a oz-ke kivzini, Venedikt ez kösji setni nali svjatěj dari. no nivjas dugēdčem pidđi nöšta seram vilē leptisni Venediktēs.

Regid si-börin naja kulni i kiž zev jona viž kutišjasēs zebisni vičko-žož ulē. no öbedña sajin ved prestol vilin pukalē ačis gospođ i terpitās-ē sija as dīnas una šornitīšjasēs jöz jiliš? mij že loi nivjas-kēd? kor šivlisni öbedña sija vičkoin, kitēn kujlisni nivjasis i kor diakēn gorēdlis: Елицы оглашеннии изыдите (kodi pē abu na pirtemaēs, petē), seki ötkimin sulališjas pičkiš öbedña sajin azilisni petēm kik nivliš gortjis i vičkois, i sečem divēsē azilisni bid öbedñain. med-börin ta jiliš kilis i svjatěj Venedikt i bördēmēn žalitis sija nivjasēs; sešša istis assanis pröskur sija vičkoē, i cöktis sija pröskur vilas kaživni najes i jurbitni, med jen nali setas mesta. sija kerēm-mišt nekod sešša ez aziv nališ petēm, pröstitis ved jen nali una šornisinis svjatěj Venedikt molitvajas kuža i öbedña sajin kažitilēm kuža.

Velēdēm. Ni nekučem don vilē jen oz pröstit kulēm vojtirli grekjas, no kažitilēm kuža, öbedña sajin, pröstitas. a si-ponda kodi niv-pi pičkiš lubitis i lubitē assis bat-mamsē, silē častēžik kolē kažitivni najaēs öbedña sajin, i naja adiš vermasni raje voni.

Mily jó emlékezni a szüleiről misében (azaz gyászmisét mondatni). Egyszer két jó családbeli leány megfogadta isten előtt, hogy böjtölnek és imádkoznak. Azon időtől fogva habár magukat és életüket igen tisztán viselték is, de szegények nem tudták nyelvüket féken tartani: gáncsolni, másnak hazudni, s az embereket megszólni (rágalmazni, tkp. sokat a népről szólni), azt ők semmibe

sem vették (tkp. ingyen gyanánt tartották v. állították). Mikor tisztelendő Benedek az ilyen életükről hallott, szántszándékkal (v. különösen) elküldte hozzájuk a maga tanítványát s általa atyai-lag intette őket, hogy valahogy a nyelvüket féken tartsák; de ha nem hallgatnak reá, fenyegette, hogy nem adhatja nekik (tkp. nem ígérte nekik adni) a szentségeket. De a leányok, a helyett hogy megszűntek volna, még ki is gúnyolták (tkp. nevetésre, gúnyolásra emelték) Benedeket.

Csakhamar azután meghaltak ők s mint igen erős böjt-tartókat eltemették a templom padozata alá. De mise alatt hiszen maga az Úr ül az oltáron s megtűri-e ő magánál a rágalmazókat? Pedig mi történt a leányokkal? Midőn misét énekeltek abban a templomban, a hol ama leányok feküdtek, s midőn a diakon fölkiáltott: «ЕЛИЦМ stb. (a kik még nincsenek megkeresztelve, menjetek ki)», akkor némelyek a misénél jelenlevők közül látták, hogy a két leány kiment (tkp. a két l. kimentét) a koporsóból és a templomból, s ilyen csudát láttak minden mise alatt. Utoljára hallott erről szent Benedek is s könnyezve megsajnálta azokat a leányokat; azután küldött magától fölszentelt áldozó kenyeret ama templomba s rendelte, hogy azon áldozó kenyér fölött emlékezzenek róluk (tartsanak emlékező misét, halotti misét) s imádkozzanak, hogy isten nekik helyet adjon. Hogy azt tették, senki azután nem látta kimentüket, mert megbocsátotta isten nekik a rágalmazásukat (tkp. sok-szólásukat) szent Benedek imádságai miatt s a misebeli emlékezés miatt.

Tanítás. Semmi áron isten meg nem bocsátja a halottaknak bűneiket; hanem a misebeli emlékezésért megbocsátja. Azért pedig, a ki a gyermekek közül szerette és szereti a maga szüleit, annak gyakrabban kell értük emlékező misét mondatni s ők poklból bírnak a paradicsomba jutni.

8.

Zev grek jenli kősjisem tor enovtni i vunėdni.

Kor igumenalis prepodobnej Feodosij Pečerskej Kievin, seki otik bojarin, Sudislav Gedevič nima, munigėn vojna vilė velikej kňaz Izjaslav-kėd, šuis jenli: žon-vižaėn-ke pė bergėdča gortė, pukta monastirė kik zarnia deŋga i zarniis že kišta veneč ōbraz vilė Bogorodicali. vojna pomasis lōsida, vragjas razališni i pišjisni. no Kliment

(Sudislavlén kristianskěj nimis) bergëdëimist žon-vižaën Kievë aslas saldatjasis-këd, vunëdis assis kösjisemsë. — Ötëid, mijke-minda ovmist, Sudislav öbed börin vodis šojtëini i ojbirtis; drug kilis gimistëm kod gölës i ješčë sijas nimën izdëdë. Kliment sadmis i azis as vož vïsvis öbraz presvjatëj Bogorodicalis i kilis šorni öbrazsanis: „milla, Kliment, en set, mïj kösjisin? no so öni šua tenid, tirt assid kösjisemtë“. i sije šumist öbraz zebsis, a bojarin povzem jïsvis sija-že dukë uskëdëis deŋga vižaninas i dröžžitan kijasnas boštis šiminda zarni mïjtëm völi kolë, i munis manastirë kerni i tirtni kösjisem torsë.

Taja gižema biđtënë narošně mïjan vösna. kor suas mïjanës kučemke pritča, seki mi ziles biđ-tor jenli kösjisni; no kor polan torsis mïnam, seki i vunëdam jenmës i kösjisemnimës. ozir mort kösjise jenli eziš i zarni, gölžik mort kösjise sis puktini, omëla oliš mort kösjise ovmešsë vežni. no kiž-že tirtlam kösjisemjas i jorsemyas assinim? ödvana jur vilis munlë bedanim, mi biđsën i vunëdam! o vokjasë, sija kodli biđ-tor keris i biđ-tor öni kutë, sija kodli prestol piddi; nebesa a kok-uv piddi mu, sija oz jörmï ninëm-torjis i oz kor mïjanliš ninëm; a korë sömin sije, med mi, kiž silën pijan, völim bur šölömaës; no kučem nin bur šölöm pörjasislën? buržik guš vör jilavek pörjasis doris, no kïknannis adë voasni. no sija, kodli oz ker aslas šuem kiv kužais, sija čöč i gušasis i pörjasis. pörjasis si-ponda mïj kösjisem tor abu nin aslas, a silën kodli kosjisis. i si-vösna grek-ke mortës pörjavni, jenmës dert nin zev grek. tirtamë-že vokjasë regidžik sijejas, kor mïj kösjislim jenli; zev ved grek vunëdni jenli kosjisem tor.

Nagy bűn, az istennek tett fogadást elhagyni és elfelejteni.

Midőn tisztelendő Theodosius Pecserszkij Kievben apát volt, akkor egy bojár, névszerint Szudiszlav Gerevics háborúba indulván Izjaszlav nagyfejedelemmel, azt ígérte (tkp. mondta) istennek: ha ugyanis egészségesen haza térek, ajándékozok (tkp. leteszek) a kólostorba két arany-pénzt s ugyancsak aranyból öntetek egy koszorút (v. koronát) Boldogasszonyunk képére. A hadjárat kedvezően végződött, az ellenségek szétverettek s megszaladtak. De Kelemen (Szudiszlavnak keresztneve), hogy egészségesen a maga katonáival Kievbe visszatért, elfeledte a maga ígérését. — Egyszer, némi idő múlva (tkp. némennyit élvén), Szudiszlav ebéd után lefeküdt pihenni s elaludt; egyszerre hallott egy menydörgős szöveget, a mely őt még a nevéen is szólítja (tkp. tiszteli). Kelemen fölcső-

dott s látta maga előtt fölülről a szent Boldogasszonynak képét s hallott szöveget a kép felől: «Minek, Kelemen, nem adod meg, a mit ígértél? De íme most mondom neked, teljesítsd a te ígéretedet», s ezt mondván a kép elenyészett; de a bojár ijedtében (tkp. -ről) azon pillanatban a kincsátárába rohant s reszkető kezekkel vett annyi aranyat, a mennyi kell vala s odament a klostromba megtenni és teljesíteni az ígétét.

Ez [a történet] mintha különösen a mi számunkra volna írva. Mikor minket valamely váratlan eset ér, akkor mi serények vagyunk akármit istennek ígérni; de mihelyt a veszélytől menekülünk, akkor el is felejtjük istent és ígétünket. A gazdag ember ígér istennek ezüstöt és aranyat, a szegényebb ember ígér egy gyertyát állítani, a rosszúl élő ember ígéri az életét változtatni. De hogyan teljesítjük ígéréteinket és esküinket? Alighogy fejünkről elmegy a bajunk, mi (már) mindent elfeledünk. Atyámfia, az a ki mindent teremtett s mindent most igazgat, az a kinek trónul az ég meg zsámolyul a föld (van), az nem szenved szükségét semmiből s nem kér (kíván) tőlünk semmit, hanem kívánja csak azt, hogy mi, mint az ő gyermekei, jószívűek legyünk; de már milyen jó szive (van) a csalónak (szószegőnek)? Jobb a tolvaj az örökös csalónál (szószegőnél); de mind a kettőjük pokolba jut. De az, a ki nem teszen mondott szava szerint, az egyszersem mind tolvaj és szószegő. Szószegő¹⁾ azért, hogy odaígért dolog már nem az övé, hanem azé, a kinek ígerte. S azért ha bűn embert megcsalni, istent (megcsalni) bizony már nagy bűn. Teljesítsük tehát, atyámfia, rögtön azokat, ha valamit istennek ígétünk: mert nagy bűn elfelejteni az istennek ígét dolgot.

9.

Velëdčem okota tom mortlën.

Szjatëj Feodor, kodì börti völi arkerëjin Jedeskëjsa vičkoin, ičet dirjüs völi jursadtëm i ez vöv súš velëdčini a nöžmid; si-ponda jona terpitlis sija seramjas tövarišjasislis i čorid vidëmjas velëdš-

¹⁾ A fordító itt átugrott egy soron; az eredeti mind a «szószegő» mind a «tolvaj»-nak adja okát: «Szószegő (hazug), mivel nem tartotta meg szavát; tolvaj, mivel másnak ígét dolog már nem a miénk».

jasislís. no medsa jona sölömsë sílís kótlís šogsem bat-mamlën, naja ved nekučem bur es viččisni si pomís. — Köt kiž, a Feodor ez vov sečem tom čelad kod, kodjas velavtëm kuža nótik oz nin i radejtni, no nadejtčis sija si vilë (jen vilë), kod vilë nadeja nótčid os vošli. ötik lunë, jen nučdëm kuža, vož čëččimišt vois sija vičkoë i azimišt mij nekod sijes oz nöžjav, zebsis pr.stol ulë; setëni kevnis bördëmën, med jen voštas sílís an-tuj velëdčini; a jurbitigas sešša i unmovsis. no si-kosti čukarmisni popjas, vois i ačis arkerëj i zavoditčis obedna. — svjatëj šilëm kosti uzigën Feodor azis as-këdis čöčja zommës, angel kodës, kodí bidtë verdís sije maën. radlëm kuža, a gaške i povzem kuža, Feodor sadmis i pir un jivsis že i petis prestol ulís. taja viččistëm prestol ulís petëmis ponda arkerëj i bidsën, kodí setëni löšalís, pondisni šenzini; a si-vösna i jualisni sijes, kodí sija i mij ponda setče zebsis? Feodor vištalis bidsën, pomís pomë, a med-börin i vötsë assis. arkerëj ez enovt veš taje radenjesë zonlís velëdčem vilë i si-ponda gižis sijes pop-dak stavë. sija porašan Feodortalën zev šaňa tölk vossis, i regida i šaňaa velëdčemën panovtis i kolis bidsënës as ar-lidajassë.

Velëdëm. čelad! vizedë sv. Feodor vilë i kiži sija radejtis velëdčini, siž-že radejtë i ti. a kodí on velalë, si-moz že gusenikën bördëmën korë jenlís i jen voštas tijanli gižed.

Fiatal embernek tanulás-kedve.

Szent Tivadar, a ki későbbben püspök volt az edessai egyházban, kis korában nehéz fölfogású volt s nem volt ügyes tanúlni, hanem lassú; azért nagyon szenvedett ő nevetést (gunyolást) a társaitól s kemény feddéseket a tanítóitól. De legerősebben bántotta (tkp. szarította) az ő szivét szüleinek szomorúsága, mert ezek semmi jót nem vártak tőle. — Akárhogy, de Tivadar nem volt olyan fiatal ember, a kik nem sikerülés miatt már semmit sem iparkodnak, hanem bizott ő benne (istenben), a kiben vetett remény soha sem vész (meg nem hiúsúl). Egy napon, isteni indítás miatt, korán fölkelvén ő a templomba ment s látván, hogy senki őt észre nem veszi, elrejtőzött az oltár alá; ottan könnyezve könyörgött, hogy isten nyissa meg az ő képességét tanulásra; de imádkozása közben azután elaludt. A közben összegyűltek a papok, eljött maga a püspök is s elkezdődött a mise. — A szent éneklés alatt aluva látott Tivadar egy magával egykorú ifjút, angyalhoz hasonlót, a ki mintha őt mézzel etette. Öröm miatt, de talán ijedtség miatt is, Tivadar fölébredt s csak egyszeriben álmá-

ból (tkp.-ről) ki is jött az oltár alól. Hogy ily váratlanul az oltár alól kijött (tkp. «e váratlan oltár alól kijövése miatt»), a püspök és mindenki, a ki ott talált lenni, kezdének csodálkozni; de azután meg is kérdezték, kicsoda ő s mi végett rejtőzött el oda? Tivadar elbeszélte mindent, végről végre, s utoljára a maga álmát is. A püspök nem hagyta figyelmen kívül (tkp. nem hagyta hiába) az ifjúnak ezen iparkodását tanulásra s azért beírta őt a papságba. Attól az időtől fogva Tivadarnak nagyon szépen nyílt meg az értelme s gyorsan és jól tanulván, megelőzte és elhagyta mind a vele egykoruakat.

Tanítás. Fiaim! Nézzetek sz. Tivadarra s a hogy ő iparkodott tanulni, úgy iparkodjatok ti is. De a kik nem értetek (jól föl nem fogtok), épen úgy titkon könnyezve kérjétek istent, s isten megnyitja nektek az írást.

10.

Mij keris sujatěj Spiridon gušasišjas-kéd.

Ötöd arkerěj kerkaë sv. Spiridon ordë pïremaës gušasišjas i boštniš kïmin-ke iž kösjemaës munnï bër. no jen lubitëm kuža assis bur mortšë i med vižni siliš i sitëg eča embursë, körtalis najaës (ačis jen tödas kučem nogën), siž mij naja ez vermini vesig vörzedëni mesta vïrsinïs i siji sulalisni asiv vožož. prepodobnëj Spiridon jugdïgën petiš kellasis i azis mij koherjas oz vermini vörzedëni; sija seki vöjpediš najaës, med voze-keže jöžliš ninëm oz vörzedni, no med koršasni pötlun as trud pomsinïs; sešša aslas molitvanas razis nalíš tidavtëm körtëdsë i lezis.

Velëdëm. kodï velalëma gusen mödliš boštni, mij šurë, med velalas tatíš, kizi jen miždë sečemjasës; sečem med vičëšas, vermas ved kortavnï jen sinsë berdëdëmën samëj gušasišjas. zev grek morta mortliš gusen boštavnï. a kolë libë trud puktinï, libë korni mičaa, kilen, a ne gušasni.

Mit tett szent Spiridon a tolvajokkal.

Egyszer a püspöki házba, szent Spiridonhoz, bementek volt tolvajok s elvevén néhány birkát megint el akartak menni. De isten, mivel a maga jó emberét szerette s hogy neki az a nélkül is kevés jószágát megmentse, megkötözte őket (maga isten tudja mily módon), úgy hogy ők nem bírtak ingyen sem a helyükről mozdulni s úgy állottak kora reggelig. Tisztelendő Spiridon vir-

radtakor kiment a czellájából s látta, hogy szegények nem bírnak megmozdúlni; ő akkor megintette őket, hogy ezentúl idegentől semmit el ne tulajdonítsanak (tkp. el ne mozdítsanak), hanem hogy keressék kenyerüket (tkp. jól-lakottságot) saját munkájuk által; azután a maga imádságával eloldotta róluk a láthatatlan köteleket s eleresztette.

Tanítás. A ki hozzászokott, hogy titkon mástól elvegyen, a mi találkozik, az tanulja meg ebből, hogyan bünteti meg isten az olyanokat; az olyan óvakodjék, mert isten meg bírja kötélni, a szemét elvevén (tkp. enyésztvén) épen lopás közben. Nagy bűn egymástól (tkp. ember embertől) lopni (tkp. titkon elvenni). Hanem kell munkát tenni vagy szépen kérni szóval, de nem kell lopni.

11.

Gusasem oz ozirměd, no pomalě.

Ötik kupeč, törqujtigas ötarě-mödarě setašni, častě užděvlis deŋga sv. Spiridonliš; a kor bergědēvlis vuzašaninsis vajlis silī bōr assis ušjžözsě; i sv. stareč vek silī čöktivlis, med sija acis as kinas puktas sija jaščikas, kitis i boštis. Spiridon ez i lidđivli, stav deŋgasě-ě vajlis kupeč, ez ved sija una dumajt tatčes olēm jilīs. unaiš kupeč juale-měn svjatějlis boštis i bōr puktis deŋga, i jen bursilis silī löšida vuzašni. no öčēd ilavmišt, ez pukti vajem deŋgasě jaščikas, i pörjav-mišt sv. Spiridonēs, kolis sije deŋgasě as ordas. mij-že loi ta-bōrin? kupeč regid korise pōri; guša deŋgais ved silēn bariš vajem pidđi bijen moz sotis i stav važ embursě. pōgibě vomiš kupeč bara vois sv. Spiridon ordě i koris silis deŋga užen. Spiridon, kiži i vozin kerlis, istis sije užlan gorničaas, med acis boštas jaščikiš; no kiž kupeč voj-dor ninēm ez puktiv, siponda i boštni vōli ninēm. kuš kien bergědē-mišť vištalis sija sv. Spiridonli, mij jaščikin deŋga abu. sv. stareč mičaa silī šuis: „tejad ki kižza önežž nekučem ki setě ez pīrav; tönzi-ke veške te puktin deŋga, öni i boštin; nekod vilē en noraš, ačid miža.“ janzim kuža kupeč uskēdčis kok vilas sv. Spiridonli, i svjatěj prōstis sije taja mižis i lezis gortas, no deŋgatēg nin, deŋga ved silēn ez nin vōv, no zev noraa velēdēmēn, med voze-keže ez pežav assis lovsě tačem pörjasemēn. — Velēdēm. so kiži, pravoslavnejjas, i tani jen miždē gusasemiš; no mödarin, kitēni ne kerēm kuš, no i bid dum mijan loē jen sin vozin, kučema nin setis mijanēs miždas? dert, gusasišjasli loē sija mesta, kitēni bi oz kusli i nomir oz laŋtli.

Lopás nem gazdagít, hanem tönkre tesz.

Egy kereskedő, hogy adás-vevést folytatván egyik-másik felé adogassa (azaz: hogy forgassa), gyakran pénzt kölcsönözgett sz. Spiridontól; valahányszor visszatért eladásától (tkp. eladóhelyéről), visszavitte neki az adósságot; s az öreg mindig neki parancsolta, hogy ő a maga kezével tegye oda a ládába, a honnan ki is vette. Spiridon nem is olvasgatta, hogy az egész pénzt hozta-e a kereskedő, mert ő nem sokat gondolt az itteni étellel. Sokszor vett (így) a kereskedő a szentnek engedelmevel (tkp. a szenttől kérdeztén) pénzt és vissza is adta, s isten megáldotta, (úgy) hogy kedvező alkukat tett. De egyszer eltántorodván (tkp. tévedtén), nem tette az elvitt pénzt vissza a ládába, s megcsalván sz. Spiridont, magánál hagyta a pénzt. De mi történt ezután? A kereskedő csakhamar koldussá lett (tkp. esett, bukott); mert a rejtett pénze, a helyett hogy hasznot hajtott volna, mintegy tüzzel elégette az összes régi vagyonát is. Miután nyomoruságba jutott, a kereskedő megint eljött sz. Spiridonhoz s kért tőle pénzt kölcsön. Spiridon, a mint azelőtt is tette, küldte őt hálózobájába, hogy maga vegyen a ládából; de minthogy a kereskedő előbb semmit bele nem tett, azért nem is volt mit vennie. Üres kézzel visszatérvén, elmondta sz. Spiridonnak, hogy a ládában nincs pénz. A szent öreg neki szépen (nyugodtan) felelt: «a te kezeden kívül eddig semmi kéz oda be nem nyúlt (tkp. be nem ment); ha a múltkor oda tetted volna, most el is vehetnéd; senkire ne panaszkodjál, magad vagy a bűnös». Szégyenletében a kereskedő leborúlt sz. Spiridon lábaihoz s a szent ember megbocsátott neki e bűnért s haza eresztette, de pénz nélkül, mert neki már nem volt pénze, hanem igen szívrehatóan figyelmeztetvén (tkp. tanítván) őt, hogy ezentúl ne szennyezze be a maga lelkét ilyen csalással. — Tanítás. Ime hogyan, igazhitűek, már itt (e világon) büntet isten a lopásért; de a más világon, a hol nem csupán (minden) cselekedetünk, hanem minden gondolatunk leszen isten szeme előtt, már hogyan fog azért minket büntetni? Valóban, a tolvajoknak az a hely jut (tkp. leszen), a hol a tűz el nem alszik s a fémek nem nyugszik.

12.

Kolë-ke med jen tenë kivzas, ačid kivzi korišjasës.

Ötpir munigën vičkoë milësťa Joannës surtëdis ötik koriš baba, i bördëmën norasis ašsë obiditëmis ötik as rödnä vilas i kevmissis, medim mezdas kiž-ke setiš svjatëj patriark. no kiž pöra nin völi zavoditni öbednä, siponda kollišjasis Joannës cöktisni sije enovtlini i kivzini silis norasemsë börti, kor bör gortas voas. no jendlën mort Joann šuis: „a menë kivzas-ë jen öbednä sajin, og-ke me taje korises öniže kivzi?“ i ez vörzëdöi mestasis sijes pomëž kivžitëg i juktëg silü paj. — Velëdëm. Pravoslavnëjjas! tijanli, kodjasli jensan setëma lašt, veškida suditni i raditni jöz kolasin, nötcid enë pišjalë korišjasis, kivzitëg nalis norasemsë; zev ved jöna grekë voë, kodü oziržikës kivzë, a gölis pišjalë, i kodü ozirldor suditë a göles vinitë; no jilavek kolë radejtni suditni veškida, kučem sudën ved taladorin suditan, sečemën i aštë suditasni mödar jugidn.

Ha akarod (ha kell), hogy isten téged meghallgasson, magad hallgasd meg a szegényeket.

Egyszer a templomba menvén Irgalmas Jánost megállította egy szegény (koldus) asszony s sírva panaszkodott, a neki tett bántásért, egyik rokonára s könyörgött, hogy a szent patriárka őt valahogy attól megszabadítsa. De minthogy már ideje volt a misét elkezdeni, azért János kísérei ajánlották neki, hogy hagyja el s hallgassa ki az ő panaszát későbbben, mikor haza jön. De az isten embere János azt mondta: «de fog-e engem isten meghallgatni mise alatt, ha én e szegényt most meg nem hallgatom?» S nem mozdult meg a helyéről, míg őt végig [nem] hallgatta s [nem] osztott neki részt¹⁾. — Tanítás. Igazhitűek! tí,²⁾ a kiknek istentől és emberektől adatott hatalom, igazságosan itélni és rendelést tenni a nép közt, soha se fussatok el a szegényektől, meg nem hallgatván az ő panaszukat; mert igen nagy bűnbe esik, a ki a gazdagot (gazdagabbat) meghallgatja, de a szegénytől elfut; s a ki a gazdag félnek itél oda, a szegényt meg elítéli; hanem mindig igyekezni kell igazságosan itélni, mert a mily ítélettel e

¹⁾ Az orosz textusban: «elintézte az ügyet s meghagyta a bántónak, hogy a szegény asszonyt kielégítse». — ²⁾ A textusbeli *tijanli* («nektek») helyett nyilván *ti* kell.

világon ítélisz, olyannal tenmagadat is fognak ítélni a másik világon.

13.

Korisjasli čoridalēmis miždēm.

Svjatěj Jonalēn, vserossiskěj metropolitlēn vōli ōti ekonom (šojan juan setališ), Pimen nima; sili vōli čoktema vižedčini pōgreb vilin i juktavlini bišsama tuživ jōžēs. ōtčid gōl' i visiš baba koris siliš miške-minda ma tor zella vilē visemsis. no Pimen lokiš gorēdiš si vilē: „mun me dišiš, ješčē oz na vo kad tijanli setavni.“ koher sija kivjasiš koris baba muni si dišiš jursē ošedēmēn; no svjatitel (Jona) tōdiš tačem už Pimenliš. i sija si-ponda koris Pimenēs i burēn šuis: „te on tōd, kodēs lōgēdin; dōva, kodēs te vōtlin, mijan doriš musažik jenli; žal veške te menim, no gospod' istis te vilē kulan čas, i me pōšōbitni og vermi; mun i ōniže vištaš popli (grek assid). mōd aski svjatěj Jona čoktiš aslas dukovnikisli pirtni sije ižid pōstriženēē (szimaē) i sijaže lunē Pimen kulī. — Velēdēm. so kizi jen miždīs Pimenēs, ōti gorēdēmis kuš gōl' mort vilē! viččise, pravoslavnējjas, korisjasēs vōtlēmis i dōzmēdēmis libē na vilē gorēdēmis; jen bara miždas. on-ke ninēm ačid vermi setni, mičaa i sije žalitēmēn šu sili: „jen setas“, a nekiž en lišt sije šogēdni, sili ved tetēg nin šog i jen tenē oz prōstit.

A szegények iránt való keményszivűség (tkp. keménykedés) büntetése (tkp. -ért büntetés). — Szent Jónásnak, oroszországi metropolitának, volt egy ékonomusa (étel-ital adogató), Pimen nevű; annak meg volt hagyva a pinczére ügyelni s itatni minden utasnépet. Egyszer egy szegény és beteg asszony kért tőle egy kis (tkp. egynémennyi mézet) orvosságul betegsége ellen. De Pimen haragosan reá kiáltott: «eredj én tőlem, még nem jött az idő, hogy nektek adogassak». A szegény koldus asszony e szavak után elment tőle fejét lecsüggesztve; de a metropolita (Jónás) megtudta Pimennek ez ilyen dolgát. Ő azért (magához) kérte Piment s jó szerivel mondta: «te nem tudod, kit haragitottál meg; az özvegy, a kit elkergettél, mi nálunknál kedvesebb istennek; noha téged sajnállak, de az Úr rád küldte a halál-órát s én nem tudok segíteni; menj s most mindjárt gyónd meg a papnak a bűnödöt.» Másnap reggel sz. Jónás meghagyta a maga gyóntatójának, hogy őt a nagy tonsurába fogadja, s ugyanaz nap Pimen meg is halt.

— Tanítás. Ime hogyan büntette meg isten Piment csak azért, hogy egyszer szegény emberre rá rivallott. Óvakodjatok, igazhitűek a szegényeket elkergetni és bosszantani vagy rájuk rivallani; isten ezért megbüntet. Ha magad semmit sem adhatsz, tehát szépen és rajta sajnálkozva mondd neki: «ád isten»; de sehogy se merd őt szomorítani, mert neki már nálad nélkül is van bűja, s az isten neked azt meg nem bocsátja.

14.

Mizdēm seralēmīs svjatējjas vilin.

Ötödik arkerej Kristoslēn Grigorij Neokesariskej vetlis Komana karē arkerejes že puktinī, no bōr bergēdčigas gortas kujim žid lōsedčini si vilin jona tešitčini i si-ponda tuj vilē, kit kolē vōli munnī arkerejli vōvjasēn, naja vodtēdīsni ōtikēs as kostsinīs, bidtē ōnina sōmin kulēma ; a ašnīs puksinī si dīnē i kutisni narošnē šogsini. — Ōdva na svjatēj Grigorej na veštē vois, a židjas i pondīsni kevmišni silī, med keras kučem-ke milēšt kulēm mortli, med vevtās silīs jajsē i setas mijke-minda zebēm vilē. bur-keris arkerej pōrtčis vilis plattēsē as vīvis i ješčē mijke-minda deŋga sodtis i setis sije židjasli, acis bara mōdēdčis voze. židjas boštmišt pondīsni vaksini divejas-keris mort vilin, a ašnīs šuisni : „vōli-ke veške si-pičkin jenlēn duk, tōdis veške seki, mij si vozin kujlē lojja mort.“ si-bōrti čukēstisni tōvarisnīsē, no sija ez šias. naja čajtisni mij sija unmovsema i pondīsni sadmēdni ; no sija ninēm ez gorēdči, unmovsema ved vōli vek-keže! siž gospod mintis nali tešitčemsis svjatēj mort vilin i si-vōsna seramsē nališ bergēdis bōrdēmē ! i so koŋerjas med-vozin radlisni si-vōsna mij ilēdīsni arkerejes, a bōrti kovmis aslinīs lōsedčini i pramēj vilē mortēs zebni. — Velēdēm. Pravoslavnējjas ! viččise seralēmīs, ne ōbrazjas vilin kuš i jen gižedjas vilin, no i bur mortjas vilin i pōrišžikjas vilin, med eske i tijanēs jen oz miždi židēs moz !

Büntetés a szentek kigúnyolásáért.

Egyszer neocaesareai Gergely püspök Komana városába járt püspököt installálni, de a mint hazatért, három zsidó összebeszél, hogy rajta derekasan mulassanak, s azért az útra, a hol a püspöknek el kell vala hajtani (tkp. lovakkal menni), lefektettek egyet maguk közül, mintha csak most halt volna meg; maguk meg leültek melléje s kezdtek szántszándékkal gyászolni. — Alig találkozott velük sz. Gergely, már a zsidók el is kezdtek neki könyö-

rögni, hogy tegyen valami irgalmat a halott embernek, hogy fedje be az ő testét s adjon valamit a temetésre. A jótékony püspök leoldotta magáról felső ruháját s még hozzátett egy kis pénzt s oda adta a zsidóknak, maga meg tovább utazott. A zsidók ezt kapván, kezdtek kacagni a csoda-tevő férfiún s maguk közt mondták: «ha ő benne isteni szellem volna, tudta volna bizony, hogy előtte élő ember fekszik». Azután kiáltották a társukat, de az nem felelt. Gondolták, hogy ő elaludt s kezdték fölkelteni; de ő egy hangot sem ejtett, mert elaludt volt örökre! Úgy fizetett nekik az úr azért hogy mulattak egy szent férfiún, s azért az ő nevetésüket fordította sírásra! S íme szegények legelőször örültek, hogy a püspököt rászedték, de végre kellett maguknak hozzálátni s igazán az embert eltemetni. — Tanítás. Igazhitűek! Óvakodjatok gúnyolódni, nem csak a szent képeken és isten írásain, hanem a jó embereken s az öregeken is, hogy máskülömben isten ne büntessen titeket is, úgy mint a zsidókat.

15.

Sogsem dari ponda.

Ötik kipsrkěj manastirin, kodi šusis Filoksenlën, völi stareč, rödinanas Miletina kariš, Sidör nima, i kodi dugdivtëg bördlis ; i kor mukëd manakjas vöjpedlisni sijes, med köt icetika dugdilas bördëmsis, sija vek šulis nalı: „me sečem greka, kučem ez na vövlı medvoža mortšanı (Adamsanı) önıja lunëž.“ — Ötëid vois si dinë manak Julian as velëdëisjasis-këd, i med veske bördiš starečes kız-ke paledni, mukëd šorni pövsin šuis silı: „eski musa rokë, mıj jen kinëza bidsën grekaëš.“ a „kış bara! šuis stareč: abu nekučem gižedın i vesig on kivilı sečem grek, kučemën me mıža. kızë, mıj me tıjanlı vıstala i kevmë cöc me ponda. jöz pövsin olıgën mejam völi götir, i kıkannım veritım Sevır velëdëmlı (möd pöles veraë, a neprameje). ötëid, vomışt gortë, me eg su assim götirës i tödmışt mıj sija munı pödruga ordas, med sı-këd ötıklain darjasni pravoslavnëj vıčkoin, me kotërtı setče, azimışt-že mıj götir mejam boštema nın vomas dari, me kvatıti sijes goršedıs i setčež çabralı (og list taja grek i šunı), mıj sija bõr biliktıs dari. jõjlun kužaim me kvatıti dari i šıbitı najtë. no sija-že dukë çardıştıš i darısë boštıs çard-bı. Kık lun bõrin me azi zev mıštëm mortës, kodi tapkëdmışt menë pelpomëd, šuis: „mi drugjas te-këd i nõtëid ogë loë jansëdëmaëš.“ — „a te

*kodî sečem?'' juali me. — „me síja, šuis, kodî Jisus Kristusës mu-
çitçigas kuçkis pel-bokas“. verma-ë si-börin, bördzimišt, gorëdemën
šuis stareç, verma-ë me mijke-minda paledçini?'' — Velëdem. Pra-
voslavnëjjas! zev jöna sögrešitis taja mort šibitëmën sv. dari nájtë ;
no seçema-že grekë vöjam i mi, kor darjašam pež šölömën nótik vi-
žavtëg i lösedçitëg ; seçema-že grekë vöjeni naja, kodjas dari boštigën
oz pramëja miritçini i šölösinis oz pröstitçini naja-këd, kodjas vilë
lögalisni.*

Bánat az oltári szentség miatt. — Egy Cyprus-szigeti kolos-
torban, a mely Philoxenusról neveztetett, volt egy öreg, születése
szerint Miletina városából való, névszerint Izidor, a ki szakadat-
lanul sírt; s mikor a többi barátok (szerzetesek) unszolták, hogy
csak egy kicsit hagyjon föl sírásával, ő mindig azt mondta nekik :
«én olyan bűnös vagyok, a milyen még nem volt a legelső ember-
től (Ádámtól) fogva a mai napig». Egyszer jött hozzája Julián ba-
rát a maga tanítványaival s hogy a síró öreget valahogy vigasz-
talja, egyéb beszéd közt mondta neki: «hidd meg kedves testvé-
rem, hogy istenen kívül mindnyájan bűnösök [vagyunk]». «Jaj
nekem!» felelt az öreg: nincsen semmi írásban, sőt nem is hal-
lasz olyan bünt, a milyennel én bűnös vagyok. Hallgassátok, a
mit nektek elbeszéllek s imádkozzatok érettem. A mint a nép kö-
zött éltem, volt nekem feleségem s mindketten hittünk Szevir ta-
nításának (másféle, de nem igaz hitvallásba). Egyszer hazajöven,
nem találtam a feleségemet otthon, s megtudván hogy egy asszony
barátjához ment, hogy azzal együtt az igazhitű templomban ál-
dozzék (úrvaesorához járuljon), én oda szaladtam; látván pedig
hogy a feleségem már szájába vette a szentséget, őt torkon ragad-
tam s addig szoritottam (nem merem e bünt csak ki is mondani),
hogy ő a szentséget megint kiköpte. Vesztségemben én megfog-
tam a szentséget, s a sárba dobtam. De ugyanazon pillanatban
villámlott s a szentséget elvitte a villám. Két nap múltával láttam
egy igen rút embert, a ki engem vállon ütve azt mondta: «mí
teveled barátok vagyunk s soha sem leszünk [egymástól] elvალaszt-
va». «De kicsoda vagy te?» kérdeztem én. — «Én az vagyok, úgy
mondott, a ki Jézus Krisztust, mikor kínoztatott, arczúl (tkp. fül-

1) Így az orosz textus szerint. Nem értem a zürj. *kis bara-t*,
mely szóról szóra: «honnan megint.»

oldalába) ütötte». Lehet-e az után, szólt sírván ordítással az öreg, lehet-e hogy valamennyire vigasztalódjam?» — Tanítás. Igazhitűek! igen nagyon vétkezett ez az ember, hogy a szentséget a sárba dobta; de ugyanolyan bűnbe esünk (tkp. sülyedünk) mi is, ha az úrvacsorához járulunk szennyes szívvel, semmit sem bőjtől-vén és készülvén; ugyanoly bűnbe esnek azok, a kik a szentség vételekor nem igazán kibékülnek s szívükből meg nem bocsátkoznak (azaz: egymásnak bocsátanak) azokkal, a kikre haragudtak.

16.

Pröskur jílís.

Prepodobnej Zösima Sölöveckej ötid Sölöveckië voëm kupecjasli setis služitem pröskur; no naja vičkois muniganis kučem-ke nogën tödlitög sije i uskëdëmaës tuj vilë. börti ötik manak Makarij, muni-gën kitë-ke mogën, azis ponjes, kodì völi bergalë pröskur gögör i mürse bidsama nogën kvatitni sije piñjasnas, no bid zavoditcemë çiskalis sijas bi, kodì petis pröskur picëkis. Makarij matëžik vois pröskur dinas i bi ez lo; perna-pasën leptis sija pröskur i vajmist prepodobnej Zösima ordë vištalis silì azilëm divësë. kodjas sen völini, zev bidsën šenzisni, mij Kristos kutis pež ponjes šojemis služitem pröskur. — Velëdëm. Pravoslavnëjjas! tatís požas gögör-voni, mij pröskur, kodës ti boštlannid gospod' öltaris, ižid, i si-ponda šoje sije söstëm šölömën i polig-tirji jenmis. möd nogën-ke viçëise, med oz sot tijanës bi i sud jenlën.

Az áldozó-kenyérről (*pröskur* = *prosphora*). — Tisztelendő Zosimas Szoloveczki egyszer Szoloveczkbe jött kereskedőknek adott istenitiszteletben használt áldozó-kenyeret; de ők a templomból kimenvén valamiképen tudtuk nélkül azt leejtették az útra. Azután egy szerzetes-barát, Makárius, valahová ügygel menvén, látott egy kutyát, a ki az áldozó kenyér körül forgolódik s mindenképen igyekezik vala azt fogaival megkapni, de minden hozzákezdéskor perzselte őt tűz, a mely kijött az áldozó-kenyér-ből. Makárius hozzá közeledett az áldozó-kenyérhez s a tűz eltűnt (tkp. nem lett); keresztet vetvén magán (kereszt-jellel) fölemelte a kenyeret s oda vivén tisztelendő Zosimashoz elbeszélte neki a látott csudát. A kik ott voltak, mind igen csodálkoztak, hogy Krisztus a tisztátalan kutyát az áldozó-kenyér megevésétől viszatartotta. — Tanítás. Igazhitűek! ebből meg lehet érteni, hogy

az áldozó-kenyér, a melyet tí az Úr oltáráról vesztek, fölséges (tkp. nagy, magas), s azért egyétek azt tiszta szívvel s isteni félelem közt. Külömben (tkp. ha más módon) óvakodjatok, hogy titeket az isten tüze és ítélete meg ne égessen.

17.

Si jilís, mij zev bur ovni lög kuttég i divittég mukédjasés.

Ótik manak ez ov götör ladnë ustavjas kuza i völi povodnëj diš i viž kutni i molitvajas liddini. med-börin vois silën i kulan kad, i vizedišjas aslas vokjasis, kodjas čukertčisni volpaš gögöris, zev dirujtčisni, miła sija, naja dumis diš manak, ez povzi i smertis, no ješčë i radlis. a si-ponda i jualisni silis: „mij vösna te, kor kösjan suvni jen sud voze, nótik on pov? mi tódam tensid stav ovmeštë i ogë vermë gögör-voni, miła te nótik on töždiš. Kristos vinën eča vinzedëi i vištav mijanli, med i mi čöc oškam Kristosës.“ — „Siž batuškojas i vokjas! me greka mort diša oli, i so öni menim bid ömëles assim petkëdlisni jenlën angeljas i me nekučem torjis eg sossis, a viččisi čorid sud gospodlis. no drug angeljas šuisni menim: „köt te i en zev vižavli i en dir kevmiv jenli, da mödarë nekodës že bara en i divitli i nekod vilë nótčid en lögarli“, i taje šumišt košalisni mensim grek gižedjassë. si-vösna so me öni i gaža.“ taje vištavmišt manak pir jenli lovsë i setis.

Enë divitë, med on loë divitemaës; enovtë, i tijanli enovtčas, šuis gospod. kodí oz vermi prameja vižavni (šuë sv. Anastasij Sinajskij) i oz vermi kolni mirskëj ovmeš, sija med nekodës oz divit. mukëd as göl-lun vösna is oz vermi setni milëstina, ali aslas uzjas vösna is oz vermi častë vičkoë vetlini, — sija med enovtas mortjasli, med pröstitas mukëdjasës i silí enovtčas (jensaň grekjasis). ötnas ved Kristos stavnim vilin em suditís, ogë že kutë silí jözës divitëmën vožsašni! mi omël delëjas köt ažam mortlis, a ažam-ë silis burjassë? ažam-ë silis kajitčemsë? una jave grekë vöjlisni, no gusen kajitčivlisni. rözbojnik, kodës röspinajtisni veškida doras Kristos-këd, völi i mort-vijis, a Juda völi Kristoslën apostol: no rözbojnik rajin, a Juda adin. abu-ë sešša pravda, mij divitni i suditni vermas sömin sija, kodí tödë mijanlis šölöm pičkës. — Velëdëm. zev jona grekë voje, kodí mödës divitë, libë kodí lög kutë möd mort vilë.

Arról, hogy mily jó élni haragot nem tartva és másokat

meg nem szólva. — Egy szerzetes barát nem élt egészen¹⁾ illően a szabályok szerint s eléggé lusta volt böjtöt tartani és az imádságokat elmondani. Utoljára jött neki is a halál ideje s az ő reá ügyelő társai (fratres), a kik az ágya körül összegyűltek, nagyon csudálkoztak, hogy miért ő, a lusta barát az ő véleményük szerint, nem félt a haláltól, hanem még örült is. Azért kérdezték is tőle: «mért nem félsz te semmit sem, mikor az isten ítélőszéke elé akarsz állani? Mi tudjuk az egész életedet s nem bírjuk megérteni, hogy semmit sem aggódsz. Krisztus erejével egy keveset erőlködjél s beszélj el nekünk, hogy mi is egyetemben magasztaljuk Krisztust». — «Igenis, atyáim és testvéreim! én bűnös ember lustául éltem s íme most minden rosszaságomat fölmutatták az isten angyalai, s én semmit sem tagadtam, hanem vártam az Úrnak kemény ítéletét. De egyszerre az angyalok mondták nekem: «habár te nem böjtöltél is nagyon s nem imádkoztál hosszú ideig, de másrészt megint nem is szoltál meg senkit s senkire soha nem haragudtál» s ezt mondván szétszaggatták az én bűn-írásaimat. Azért íme most víg vagyok». A mint ezt a barát elmondta, mindjárt át is adta lelkét istennek.

Ne gáncsoljatok, hogy ne legyetek gáncsolva (elítélve, megszólva); bocsássatok s ténnektek is megbocsáttatik, mondta az Úr. A ki nem bír igazán böjtölni (mond sz. Anasztáz) s nem bírja elhagyni a világi életet, az csak ne gáncsoljon senkit. Egy másik meg a maga szegénysége miatt nem adhat alamizsnát vagy a maga dolgai miatt nem járhat gyakran a templomba, -- az csak engedjen meg az embereknek, csak bocsásson a felebarátainak s neki is megbocsáttatik (istentől a bűnei). Mert egyedül Krisztus vagon mindnyájunk fölött ítélő bíró s nem fogunk vele ellenkezni az által, hogy mást gáncsolunk (elítélünk). Habár látjuk is más embernek rossz dolgait, de látjuk-e az ő jóságait is? Látjuk-e az ő bűnbánatját? Sokan nyilvánosan estek bűnbe, de titkon meggyóntak [és veszékeltek]. A rabló, a kit Krisztussal jobb oldala mellett keresztre feszítettek, emberölő is volt, Judás meg Kristus-

¹⁾ Sejtethő, hogy *götör* helyett *gögör* kell; «körül, körös-körül» könnyen ezt is teheti: «mindenestül, egészen». Az orosz eredeti így hangzik, latinúl: «non habebat omnes virtutes, praescriptas regulis...»

nak apostola volt: de a rabló a paradicsomban van, Judás meg a pokolban. Nem igaz-e azután, hogy gáncsolni és ítélni csak annak lehet, a ki a mi szívünk belsejét ismeri. — Tanítás. Igen nagy bűnbe esik, a ki mást gáncsol (elitél) vagy a ki haragot tart más emberre (felebarátjára).

18.

Kízi kolë vižavni.

Prepodobnej Siluan i velëdëis silën Zakarija ötëid voisni ötik manastirë vidlëg moz manakjassë. ovništ setëni bidsa sutki, kor pondisni bõr mödëdëini gortë, seki najali kíž göstjasli bit koli eča sojistni tuj vilë i sojistisni. muniganis-že Zakarija azis šor i kösjis juni; no Siluan šuis silë: „talun ved viž.“ „a egë-ëmej talun mi šoje batuško?“ šuis Zakarija. — „šija šojem völi morta mortës lubitëm kuža, kíž göstjaslën; a mijanlı, pije, kolë kutni assinim viž. egë-ke ved mi kivzë nalš sölömsanis cöktëmsë i egë-ke šoje, seki veške kerim kik grek: najaës lögëdim i bidsën vozin javë ošjisim, mij mi te-këd zev vižalam. i voze, musa pije, vižav gusen.“ — Velëdëm. oz kov ñötëid ošjisem ponda vižavni, no siž, med mort oz tödli; seki i jen ažas tensid vižalëmtë.

Hogyan kell böjtölni. — Tisztelendõ Silvanus és tanítványá Zakariás egyszer egy klastromba jöttek, a barátokat látogatni. Miután ott egész 24 óráig tartózkodtak, a mint vissza indultak hazafelé, akkor nekik mint vendégeknek kellett egy keveset enni az útra s ettek is valamit. Menet közben Zakariás látott egy forrást s akart inni; de Silvanus azt mondta neki: «ma csak böjtölj». «De hiszen nem ettünk-e ma, atyám?» felelt Zakariás.» Az az evés az egymáshoz való szeretet miatt volt, mint vendégek [evése]; de nekünk, fiam, meg kell tartanunk a magunk böjtjét. Ha ugyanis nem fogadtuk volna az ő szíves kínálásukat s nem ettünk volna, akkor bizony kettős vétket tettünk volna: őket bosszantottuk, s mindnyájuk előtt dicsekedtünk volna, hogy mi teveled erősen böjtölünk. S ezentúl is, kedves fiam, böjtölj titokban.» — Tanítás. Nem kell soha dicsekvés okáért böjtölni, hanem úgy hogy más ember ne tudja; akkor isten is látja a te böjtölésedet.

19.

Kodi mödës divitë, sija mirdde last gospodlis.

Ötöd prepodobnej Isaak Fivskij vetlimist möd manastirë divitis setis manakës dësa olëmis. i sija dum seçema jizis silë sölomas, mij i bör loktig cözis ez dugdiv si jilis dumajni i kulitni manaklis užjassë. no kor vois aslas kella doras, samëj öges şoras panid suvtis silë angel, i şuis : „spasitel' cöktis juavni tensid, mij kolö kerni manak-këd, kodës te divitin' ?“ Isaak gögör-vois assis mişsë i uskëdtemën angel voze görëdis : „mişni ! omëles keri, ne-ladnë ker ! kevmis me vöсна spasitelli.“ „çëçëci, şuis angel : önja mişis gospod' pröstitë tenë ; no voze-keže vicëis i pov divitni vojödörjik gospodis ; on-ke kivzi, voze on lo lezema i taja kellaad.“ — Velëdëm. enë tanë mödës divitë i jen tjanës mödarin oz divit ; mij ved tanë köžannid, sija mödarin i petalas ; pröstitë i pröstitëmaës loannid ; kuçem meraën merajtannid, seçemën i tjanli merajtas gospod'.

A ki mást elitél, az az Úr hatalmát bitorolja. — Egyszer tisztelendö Izsák Fivskij (Thébai) egy másik klastromba járván, elitélt ott egy szerzetes barátot a lusta életről. S az a gondolat neki annyira a szivébe hatott, hogy visszatérése alatt sem szünt meg róla gondolni s a barát dolgát gáncsolni. De mikor a maga czellájához érkezett, az ajtó közepében eleibe állott egy angyal s azt mondta : «a Megváltó megparancsolta, hogy kérdezzem tőled, hogy mit kell azzal a baráttal tenni, a kit te elitéltél?» Izsák megértette a maga vétkét s leborulván az angyal előtt, fölkiáltott : «Vétkeztem! Rosszat tettem, nem jól tettem! Könyörögj értem a megváltóhoz». «Kelj föl, szólt az angyal; most az Úr neked megbocsátja a vétkeidet; de ezentúl óvakodjál s ne merj előbb itélni mintsem az Úr; ha szót nem fogadsz, többé e czelládba sem fogsz beeresztetni (sem leszel beeresztve). — Tanítás. Ne itéljétek itten a felebarátod (tkp. másikat) s isten titeket a más világon nem itél el; mert a mit itten vettek, az a más világon ki is kel; bocsásatok s nektek lesz megbocsátva (tkp. bocsátottak lesztek); a mily mértékkel mérték, olyannal nektek is fog mérni az Úr.

20.

Si jilis mij-minda otsalë mijanli spasitëini milëstina.

Ötik afrikanskëj kňazlën völi čina mort Petir nima, kodli völi cöktema lösedlini bidşama şojan-tor, mij kovmas kňaz pizan vilë : mijis

sija jona i ozirmis. no i ozir-lun dirjuis völi sečem naž, mįj ötčidna vesig, kiž kutis pomnitni, ez setli nekučem milěstina korišli. pozis dumajtni, mįj sečem mort tutėž nin voši, no ižid milěsta jen bergėdis sije, so kiži. ötčid, kor mödėdis Petir kiaz ordė požalėm nanjas, azis as vožsis korises, kodı i koris silis milěstina. Petir gorėdis si vilė vidčemėn ; no koris ez dugdi kevmišni silı i korni Xrista radi. seki Petir pondis vizedni gögör, oz-ė sur, silı iz, med eske šibitni korises ; no kiž matin iz ez vöv, lög kužais Petir kvatitıs nan tupės i šibitıs sijen rožaas korišli. koris kvatitıs tupės i mödėdis kevmigtirji milěstina setis vösna. — kık lun börin Petir siž višni pondis, mįj lov petan vije vois. sija jursadnas azis assė vöin moz, biđtė sije suditėni. si vozin sulalisni veskijas, kıtče ötıladorşanis söd mištėm mortjas puktalisni silis lok użjassė, a mödarladoras angeljas gospodlėn sulalisni i ez tödni mįj kernı ; medvožajasis radlısni i seralısni, mįj grekjasis šokidės ; a angeljas šog piriş šornitısni as kostanis : a ni mįj puktam tatče ? abu ved ninėm öti nan tupės kınza, kodės šibitıs Petir rožaas korišli. seša sija milěstina tupės puktısni naja veski vilė, no tupės ičetika, ödva vörzedis čaşkasė grekjasnas. seki sv. angeljas šuisni silı : „mun, koherė Petirė, i sodti taja tupės dinė ješčė kimin-ke tupės, med veske oz boştnı tenė daveljas i kiskini adė.“ taja dukė Petir vois as sadas, i dumajmišt ta jılış, gögör-vois mįj sija ez vöv ninėm abu vöt, no praměj velėdėm jensanı ; azılış ved veski vilis assis biđ grek, kučemės kerlılış ičetışanis. „öti tupės-ke, dözmėm kuža šibitėm, si-mında menım otsalış, šuis Petir bördigtirji, kučem-že loė koknid mödarin silı, kodı ičetışanis nem-čözşė juklė gažedčemėn korişjaslı ?“ i sešan jorsis jen vozin setavni korişjaslı, i jen regid čėčėdis sije vişaniniş.

Arról, hogy mennyit segít nekünk üdvözülni az alamizsna.

Egy afrikai fejedelemnek volt egy Péter nevű tisztviselője, a kinek meg volt hagyva minden ételt beszerezni, a mely a fejedelem asztalára kellett: a miből ő nagyon meg is gazdagodott. De gazdagságában is olyan fukar volt, hogy, a mióta emlékezni kezdett, még egyszer sem adott semmi alamizsnát koldusnak. Lehetett gondolni, hogy ilyen ember már egészen elveszett (elkárhozott); de a nagy kegyelmű isten megtérítette őt, íme hogyan. Egyszer, hogy Péter a fejedelemhez süttött kenyereket szállított, látott ő maga előtt egy koldust, a ki tőle alamizsnát kért. Péter rája kiáltott szitkozódva; de a koldus nem szünt meg neki könyörögni s

Krisztus szerelméért kérni (*Xrista radi* oroszúl van). Akkor Péter kezdett körülnézni: nem akad-e neki kő, hogy azzal a koldust megdobja; de minthogy közelben kő nem volt, haragjában Péter fölkapott egy czipót s azzal a koldusnak a képébe dobott. A koldus megfogta a czipót s eltávozott imádkozván az alamizsnadóért. — Két nap múlva Péter úgy megbetegedett, hogy szinte haló-félbe jutott (tkp. lélek-kimenő színre [fokra, állapotba] jött). Ő elméjével (képzeletével) látta magát mintegy álomban, mintha őt itélnék. Előtte állott egy mérleg, a melybe egyik felől fekete csúnya emberek belerakták az ő rossz tetteit; de a másik felén az Úr angyalai állottak s nem tudtak mit csinálni; az előbbieket örültek és nevettek, hogy az ő vétkei nehezek, az angyalok meg szomorúan szóltak maguk közt: de mi mit rakunk ide? Hiszen nincs semmi egy czipón kívül, a melyet Péter egy koldusnak a képébe dobott. Azután azt az alamizsna-czipót tették a mérlegre, de a czipó kevéske, alig mozdította meg a vétkekkel való serpenyőt. Akkor az angyalok mondták neki: «menj, szegény Péter, s tégy hozzá ehhez a czipóhoz még néhány czipót, hogy ne fogjanak téged az ördögök s a pokolba ne ragadjanak.» E pillanatban Péter eszméltre tért, s gondolkodván róla megértette, hogy az nem volt hiábavaló álom, hanem igaz tanítás istentől; mert ő látta a mérlegen minden vétkét, a melyet kiskorától fogva elkövetett. «Ha egy harag miatt dobott czipó nekem annyit segített, mondta Péter sírás közben, mily könnyűsége lesz a másvilágon annak, a ki kiskorától fogva egész életén át örömmel osztogat a koldusoknak?» S azonnal esküdött (megfogadta) isten előtt, hogy adni fog a koldusoknak, s isten csakhamar föl is állatá őt betegségéből.

I Petir sečema tirtis assis jenli setem kivsë, mij ašsë ez nõtik žalit. ötčid panid šuri silì tödtëm mort, kodì korise pörema karab žugalëmiš. sija uskëdčëmën kok vilas koris siliš, med mijen-ke vevtjas siliš paštëm jajsë. Petir sija-že dukë pörtčis az vıvısis paškömsö i setis. no kiž korislën i šöjnis ninëm völi, si-vösna i setis sije plat-tesë vuzavni. Petir munigen kitče-ke bazar vıvı azis assis paškömsë bazaris i zev gažtëmtčis i šogsem ponda sija lunë ez vesig nur boštlı vomas, a jignasemën kumas bördis ötnas : „gospođ ez primit mensim milëstina, dumajtis sija; tidalë, me og sulav si don, med mensim nim

kažtilasni korišjas, med-musa drugjasis silën.“ taje dumajtigas i šogsigas sija unmovsis, i drug azis as vozsis zev miču mortës, šon-diš jugidžikës ; jur vilas völi krest i paštasema völi sija pašköm. „ažan-ë taje pašköm?“ šuis sija. „fej batuško! vištalis Petir, vojödör sija pašköm völi menam.“ „en že sešša šogsi, šuis bara sija ; me te ordiš bošti sije, me novla i blagoslovlahta tenë si piddi, mij menë te, közidiš kuligën, vertin sijen.“ sadmimišt Petir divujtëcis i šuis aslis : „kor Kristus pukse korišjas mestaë, sižke i me og kuv, köt i nakod-že loa.“ ta börin stav embursë setalis korišjasli, völa vilë ležalis assis jözjassë i munis Jerusalimë. setëni jurbitmišt Kristus gortli, kevmis jen nimën ötik starikli, med vuzalas sijos jöz völa vilë i donsë mij šedë as vilas, med juklas korišjasli.

Dír svjatëj Petir kevmis senì i gaške olis veške senì i kurtëžis, ez-ke a veške tödni sije as musa jözis, kodjas voisni jurbitni Jerusalimë. seki Petir, med sije oz pondni vilë puktini, pišjis tödtëm inë, i senì kevmis kurtëžis. ötnas jen tödas kitën silën sv. moščis ; no mu kužala bid vičkoin kažtilëni silis nimsë.

Velëdëm. Pravoslavnëjjas ! dumajtë, mij vošlëm mort nin spa-sitëcis šibitëm tupëš vöсна korišli ; ne sija-ke veške, adë veškida vois. kučema-že mijanli otsalas mödarin sija milëstina, kodës mi radujase setalam bid lun! nötid vokjasë enë istë kušen korises ; una grekjas ved vevtišasni milëstinaën.

S Péter olymódon teljesítette az istennek adott szavát, hogy maga magát ingyen sem sajnálta. Egyszer találkozott vele egy ismeretlen ember, a ki koldussá lett (tkp. dölt, esett) volt hajótörés által. Az, a lábához borúlván, azon kérte, hogy valamivel befödje az ő mezítelen testét. Péter mindjárt leoldotta magáról a ruháját s odaadta. De minthogy a koldusnak ennie sem volt semmi, azért oda adta (t. i. a koldus) a ruhát eladásra. Péter, valahová menvén a piaczon át, meglátta a maga ruháját a piaczon s nagyon elszomorodott. Bújában az nap egy falatot sem vett a szájába, hanem elzárkozván a szobájában csak egyre sírt : «az Úr nem fogadta az én alamizsnámat, gondolt ő ; látni való, én nem vagyok méltó (tkp. non sto id pretium), hogy az én nevemet emlegessék a koldusok, az ő legkedvesebb barátjai.» Ezt gondolván s így búsulván ő elaludt, s egyszerre látott maga előtt egy igen szép embert, a napnál ragyogóbbat (fehérebbet) ; a fején volt kereszt s öltözve volt abba a ruhába. «Látod-e ezt a ruhát?»

mondta ő. «Oh, édes uram! szólt Péter, — előbb az a ruha enyim volt.» «Ne búsulj aztán, — mondta megint amaz; én te töled fogadtam azt, én viselem s áldlak érte, hogy engem, mikor a hidegtől majd meg nem haltam (tkp. hidegtől halván), vele beföd-tél. Fölbredvén Péter csudálkozott s azt mondta magának: «Midőn Krisztus a koldusok helyébe áll, tehát én sem halok meg, ha bár olyanná leszek, a milyenek ők (tkp. ők-féle leszek).» Ez után minden vagyonát oda adta a koldusoknak, szabadon eresztette a maga népeit (értsd: rabszolgáit) s elment Jeruzsálembe. Miután ott Krisztus sírján leborúlva tisztelkedett, könyörgött ő isten nevével egy öregnek, hogy őt eladja rabságba (tkp. idegen hata-lomra), s hogy az árát a mi érte kerül (tkp. reája kerül v. jut), eloszsa a koldusoknak.

Soká szolgált ott sz. Péter s talán biz ott maradt (tkp. élt) volna holtáiglan, ha meg nem ismerik vala az ő földijeit, a kik tisztelkedni jöttek Jeruzsálembe. Akkor Péter, hogy őt [megint] föl ne magasztalják, elfutott egy ismeretlen helyre s ott imádko-zott holtáiglan. Egyedül isten tudja, hol vannak az ő szent erek-lyéi, de világ (tkp. föld) szerte minden egyházban emlegetik az ő nevét.

Tanítás. Igazhitűek! Gondoljátok meg, hogy egy már elve-zett (elkárhozott) ember megüdvözült egy a koldusnak dobott czipó miatt; máskülömben bizonyosan pokolba jutott volna. Mennyire fog nekünk a másvilágon az az alamizsna segíteni, a melyet mi örömezt (*radujase* = радуюся örvendve) adunk minden nap. Atyámfiai, soha se küldjétek el üresen a koldust; mert sok vétket főd be az alamizsna (tkp. vétkek fedődnek be az alamizs-nával).

Utójegyzet. A zürjén terminativus rag rendes alakja *-öz* (vagy *-ež* az izsmai dialektusban: Castrén) s így találjuk Po-povnál is (*-ëž*): pl. *ötikëž* egyik, *pomöz* végig (1. sz.). De többször előfordul *-ëž* alak is (melynek *-ööz* felelne meg), különösen a ter-minativ gerundiumban (*-tööž*): *lunëž* napig (15 sz.), *pörismitëž* öregedtiglen (1. sz.), *burdtëžis* meggyógyúltáig (6. sz.), *kvtëžis* holtáig (20. sz.), *önëž* (1. és 11. sz.). Meghagytam e teljesebb ala-kot, mert azt vélem, hogy nem írás- vagy nyomtatásbeli hiba, ha-

nem a zürjén terminativus mivoltából magyarázható meg. A terminativust kifejezi másutt valamely latív casus, nyomatékositó mellékhatózó vagy végraggal: pl. a finnben illativus vagy allativus *asti* v. *saakka* «usque»-val (*loppuun asti* végig, *kirkolle asti* a templomig); a cseremiszbén illativus *šumeške*-vel («értére», v. ö. finn *saakka*: pl. *auluško šumeške* «faluig»); a magyarban *-ig* (*-ég* = <é+g (nyomatékositó). E szerint a zürjén *-öz* teljesebb *-ööz* alakjában is az első *ö*-t illativus-végnek lehet tekinteni (pl. *lunö-öz*-ben *lunö*), s az ez után való *-öz* jóformán nem más mint a *vož* «élő» változata, illetőleg szintén illativus *vože* «elé» helyett való (megjegyzendő, hogy a votjákban a zürjén terminativus *-öz*-nek *-ož* felel meg, pl. *puňož* végig = z. *pomöž*; s *vož* a zürjP.-ben *ož*-nak hangzik). Összevethető a magyar *elö*-nek terminativ segédhatózóul való használata, ebben: *eddig-elé*.

Hasonlóképen megtartottam a *-mišt* végű gerundiumnak kettős *m*-vel való alakját is, a hol előfordult: 1. sz. *šivsemmišt*, *šornitëmmišt*, 7. sz. *kerëmmišt*. Meglátszik ebből, hogy ez a gerundium nem más mint *-m* képzős nom. actionis *mišt* «után» névutóval (pl. *kuim lun mišt* «három nap után, h. n. múlva, *ne-dir-mišt* nach nicht langer zeit, nem sokára).

II.

Szavvajitov Pál zürjén nyelvtanából.

A zürjén nyelv ismeretének egyik főforrása, a sziszolai és vicegdai dialektusokra nézve, Szavvajitov Pál zürjén nyelvtana és szótára (Sz.-Pétervár 1850). Csak a szótára vált most nélkülözhetővé Wiedemann-nak teljesebb és az egész zürjénségre kiterjeszkedő szótára által, mely nem régen elkészült. Becses a Szavvajitov orosz nyelven írt grammatikája (Грамматика Зырянскаго языка. Сочинение Павла Савваитова) kivált a приложение «függelék» által, mely egyéb fordított textusok mellett legelőször eredeti nyelvmutatványt is közölt: két népmesét és két gyermekverset sziszolai nyelven, meg menyasszonyi búcsuverseket vicegdai nyelven (de mind fordítás nélkül). Az utóbbiakat, melyek sokban a Castrén-féle izsmai nászdalokhoz hasonlítanak (lásd ismertetésüket NyK. XV, 153), egyelőre félre hagyom, mivel nem a rendes szerkezetű nyelvet tüntetik föl s itt-ott még homályosak is. Közlöm tehát a «Függelék»-ből, mint a sziszolai dialektus mutatványát, a két népmesét magyar fordítással, meg a nem eredeti darabokat is (Hitvallás, Úr imádsága, Tíz parancsolat, részek az Újtestamentomból). — Átirásomban Szavvajitovnak általában igen pontos és több szerencsés újítás (pl. a *з, з* értékű egyszerű jegyek) által kiváló írásmódjától csak abban tértem el, hogy úgy mint a Popov-féle textusban is (408 l.) *dě* és *tě*-vel éltem, míg Szavvajitov a két hangot egybevonó jegyekkel él (pl. *velödčema, tatče*); az utóbbira (*tě*) használt jeggyel egyébiránt szöközepén nyomatékos *č* hangot is jelöl, a melyet meg kettős *čč*-vel írtam (pl. a *čččini* «fölkelni» igében).

A) *Mojd-kiljas (Mesék).*

1. *Olas-vilas sar gozja. nijalön völi kuim pi da ötik nil. i nija vözjísni pondísni gulajtni. i kor lezísni nijaös, munísni da munísni, da eziš kiž vois. seki med-ižid vokis pondís vözjísni: „musa vokjas, musa sočej! leze; me kaja eziš kiž vilö da ležalíšta ezišsö.“ vokjas i soč šuöni: „en kaj, en kaj, musa voknimöj; sibdan setsaň.“ sije: „og sibdi.“ i kais, da i sibdis. sijes i kolisni vokjasis. — munísni da munísni, da zarni kiž vois. bara pondís vözjísni šörkös vok: „musa voköj, musa sočej! me kaja zarnisö ležni.“ „en kaj, en kaj; i te sibdan setsaň.“ „og sibdi.“ i kais. lezis, lezis, da letsinísö pondís, da i sibdis. bördísni, bördísni soča-voka, da i kolisni. — munísni da munísni, da žemčug kiž vois. seki pondís i ičet vok vözjísni: „musa sočej! me kaja kiž vilas, da ležišta žemčugsö.“ „en kaj, en kaj, musa voköj; te sibdan, me mij ponda kerni?“ „og sibdi.“ i kais; kais da žemčugsö lezis da lezis, da i sije sibdis. seki lois ötnas nin Marja sarevna.*

Dir bördís koňör, da lois že kolni. seki nilöňköanöj ötnas-nin munís. munís da munís, da kerkajas pondísni tidalni: setön völi sar-svo. sarlön völis kerkais ižid da šaň. krilči-pos ultas kímintöma surpuan čan. čan ulas i piris nilis da i pondís šilni:

*Kukku, sar pijanjas!
menam kuim vok völi, da ötik vok ez lö.
ötik vok menam eziš kiž jilin,
nöd vok menam zarni kiž jilin,
kojmöd vok menam žemčug kiž jilin.
kar žölen žöljaseni,
šölk mačön mačasení.*

Sar pijanjas kilisni, mij kučömkö nil mičuö šilö; lösedisni koršni: „kod vokli pö šuro, šili i baba vilö. seki ižid vokis petas, da koršas, da koršas, da koršas, da i oz azi. i piras. — bara sar nil pondís šilni:

Kukku, sar pijanjas! stb.

seki šörkös vok petas, da kutas koršni. koršas, da koršas, da koršas da i sija oz azi. i kor piras, bara pondas šilni Marja sarevna:

Kukku, sar pijanjas! stb.

seki petas med-icet vokis; koršas, koršas, da i azas. si-köd i venčajt-šas sar nil, i öni olöni-vilöni.

Van (tkp. él-van) egy királyi házaspár. Nekik volt három fíjuk és egy leányuk. S azok kezdének elkéredzeni, hogy sétáljanak (sétára). S mikor őket eleresztették, mentek (ők) s mentek, s jött (eléjük akadt) egy ezüst nyirfa. Akkor a legnagyobbik testvér kezdett kéredzeni: «kedves öcsém, kedves hugom! ereszszetek, én fölmászok az ezüst nyirfára, és leeresztem az ezüstjét». A testvérek és a huga mondják: «ne mászsz, ne mászsz föl, kedves bátyánk megragadsz ott» (tkp. onnan). Ő: «nem ragadok meg ott.» S fölmászott, s ott ragadt. Őt ott is hagyták testvérei. — Mentek s mentek, s eléjött egy arany nyirfa. Megint kezdett kéredzeni a középső testvér: «kedves öcsém, kedves hugom! én fölmászok, leereszteni az aranyát.» — «Ne [mászsz, ne mászsz föl; te is megragadsz ott.» «Nem ragadok meg.» S fölmászott. Eresztett, eresztett (aranyat) s már maga is akart leereszkedni; tehát szintén ott ragadt. Sírtak, sírtak, a leány- és fi-testvér, s szintén ott hagyták. — Mentek s mentek, hát egy gyöngy-nyirfa jött elé. Akkor a legkisebb fitestvér is kezdett kéredzeni: «Kedves hugom: én fölmászok a nyirfára, s leeresztem gyöngyét». — «Ne mászsz, ne mászsz föl, kedves bátyám; te ott ragadsz, s én mit fogok tenni?» — «Nem ragadok meg.» S fölmászott, és leeresztette egyre a gyöngyöt, de ő is ott ragadt. Akkor lett már egyedül (már csak magára maradt) Mária királyleány.

Soká sirt szegény, de csak ott kellett őt hagyni. Akkor a leányka már csak egymagára ment. Ment s ment, egyszer csak házak kezdének látszani: ott vala egy királyság (azaz: királyi székváros). A királynak a háza nagy és szép volt. A külső lépcső alatt egy ledöntött sörfőző kád. E kád alá be is ment a leány s elkezdett dalolni:

Kukku! királyfiak!

Nekem három bátyám vala s egyik bátya sem maradt meg (tkp. nem lett e. b.).

Egyik bátyám az ezüst nyirfán (van),
másik bátyám az arany nyirfán (van),

harmadik bátyám a gyöngy-nyirfán (van);
városdit játszanak ¹⁾, selyem labdával labdázna.

A királyfiak hallották, hogy valamely leány szépen dalol; megegyeztek egymás közt, hogy fölkeresik: «a mely testvérnek (a melyikünknek) elékerül, annak a felesége leszen». Akkor a legnagyobbik testvér megy ki, s keres, keres, keres, de nem találja meg, s megint bemegy. Megint kezdett a király-leány dalolni:

Kukku! királyfiak! stb.

Akkor a középső testvér megy ki, s kezd (hozzá fog) keresni. Keres, keres, keres, de ő sem találja. S mikor bemegy, megint kezd dalolni Mária király-leány:

Kukku! királyfiak! stb.

Akkor kimegyen a legkisebbik testvér; keres, keres, s meg is találja. Ő vele meg is esküszik a király-leány.

2. *Vazõn olõm-vilõm sókir da ruč. nijalõn náñis birõ. seki pondis sókir suni: „ručanõj, ručanõj! vaj že pudjasni, kodnimõs načkini.“ pudjasisni, pudjasisni, da use pud sókirõs načkini. seki sókir suas: „mun že te, ručanõj, vetli pan ordõ purtla.“ ruč munas, da pondas sílni:*

*Pananõj, pananõj!
vaj te, vaj te purtõ*

*sókirõs načkini,
menõ, ručes, verdni.*

Pan suas: „menám põ purtis niž; mun že te jen ordõ zudla.“ ruč munas, da pondas sílni:

*Jenmanõj, jenmanõj!
vaj te, vaj te zudtõ
pan purt keslini,*

*sókirõs načkini,
menõ, ručes, verdni.*

Jen suas: „menam põ sókid zudis; mun že, tõlis õš vaj.“ ruč munas tõlis ordõ; da pondas sílni:

*Tõlisanõj, tõlisanõj!
vaj te, vaj te õštõ
jen zud kiskini,*

*pan purt keslini,
sókirõs načkini,
menõ, ručes, verdni.*

¹⁾ Gyermeekjáték, oroszúl городки (szó szerint «városkák» = «holzklötzchen-spiel»; zürj. kar «város» s žol' játszó «fácska vagy kis kölöncz»).

Tölis *šuas* : „*mun že te, kor šondilís zonsö* : *menam öškis oz mun sitög*“. *ruč munas šondi ordö, da i mödas šilni* :

<i>Šondianöj, šondianöj!</i>		<i>tölis ös-köd munní,</i>
<i>vaj te, vaj te zonsö</i>		<i>jen zud kiskini, stb.</i>

Šondi istas : „*vetli že te, ručanöj, köč ordö* ; *menam pö zonnis čig, köč jöltög oz mun*“. *ruč munas köč ordö, da kutas šilni* :

<i>Köčanöj, köčanöj!</i>		<i>šondi zonnös verdni,</i>
<i>vaj te, vaj te jöltö</i>		<i>tölis ös-köd munní, stb.</i>

Köč *šuas* : „*menam podoňčais abu, nekitse listinisö* ; *mun že te, kor, vetli pipu ordö*.“ *ruč pipu ordö munas, da pondas šilni* :

<i>Pipuanöj, pipuanöj!</i>		<i>köč jöl listini,</i>
<i>vaj te, vaj te podoňčatö</i>		<i>šondi zonnös verdni stb.</i>

Pipu *šuas* : „*menam nemijen podoňčatö perjini* : *mun te, mojliš piňsö kor*.“ *ruč moj ordin pondas šilni* :

<i>Mojanöj, mojanöj!</i>		<i>pipu podoňča vöčni,</i>
<i>vaj te, vaj te piňtö</i>		<i>köč jöl listini, stb.</i>

Moj istas : „*mun že te, kuznečlis (dorišlis) klöššisö kor*.“ *ruč munas kuzneč (doriš) ordö, da siž že pondas šilni* :

<i>Kuznečanöj, kuznečanöj!</i>		<i>moj piň perjini</i>
<i>vaj te, vaj te klöššitö</i>		<i>pipu podoňča vöčni, stb.</i>

Sessa kuzneč klöšši dorödas, moj piň perjasni, podoňča vöčasni, köč jöl listasni, šondi zonnös verdasni, tölis ös-köd munasni, jen zud kiskasni, pan purt keslasni. šokirös pondisni načkini ; čegös vilö puktisni jursö ; kučkisni pan purtön ; da kiža neladnö lois da i sačkisis čegös pomas. a šokir polzis, da i pišjis ; a ruč koňör i kolis žuglasig tirji.

Régen volt (tkp. élt-volt) egy ló (šokir tkp. herélt-ló) meg egy róka. Nekik elfogy a kenyér, akkor elkezdett a ló szólni: «rókácskám, rókácskám! hadd vessünk nyilat (tkp. hozz nyilat vetni), hogy melyikünket kell leölni.» Nyilat (sorsot) vetettek, s úgy esik a sors, hogy a lovat kell leölni. Akkor a ló mondja: «menj te, kedves rókám, menj az úrhoz késért», a róka megyen s kezd dalolni :

<i>Uram, kedves uram!</i>		<i>a lovat leölni,</i>
<i>hozd ide, hozd a késedet,</i>		<i>engem, rókát, etetni.</i>

Az úr azt mondja: «hiszen az én késem tompa; eredj csak te az istenhez köszörűköért». A róka megyen s kezd dalolni:

Isten, kedves istenem!	a lovat leölni,
hozd ide, hozd a te köszörűdet,	engem, rókát etetni.
az úr kését köszörűlni,	

Az isten szól: «dejszen nehéz az én köszörűkövem; eredj csak, hozz egy hold-ökröt». A róka megyen a holdhoz s kezd dalolni:

Holdam, kedves holdam,	az úr kését köszörűlni,
hozd te, hozd a te ökrödet,	a lovat leölni,
az isten köszörűjét húzni,	engem, rókát, etetni.

A hold azt mondja: «eredj csak, kérd a naptól a legényét; az én ökröm nem megyen ő nélküle». A róka megyen a naphoz s elkezd dalolni:

Napom, kedves napom!	a hold ökrével menni,
hozd te, hozd a legényedet	az isten köszörűjét húzni, stb.

A nap elküldi: «menj csak te, kedves rókám, a nyúlhoz; mert hiszen az én legényem éhes, nyúltej nélkül nem megyen». A róka megyen a nyúlhoz s elkezd dalolni:

Nyulam, kedves nyulam!	a nap legényét etetni,
hozd te, hozd a tejedet	a hold ökrével menni, stb.

A nyúl azt mondja: «nekem nincs meg a fejlő-dézsám, nincs mibe azt (a tejet) fejni; eredj csak te, kérj, menj a nyárfához». A róka megyen a nyárfához, s elkezd dalolni:

Nyárfa, kedves nyárfám!	a nyúl tejét fejni,
hozd te, hozd a fejlő-dézsádat	a nap legényét etetni, stb.

A nyárfa azt mondja: «nekem nincs, mivel a fejlő-dézsádat kiszakítani¹⁾; eredj te, kérd a hódtól a fogát». A róka a hódnál kezd dalolni:

Hódom, kedves hódom!	a nyárfa fejlő-dézsáját meg-
hozd te, hozd a fogadat	csinálni,
	a nyúl tejét fejni, stb.

A hód elküldi: «eredj csak, kérd a kovácstól a harapófogóját». A róka megyen a kovácshoz s szintúgy kezd dalolni:

¹⁾ A következő vers szerint itt *perjini* helyett *vöcni* «megcsinálni» kellene s ez jobban is illenék.

Kovács, kedves kovácsom,
hozd te, hozd a fogódot

a hód fogát kihúzni,
a nyárfa fejlő-dézsáját megcsi-
nálni, stb.

Azután a kovács fogót kovácsol, a hód fogát kihúzzák, a fejlő-dézsát megcsinálják, a nyúl tejét megfejjik, a nap legényét etetik, a hold ökrével mennek, az isten köszörűkövét húzzák, az úr kését köszörülik. Hozzáfogtak, hogy a lovat leöljék; egy lépcsőfokra ráfektették a fejét, az úr késével neki vágtak. De valahogy ¹⁾ nem sikerült [a vagás] (tkp. nem jó, nem alkalmas lett) s [a kés] beleütődött a lépcső végébe. A ló megijedt, s'elszaladt; de a róka szegény ott maradt s nem tudott mit csinálni (tkp. maradt tétovázás, zavarodás közben).

B) Fordított textusok.

Esköm vištälöm (Hitvallás).

Eska, mij em ötik Jen aj, bidsön kutis, vöccis jenezsö i musö, i bidsön tidalömsö i tidaltömsö; (2) i ötik gospod Jisus Kristos, Jen pi, ötiödineč, kodí Ajšis em čužöma bid nemjasiš vojdlör, — jugid jugidiš, veskid jen veskid jenmiš, čužöma a abu keröma, ötkä-emnoga ajis-köd, i sijen bid-tor loöma. (3) mi mortjas vösna i mi-janös vizem vösna leččema jenežis i jajmödcema veža Lolis, i Marja nilis i mortön loöma. (4) rözpinajtöma mi vösna Pontsa Pilat dirji i mučičema i zebsema. (5) i lolzema kojmod lunö gižöm kuža. (6) i kajema jenež vilö, i pukalis ajislön veskidla doras. (7) i bara loktis nimalömon suditni loljajasös i kulemajasös, i silön saritömisli oz lo pom. (8) i (eska, mij em) veža Lol, gospod, loljen-keris, kodí Ajis petalö, kodli Aj-köd i Pi-köd ötmöz jurbitöni i sijes nimödöni, kodí sórnitis vožvil-vištališjas pir. (9) ötik veža, sobora i apostolsköj Vičko. (10) vištala ötik pirtčem mižjas kole m vösna. (11) viččisa lolzem kulömajasliš; (12) i olöm vože-loan nem-čöžliš. Amiin.

¹⁾ *kíža-t, kíž-kö* v. *kížön-kö* értelmében vettem; sehogy sem illik ide a *kíž* «nyírfa»-tól való *kíža* («nyírfás, nyírfa-»).

Kelmöm gospodlön (Az úr imádsága).

Aje mijan, kodi em jenež vilin! med vežodčas tenad nimid; med voas tenad saritömid; med loas tenad kösjemid i mu vilin, kizi jenež vilin. nánnimös pötmön set mijanli talun kezö; i enolt mijanli užjezasnimös, kizi i mi enoltalam aslanim užjezasnimli; i en nuöd mijanös ilalni, a viž mijanös omöliš. tenad vöd em saritöm, i vin, i nimalöm nem-čöz kezö. Amin.

Das cöktöm Jenlön (Az isten tíz parancsolata).

1) Me em gospod Jen tenad; med oz loni tenid muköd jenjas me kinga. 2) en vöc' aslid böban libö kučömkö sinogsa tor silis, mij em jenež vilin i mu vilin, mij em vajasin i mu ulin; da en jurbit najali i en kelmid najali. 3) en kaztil tenad gospod Jenlis nimsö vesčörö. 4) milkidin kut suböta lunsö, med vežodni sijes; kvajt lunö užal i pomal bidsama tenad kerömjastö, a sizimöd lunö sojttem tenad gospod ponda. 5) lidi ajto i mamto, med bur tenad loas, i med kuž-nema loan mu vilin. 6) en vi. 7) en prelubodejsvujt (en pödruaga viž). 8) en gušas. 9) en vištal abu-veskida möd vilö. 10) en kösjist mödliš götirsö, en kösjist mödliš kerkasö, libö užalish mortös, libö užalish babasö, libö öšsö, libö öselsö, libö podasö, libö möd-tor mij em mödlön.

Vištalöm Jisus Kristos jilis (Elbeszélés Jézus Krisztusról).

Jisus Kristos em pi jenlön: Ivan. burvištalöm I,1—17. (Jézus Krisztus az isten fia: János evangélioma 1,1—17).

Med-vozin völi kil, i kil völi jen ordin, i jen völi kil. (2) sija völi med-vozin jen ordin. (3) bid-tor sijen vöcčema i sitög ninöm abu vöcčema, mij sömin em vöcčema. (4) siin völi olöm, i olöm völi jugid mortjasli. (5) i jugid pemidinin jugjalö, no pemid ez kutli sijes. (6) völi jen ordšan istöma mort, Ivan nima. (7) sija vois vištalöm vösna, vištalni jugid jilis, med veskö bidsön eskisni si pir. (8) sija acčis ez völ jugid, no völi istöma med veskö vištalni jugid jilis. (9) völi zbil jugid, kodi jugdödö bidsama mortös, kodi mirö vois. (10) völi mirin, i mir sijen vöcčema, no mir ez tödmal sijes. (11) vois as jöz dinö, no as jöz sijes ez dinanis sibödni. (12) nali že, kodjas sijes sibödšni, eskisjasli si nimö, setis vermöm jen pijanön loni, (13) kodjas ne viršan, ni jaj kolömsšan, ni verös kolömsšan, a jensan čužisni. (14) i kil lois vir-jajen: i olis mijan-köd, burön i veskidön tir; i mi

azilim silis nimalömsö, nimalömsö kiz ötkä-ödinečlis, kod em ču-
žöma ajsis. (15) Ivan vištalo si jilis, i goraa šuo: taja em sija, kod
jilis me sui, mij me börin loktis me vože lois, si-ponda mij meis vozžik
völi. (16) i si tirlunsañ bidsön mi boštım i bur bur vilö. (17) zakon
vöd Mosej pir setöma, a bur i veškidlun Jisus Kristos pir loöma.

Jisus Kristoslön čužöm (J. Krisztus születése).

(Máté 1,18) Jisus Kristoslön čužöm völi siji: čunkičalöm
börin silis mam Marjaös Ösip-köd, vozžik naja ötlain oltöž na, töd-
čis, mij si kinömin em veža lolsaň. (19) Ösip že, silön verös, völi
bur, i ez kösjı sijos janödni; a kösjıs gusen ležni sijos. (20) sije že
silü dumajtmış, so gospodlön aňgil vötön petködsis silü, i šuis:
Ösipö, Davidlön pie! en polzi boštıni aččid götirtö, Marjaös; čužan
vöd sin em veža lolsaň. (21) čužtas že piös, i puktan silü nim
Jisus; sija vöd mintas aččis jözsö naja mižjasis. (21) bidsön že taja
loi, med artmas gospodsaň šuöm vozvil-vištalisen, kodı šuo:
(23) so, nil kinömas boštas i čužtas piös, i puktasni silü nim Emma-
nuil, mij šuse: mijan-köd jen. (24) čeččimišt že Ösip užaniniš, keris
kiz čöktis silü gospodlön aňgil, i aččis götirsö boštıs. (25) i ez töd
sijos, kizi medbörin sija čužtis aččis med-voža pisö, i sija puktis
silü nim Jisus.

Tödişjaslön jurbitöm (A bölsek imádása).

(Máté 2,1) Kor Jisus čužis Judejasa Vipleemin, Iröd sar lun-
jas dirji, seki voisni Jerusolimö asil-vilsaň tödişjas i šuöni:
(2) köni em vil čužöm Judejasa sar? azilim vöd mi asil vilin ko-
žul silis, i voim jurbitni silü. (3) taje kilmišt Iröd sar polzis, i bid
Jerusalim si-köd. (4) i čukörtmišt bid med-voža popjasös i velöde-
majasös jöz šöris jualis najalis: kön kolö čužni Kristosli? (5) naja
šuisni silü: Judejasa Vipleemin; siž vöd gižöma vozvil-vištalisen:
(6) i te, Vipleem Judalön mu, ninömon abu ičetžik Juda ižid kar-
jasis; teis vöd petas nuödiš, kodı vižas mensim jöz, Izrailes. (7) seki
Iröd, gusen kormišt tödişjasös, jualis najalis kožul petködčem dir,
(8) i istimišt najaös Vipleemö, šuis: munö i jöna juase kaga jilis, i
kor ažannid sijos, vištalo menim, med veškö i menim munni jurbitni
silü. (9) naja, kilzimišt sarös, munisni, i so kožul, kodös azilisni
naja asil vilin, muni naja vozin, kiz med-börin vois i sultis setče,
köni völi kaga. (10) azimišt že kožul sultöm, naja gažödeisni zel

i žid gazön. (12) i vomist kerkaö, azisni kagaös sija mam Marja-köd, i jurbitisni silü muöž, i voštmist aččinis burjas miččisni silü kozinjasnisö: zarni, ladan i smirna. (12) i boštmist vötön cöktöm ne bergöčini Iröd dinö, möd tujen munisni aslanisla-dorö.

Jisus Kristoslön pirtčem (J. Krisztus megkereszteltetése).

(Máté 3,13) Loktö Jisus Galilejais Jordan vilö Ivan dinö pirtčini sisah. (14) Ivan že ez ležli sijes i šuis: menim kolö pirtčini tešan, a te-ö me dinö loktan? (15) a Jisus vočča šuis silü: lež öni; siji vöd kolö mijanli tirtni bidsama veškid. seki sibödö sijes. (16) i pirtčimist Jisus petis regid vais; i so vošsis si vilin jenež i Ivan azis lol jeniš leččem, kiži gulu, i loktöm si vilö. (17) i so ši jenežšan šuis: taja em menam zel musa pi, kodin bidsön menam bur.

Apostoljas (Az apostolok).

(Máté 10, 1) Kormist Jisus aččis daskik velödčijasös, setis najali kutöm pež loljas vilö, med vötlanš najaös i burdödasni bidsama visem i bidsama vermitöm. (2) a daskik apostollön nimjas emöš sečemös: med-voža Simon, kodš šuse Petirön, i Andrej silön vok, Jakov Zevedejlön, i Ivan vok silön, (3) Pilip i Varpolomej, Poma i Matvej votjas-öktiš, Jakov Alpejlön i Levvej, kodš šuse Paddej, (4) Simon Kananit i Juda Iskariot, kodš sijes i vuzalis. (5) sija daskikös istis Jisus i vištälömön najali šuis: möd-musa jöz ordö en munö i Samarijasa karö en piro; (6) a munö buržik Izrailsa vošöm ižjas dinö. (7) vetligön že vištälö i šuo: matödčis jenežsa sarsvo. (8) visišjasös burdödö, lömön visišjasös vesalö, kulömajasös lolzedö, pež loljasös vötlalö; vesčörö boštinnid, vesčörö i setalö.

Gospodlön vežsem (Az Úr elváltozása).

(Máté 17,1) Ötöid boštis Jisus Petirös i Jakovös i Ivanös, silis voksö, i katödis najaös žužid čoj vilö ötnanisö. (2) i vežsis naja vozin: i jugid loi silön čužöm šondi-kod, pašköm že silön loi ježid jugid-kod. (3) i so petködčisni Mosej i Ilja si-köd šornitigön. (4) sibörin Petir šuis Jisuli: gospodej! lösid mijanli tan olni. kolö-kö ted, vöččam tatče kuim olanin, ötikös tenid, ötikös Mosejli, i ötikös Iljali. (5) kor že sija šornitis, so jugid kimör veltjis najaös; i so ši kimöršan šuis: taja em menam zel musa pi, kodin bidsön menam bur: sijes kilzö! (6) i kilmist velödčijas usini himiñ i zel polzisni. (7) i vois Jisus,

vörzedis najaös i šuis : čičče i en polö. (8) veštisni že assinis sinjasnisö, naja nekodös ez azini, sömin Jisusös ötnasös. (9) i kor leččisni naja čoj vilis, ölis najaös Jisus i šuis : en vištalö nekodli, mij ti azilinnid, kitčez mortlön pi oz lolzi kulöminis.

Gospodlön piröm Jerusalemö (Az Úr bemenetele Jeruzsálembe).

(Máté 21, 1) Kor Jisus i silön velödcisjas matödcisni Jerusalem dinö i voisni Vispagijaö Eleonsköj čoj dinö, seki Jisus istis kık velödcises i šuis najali : (2) munö olaninö, kodı tijan veštın ; i pir a žannid domalöm in-öselös i ösel-piös si-köd ; raze i vajedö me dinö. (3) i kor kodı šuas tijanli mijkö, vištalö vočča, mij naja kolöni gospodli, i regid ležas najaös. (4) sija že bidsön lois, med tirtčas šuöm vožvil-vištalisen, kodı šuö : (5) vištalö Sionsa nilli : so sar tenad loktö te dinö ram, pukalis sijes-ulsa tom ösel vilin. (6) velödcisjas munisni i kerisni siž, kızı čöktis najali Jisus. (7) vajedisni in-öselös i ösel-piös, i veltjisni najaös aslanis paškömjasnanis i püksedisni Jisusös naja vilö. (8) una že jöz volsalisni assinis paškömjasnisö tuj vilti ; a muködjyas rundalisni pujasis ul-jiljas i volsalisni tuj vilö. (9) jöz že vožvil i börvil loktišjas gorzisni i šuisni : osanna David pili ! bursi-ema loktis gospod nimö ! osanna vilisjasin ! (10) i kor piris sija Jerusalemö, bidsön kar vörzis i šuis : kodı em taja ? (11) jözjas že šuisni : taja em Jisus vožvil-vištalis, kodı Galilejasa Nazaretis. (12) i piris Jisus jen vičkoö, i vötlis bidsön vuzalisjasös i nöbišjasös vičkois i pörödıs vežaasisjasis pizanzas, i gulu vuzalisjasis pukalaninjas, (13) i šuis najali : em gižöma : vičko menam kelmisem vičkoön šuás ; a ti kerinnid sijes rözböjnikjasli olaninön. (14) i voisni si dinö vičkoın sintömjas i kaktömjas, i burdödis najaös. (15) kor že med-voža popjas i velödcemajas jöz šöris azisni šenžan torjas, kodjasös sija keris, i pijanjasös, kodjas gorzöni vičkoın i šuöni osanna David pili ! lögasisni, (16) i šuisni silı : kilan-ö, mij naja šornitöni ? a Jisus šuis najali : siž ! enö-mij ti lidjillö nekor : kaga vomjasis i nohasisjasis te kerin öšköm ? (17) i kolmišt petis ortsö karis Vipanijaö i uzis setön.

Mučitcem, kulöm i zebsem Jisus Kristoslön (J. Krisztus szenvedése, halála és temetése).

(Máté 26, 36) Jisus vois velödcisjas-ködıs olaninö, kodı šuse Gepsimanijaön, i šuö velödcisjasisli : pukalö setön, kod-kosti me

vetla kelmišni setšan. (37) i boštmist as-ködš Petirös i kikanan pišo Zevedejliš, pondiš šogsini i tužitni. (38) seki šuis najali Jisus : šog em menam lolli kultöz : viččišlö tatön i ovlö me-köd. (39) i munis ne-ilö, usködšis aslas čužöm vilö, kelmiš i šuis : aje menam ! požaskö, med munö me diniš tasti taja ; no ne siž kiž me kösja, a kiž te. (40) i vois velödcišjasis dinö i azis najaös uzig, i šuis Petirlö : siminda-ömiš en vermö ötik čas olni me-köd? (41) en uze i kelmö, med on voö omölä ; lol vöd koknid, a ašnid vermitömös. (42) bara munis mödiš kelmini i šuis : aje menam ! oz-kö pož taja tastili me diniš munni, menam jutög sijes, med loas tenad kösjemid. (43) i vomist azis najaös bara uzig : völi vöd najalön sinjasis šöktömaös. (44) i kolmišt najaös munis bara, kelmišis kojmödiš i sije že kil šuis. (45) seki vois velödcišjas dinö i šuis najali : uze že ti i kujlö ; so matödcis pöra, i pi mortlön setče miža mortjas kirimö. (46) čičče, munamö ; so matödcis vuzališ menö. (47) i sija šornitiš na, so Juda ötik daskik pičhiš vois i si-köd una jöz oružjjasön i zorjasön medvoža popjassan i jöz jura mortjassan. (48) vuzališ že sijes setiš najali jasad i šuis : kodös me okala, sija i em, kutö sijes. (49) i pir vois Jisus dinö i šuis : radli, velödišej ! i okališ sijes. (50) Jisus že šuis sili : drug menam ! mäla te tatön ? seki matišmišni, leptišni kirimjassö Jisus vilö i kutišni sijes. (51) boštišjas že Jisusös nuödišni Kajapa arkirej ordö, kitče velödcemajas i jöz šöriš jura mortjas čukörtčemaös völini. (52) medvoža popjas, jura mortjas i bidsön čukörtčišjas korsisni abu-veškida vištališjasös Jisus jiliš, med veškö vini sijes, (60) i ez azini ; i köt una abu-veškida vištališ volišni, siž že ez azini. (61) med-böriš že voisni kik abu veškida vištališ i šuisni : sija šuis : verma röžoritni vičko jenliš i kuim lunön vöččni sijes. (62) arkirej sultiš i šuis sili : miš že te ninömi on vištal ? kilan-ö, miš te jiliš vištalöni ? (63) Jisus že čöl olis. arkirej šuis sili : jora tenö lolja jennön, vištal mijanli : te-ö em Kristos, pi jenlön ? (64) šuis sili Jisus : te aččid šuin ; a me vištala tijanli : önišan ašanid pi mortliš pukališ veškidla dorin jen viniš i loktiš jenezsa kimörjas vilin. (65) seki arkirej košališ aččis paškömsö i šuis : taja vöd jennös omöltö ; miš koršam na vištališjasös ? so öni kilännid jennös omöltöm siliš. kiž ti artalannid ? (66) naja vočča šuisni : kolö vini sijes kultöz. (67) seki šölališni siliš čužömsö i paköstjas sili vöččisni ; (68) a muködjas kučkališni sijes pel-dinas i šuisni : vištal mijanli, Kristos, kodö kučkis tenö ?

(Máté 27, 1). *Asil vož že vöjpsisni bidsönön medvoža popjas i jöz pičkis jura mortjas Jisus vilö, med vini sijes. (2) i körtalmist sijes nuödisni i setisni Pontsa Pilatli, vešködöm-kutišli. (11) Jisus sultis vešködöm-kutiš vože ; i jualis sijes vešködöm-kutiš : te-ö em sar Judejjaslön ? Jisus šuis silü : te šuan. (12) i kor miždilisni sijes medvoža popjas i jura mortjas, sija ninöm ez vočča vištal. (13) seki šuis silü Pilat : on-ömij te kil, kiminön te jilis vištalöni ? (14) i ez vočču šu silü Jisus nekučöm kil vilö, siji mij vešködöm-kutiš jona šenzis. (15) bidsama že praznik kežö sečöm völi nog vešködöm-kutišli ležni ötikös turmais jözli, kodös korasni. (16) völi že seki turmain rözböjnik, Varavva nima. (17) čukörtčiništ že najali, šuis najali Pilat : kodsö kolö kik pičkis leža tijanli, Varavvaös ili Jisusös, kodü šuse Kristus ? (18) tödis ved, mij vežaalöm ponda vuzalisni sijes. (19) pukaligön že silü suditaninin istis si dinö götiris silön vištalni : nem-tor en ker taja mižtöm mortli ; una vöd me ta-voj vötön viti si vösna. (20) a medvoža popjas i jura mortjas velödisni jözös, med veškö korni Varavvaös, a Jisusös vini. (21) seki vešködöm-kutiš jualis najalis, kodsö kolö kik pičkis leža tijanli ? naja šuisni : Varavvaös. (22) Pilat šuis najali : mij že me kera Jisusli, kodü šuse Kristus ? šuisni silü bidsönön : med röspinajtöma loö ! (24) azimist že Pilat, mij nem-tor oz vermi kerni, a sömin zik izdö, boštis va, miškis kijassö jöz vozin, i šuis : me abu miža taja mižtöm mort virön : vizedö ti. (25) i bidsön jöz vočča šuis : vir silön mijan vilin i mijan pijanjös vilin ! (26) seki ležis najali Varavvaös ; Jisusös že nöjtis i setis najali, med sijes röspinajtasni. (27) seki saldatjas boštisni Jisusös aslanis sud vilö, i čukörtisni na si vilö zel una saldatjasös ; (28) i pörtčödmist sijes paštödisni görd kuž paškömön ; (29) i küisni venec ležnögis i puktisni si jur vilö ; i setisni silü vešküd kirimas beđ ; i jurbitisni si vozin pizes vilö usködsemön, serallisni si vilin i šuisni : radli sar Judejasa ! (30) i sölalisni si vilö, boštisni beđ i kučkalisni juras sijes. (31) i kor serallisni si vilin, pörtčisni si vilis görd kuž pašköm i paštödisni sijes aslas paškömas, i nuödisni sijes röspinajtni. (32) tuj vilin panid loi najali Kirinejasa mort, Simon nima ; sijes čöktisni čöč nuni krest silis. (33) i vomist mesta vilö, kodü šuse Golgopaön, mij em kimösain, (34) setisni silü juni uksus sorlalömön söp-köd ; i vidlimist ez kösjö juni. (35) röspinajtisjas že sijes jukisni pašköm silis pudjalömön ; (36) i puksisni vizni sijes setön. (37) i puktisni silü jur vilas mižsö silis gižömön :*

taja em Jisus, sar Judejjaslön. (38) seki rőspinajtisni si-köd kik rőzbőjnikös: ötiksö veškid ki vil, a mödsö süjga ki vil. (39) vetlišjas že si dinti omöltisni sijes, šatlödlömön jurassö assinis, (40) i vištalisni: rözöritiš vičko i kuim lunön vöččis! mezdis aččid; kor te em jenlön pi, ležsi krest vilis. (41) siž že i medvoža popjas serallisni velödcemajas-köd jöz söris i jura mortjas-köd i parisejjas-köd, i šuisni: (42) muködös mezdlis, a assö oz-ömiž vermi mezđini? kor sija em sar Izraillön, med ležsas öni krest vilis i eskam silü. (43) sija nadejtis jen vilö, med mezdas öni sijes, kor sija kolö silü. šuis taj, māj jenlön em pi. (44) siž že i rőzbőjnikjas si-köd rőspinajtomajas serallisni si vilin. (45) kvajtöd že čassan pemid völi biđ mu kuža ökmisöd časöž. (46) ökmisöd časö jona gorödis Jisus i šuis: ili! ili! lima savakvani? miž em: jen menam! jen menam! mila te menö kolin? (47) muköđjas-že setön sulaljšjas kilisni sije i šuisni: Iljaös čuksalö taja. (48) i regid kotörtis ötik naja pičkis, boštis čak, tirtis uksuson, puktis beđ vilö i juktalis sijes. (49) a muköđjas šuisni: sulal, vizedam voas-ö Ilja sijes mezđini. (50) Jisus že bara jona gorödis i ležis lol. (51) i so zavesa vičkoin košasis kik torje vilis dorsanis ulož; i vöris mu, i izjas potlasisni; (52) i gortjas vošsisni i una kulöm vežajas lolzisni; (53) i petmišt gortjas pičkis, sija lolzem börin, unali petködčisni. (54) a šo vilin izid i si-köd vizisjas Jisusös azisni mu-vöröm i bidsön miž völi, jona polzisni i šuisni: dert jenlön pi taja völi. (55) völisni sen i vizedisni ilisan una injas, kodjas Jisus böris loktisni Galilejasañ i silü kesjisni. (56) naja kostin völi Marja Magdalina i Marja Jakovlön i Josijalön mam i mam Zevedej pijanlön. — (57) kor völi šor, vois Arimapejšañ ötik ozir mort, Osip nima, kod siž že velödcis Jisus ordin. (58) sija vois Pilat dinö, koris šoj Jisusliš: seki Pilat öktis setni šoj. (59) Osip boštis šoj, biđmalis sötöm döraön, (60) i puktis sijes aslas vil' gortö, kodös keralis iz pičkö; i puktis izid iz gort özes vilas i manis. (61) sen že völisni Marja Magdalina i möd Marja i pukalisni gort vožas. — (62) möd lunö petniču börin, čukörtčisni medvoža popjas i parisejjas Pilat ordö, (63) i šuisni: gospodin! töd vilö mijanli usi, miž sija pörjasis šuis lolja dirjis: kuim lun mišt lolža. (64) i siž ökti vizni gortsö kojmod lunöž; med veškö silön velödcisjasis vojın oz voni i gušalni sijes, i oz vištalni jözli: kulöminis lolzis; i loas börja pörjalöm lokžik vožais. (65) Pilat šuis najali: emös tijan vizisjas: munö, vize kiž kužannid. (66) naja munisni, puktisni pečat iz vilö i vizisjasös gort dinö sultödisni.

Jisus Kristoslön lolzem (Krisztus föltámadása).

(Máté 28,1) *Suböta börin jugdigön medvoža lunö, vois Marja Magdalina i möd Marja vidlini gort. (2) i völi ižid mu-vöröm : gospodlön vöd ańgil ležsis jenežsań, vois putkiltis iz gort özes vilis i pukalis si vilin. (3) čužom völi silön čard-bi-kod'i pašköm silön ježid lim-kod'. (4) vizisjas že sijes jona polzisni i loisni kiž kulömaös. (5) ańgil pondis šornitni i šuis injasli : en polö ti ; töda vöd me, mij ti röspinajtöma Jisusös korsannid. (6) abu sija tatön ; sija vöd lolzis, kiž šuis ; loktö, vizedö mestasö, köni gospod kujlis ; (7) i regid munö, vištalö sija velödčisjasli, mij sija lolzis kulöminis, i panid loas tijanli Galilejain ; setön sijes ažannid : me tijanli vištala. (8) naja regid petisni gort pičkiš zel polig tirji i radlig tirji, kotörtisni vištalni sija velödčisjasli. kor že munisni sija velödčisjas dinö vištalni : (9) so Jisus panid lois najali i šuis : radlö ! naja matišisni, kutčisni sija kokjas i jurbitisni silö. (10) seki šuis najali Jisus : en polö : munö, vištalö menam vokjasli, med munasni Galilejaö ; setön naja menö ažasni.*

Jisus Kristoslön kajem jenež vilö (Krisztus mennybemenetele).

Neljamisöd lunö as lolzem börin, Jisus Kristos petködčis aslas velödčisjasli, petködis najaös Jerusalimis, katödis Eleonsköj čoj vilö, čöktis nali abu petni ortsö Jerusalimis, kiži medbörin veža lolös boštasni, i bursimištön nali kais jenež vilö. (Apost. esel. 1,10) vizedlagön že nalön jenež vilö, so kik ańgil sultisni naja vože i šuisni : (11) Galilejasa mortjasö ! mij ti tatön sulalannid i vizedlannid jenež vilö ? taja Jisus, kod'i kais tijansań jenež vilö, siž-že loktas, kiž ti ažinnid sija kajem jenež vilö.

Möd voöm gospodlön Jisus Kristoslön (A mi urunk J. Krisztusnak második eljövetele).

(Máté 25,31) *kor voas pi mortlön aslas nimalömön i bidön veža ańgiljas si-köd : seki pukas prestöl vilö aslas nimalömön ; (32) i čukörtčasni si vože bidsama jöz ; i jansödas najaös morta mort dinis ; (33) i sultödas ižjasös veskid ki vilas, a közajasös šujga vilas. (34) seki šuas sar veskidla doras sulališjasli : loktö, bursiemajas menam ajlön, boštö tijanli lösedöm sarsvo mu-puksemsań ! (35) kor vöd me völi čig, ti setinnid menim šojni ; kor kolö völi menim juni, ti juktalinnid menö ; tuj-mort völi i ti pirtinnid menö ; (36) paštöm*

völi i ti pašödinnid menö ; viša völi i ti vidlinnid menö ; turmain völi, i ti volinnid me-dinö. (37) seki bura olišjas vočča šuasni sili : gospodej! kor me tenö azilim čigjen i verdlim ? ili jutömön i juktalim ? (38) kor že mi tenö azilim tuj-mortön i pirtlim ? ili paštög i pašödlim ? (39) kor že mi tenö azilim visemön ili turmain i volillim te dinö ? (40) sar vočča vištalas najali : veškida vištala tijanli, siponda mįj kiž ti vöččinnid ötikli taja menam ičet voljasiš, sije menim vöččinnid. (41) seki šuas i šujgala doras sulališjasli : munö me diniš, joremajas, kustöm biö, kodı em daštöma davöllı i sija ańgiljasli. (42) kor vöd me völi čig, ti en setö menim šojni ; kor kolö völi menim juni, ti en juktalö menö ; (43) tuj-mort völi i ti en pirtö menö ; paštöm völi i ti en pašödö menö ; visi i turmain völi i ti en volillö me dinö. (44) seki i naja vočča šuasni sili : gospodej! kor mi tenö azilim čigjen, ili jutömön, ili tuj-mortön, ili paštömön, ili visemön, ili turmain i eg kesje tenid ? (45) seki panid šuas najali : veškida vištala tijanli, siponda mįj kiž ti en vöččö ötikli taja ičetjasiš, sije i menim en vöččö. (46) i munasni tajejas pomaštöm mučitčemö, a bura olišjas pomaštöm olaninö.

Közli BUDENZ JÓZSEF.

Igazítások.

A 408—416. lapokon a zürjén textus szedésében nem egészen ép *l* és *t* betűk használtattak, a melyeknek a jésítő mellék jegyük (') csak alig kivehető. Megjegyzem tehát, hogy *l*-vel olvasandók a következő zürjén szók: *lok* rossz, gonosz (410. 412. 414. 416. l.); *čelad'* (410. 416. l.); *vi'* (411); *miša* (411. 416.); *lubitëm*, *lubov* (412); *oměl* (416); *kol* (416); — meg *t*-vel: *bat* atya (408. 410. 412. l.), *batuško* (412. l.).

Ezenkívül néhány sajtóhiba is maradt meg:

410. lap, 19. sor, föl.: *sotti* helyett olv. *soti*
 410. » 18. és 12. sor, al.: *gotir* h. olv. *götir*
 412. » 7. sor, föl.: *vennanid* h. olv. *venannid*
 415. » 3. sor, föl.: *piddi* h. olv. *piddi*
 416. » 16. sor, al.: *jurëm* h. olv. *jorëm*.

A 412. lapon (4. sor, al.) a *šödböž-kujas* fordításául «*evet-böröket*» után betoldandó: *hölgböröket*. B. J.

KISEBB KÖZLÉSEK.

M. tung (acc. *tungo-t* podex: *leteszi a tungját* = leül, Lehr Albert közlése szerint; *tungos* «kövér, nagy alfelű» Tájsz). E magyar szóval összevethetők a rokón nyelvekből:

fin n. *taka* (g. *ta'an*) posticus, quod a tergo est (*takana* pone, mögött; *takaa* a tergo; *taaksi*, *taas* nach hinten); — *taan-noin* nuper | észt. *taga* hinterraum (*taga*, *tagana* mögött); *tāne* heute (von dem vergangenen teile des heutigen tages) || m o r d. *taga*, *tanga*, megint, ismét, még | m o r d E. *tago* id. || l p. *tohkai*, *tuohkai* mögé; *tuokkesne*, *tuekkesne* mögött, -on túl | l p F. *duökke* dorsum, tergum: *duökkai* mögé; *duökken* mögött, után || c s e r M. *šailan*, *šaika* (S. *šoilan*, *šojuko*) retro, post tergum; *šailna* (S. *šolno*, e h. *šoilno*, *šojilno*) pone, post tergum. | z ü r j P. *tön* gestern: *tönja*, *tönša* gestrig.

A magyar nyelv, úgy mint a lapp és zürj.-votják, az explosiva előtti nasalist nem szereti megtartani és vagy nyomtalanul (*dug-*: ugor *t₂ng-*; *mög*: ugor *m₂ng₂*; *tud-*: ugor *t₂nd-*; *eb*: vog-osztj. *amb*), vagy pótló nyújtással ejti el (*jég*: ugor *j₂ng₂*; *ád*: f. *anda*; *lúd*: *l₂nd₂*); vagy pedig assimilálja, mint ez a lapp nyelvben általános, hol eredeti szóközépi *ng*, *nd*, *mb* helyébe *gg*, *dd*, *bb* lép (m. *segge*: ugor *t₂ng₂*; comparativusképző *-bba*, *-bbe*: f. *-mba*, *-mbä*; — l p. *vuogga*: f. *onge*). Csak gyér példáink vannak arra, hogy a magyar nyelv is megőrizé a lágy explosiva előtti nasalist (nasalis-vesztett alakok mellett), mint rendszerint a finn, mordvin, cseremisiz és orosz-lapp: *domb* (és *dob*): ugor *t₂mb₂*; *jonho* (és *joh*): ugor *j₂ng₂*; *meleng-* és *meleg*; *tang*: és *tág*; *pederít* (és *peder-*): ugor *bende-*; frequ. *-d*: ugor *-nd* (*játszond-*, *hajland-*); frequ. *-g*: ugor *-ng* (*hajlong-*, *tátong-*, *kereng-*).

A m. *tungo* «podex» egy ugor t_3ng_3 névszótőre vall, melynek jelentése «pars (corporis) postica» vagy átvitelrel «locus posticus» lehetett, és nyilván mélyhangú hasonmása az előhangjára nézve tovább fejlett m. *segge* = ugor t_3ng_3 -nek és az eredetibb előhangú *tege*-nek (l. Budenz, MUGSzót. 344. 208. sz.). A «pars (corporis) postica» kifejezésére tehát az ugor nyelvek két, alakilag egyező, de vocalis-szinezetre nézve különböző tövel bírtak (t_3ng_3 és t_3ng_3), melyek voltaképen csak egy tőnek párhuzamos fejlődései. A t_3ng_3 tő csoportjára nézve l. Budenz MUGSzót. fent idézett cikkeit.

Az észtfinn *taga* «posticus»-ban (e h. *tanga*, v. ö. f. *hige* és *henge*, észtf. *hingē*; f. *jää*: oszt. *jenk*) gyengült belhangú, nasalisvesztett mása van meg a felvett t_3ng_3 vagy gyengült t_3g_3 -nak.

A mord. *taga*, *tango*, E. *tago* «megint, ismét» látszólag tökéletes mása az észtfinn *taga*-nak, de latív értékű igehatározói jelentése módosító rag jelenlétére is mutat; ezen rag pedig aligha más mint *-ga*, *-gä* (*-va*, *-vä*) prolatív rag, mely a kínálkozó *tag*, v. *tang* tövel *tag-ga*, *tang-ga* és elgyengülve *taga*, *tanga* alakokat ad (v. ö. mord. M. *langa*, E. *lango* «fölszín»-től: *langa* e h. *langga* «-n át, -n el»). De talán felvehetünk egy *tan* tőt is a M. *tanga* számára, ha számba vesszük, hogy a mordvin nyelv rendszerint megtartja az explosíva előtti nasalist és esetleges elgyengülésnél inkább az explosívát ejti el (E. *mokšna*: M. *mokšinda*; M. *oma*: E. *ombo*). A mord. *taga*, *tanga* tehát oly latív időhatározói származéka a t_3n_3 (e h. t_3ng_3) «posticus» tőnek, mint a f. *taqs* (*ta'aksi*, *taka-ksi*) «iterum» a *taka* «posticus»-nak és a m. *meg-ént* a *mög*-nek.

A lp. *tohka*, *tuohka*, lp. F. *duökke* «dorsum, tergum» tökéletes hasonmása az észtfinn *taga*-nak, ha számba vesszük, hogy első szótagbeli finn *a*-nak lapp *uo* és tovább *uö*, *ue* felel meg s hogy régibb szóközépi *g*-t a lp. gyakran *kk* (*hk*)-vá változtatja (v. ö. *takke*, *lokke* = f. észtf. *tege*-, *luge*-); helyhatározói értékű alakjai vannak, mint a f. *taka*-nak: *tohkai*, *tuohkai*, lp. F. *duökkai* «mögé» (latív = f. *taaksi*); *tuokkesne*, *tuekkesne*, lp. F. *duökken* «mögött» (= f. *takana* locatív). — Megörzé a t_3ng_3 tő mását a cser. *šaj*, *šoj* is ezen helyhatározókban: *šai-lan*, *šai-ka* (S. *šoi-lan*, *šoj-ko*) «retro» (*-lan* dat. rag, melyben az *an* a latív elem; az *l*-re nézve v. ö. finn *-lla*, *lta*, *-lle* ragokat; *ka*, *ko* latív rag); *šai-lna* (S. *šol'no*) «pone» (*-na*, *-no* locatív rag). Arra nézve, hogy a t_3ng_3 tő kezdő hangját a cseremisiz

spiranssá fejlesztette, megjegyzendő, hogy az ugor nyelvek nagy mértékben spiranssá változtatták az eredeti szókezdő explosiv dentálist, azaz *s*-vé (illetőleg *š*, *č*-vé), sőt a finn *s*-en át *h*-vá. Hasonló eset, hogy szókezdő cser. *š*-nek a magyar szóban még *t* áll ellenében: m. *tüdő* = cser. *šodo* és *šide*, *šede* (MUG. Sz. 248. sz.) A *šaj*, *šoj* gyengült belhangjára nézve v. ö. magy. *mi-nap* e h. *meje*, *mege*, *menge* -nap; *feje* = ugor *p_sng_s*; vagy magában a cseremiszenben: *ši*-ferire = *s_sng*- (oszt. *senk*-, m. *szeg*-), *ej jég* = *j_sng_s* (oszt. *jenk*, m. *jég*: *jege-t*).

A mi végre a zürjP. *tön* «gestern» szót illeti, bizonytalan mély- vagy magashangúsága (v. ö. Budenz, MUG. Sz. 208. sz.), sőt talán még az is kérdés, vajjon eredeti ugor szó-e és nem-e török-tatár kölcsönvétel: v. ö. oszm. *dün* «heri»; csag. *tüne-kün* id. — Jelentését illetőleg v. ö. magy. *teg*-nap MUG. Sz. 208.), *mi-nap* (ib. 630.); mongol *cögöldör* e h. *segül-ödör* = farknap, heri.

MARKOVICS SÁNDOR.

M. gyűrű és szűrű (szérű). — Dr. Kiss Ignác fent 357. l. Pázmány nyelvében mutatja föl a *szűrű* szót, mint a melynek jelentése egyrészt «cséplő hely (area)», azaz a mai közönségesebb alak szerint „szérű“, másrészt «álló víznek belevetett kavics által okozott gyűrűs hullámzása» (Pázm. «az álló vízbe, ha egy kövecskét vetünk, elsőben kiseded kerekded *szűrűt* indít»); egyszersmind azt gyanítja, hogy ez a *szűrű* «talán a *gyűrű* szónak mása.» E gyanítás csakugyan igazolható is: meg lehet mutatni, hogy e két, azont jelentő szó (hiszen az «area» jelentés sem más, mint «ring» azaz «kör», t. i. «köralakú, kerekded tér, hol a gabonát nyomtatni és szórni szokták» Ihász Gábor: M. Nyelvőr VI, 39.) csak egy hajdani e y szónak, még pedig idegen szónak, egymásután keletkezett kettős változata.

Tudjuk, hogy a m. *gyűrű* a török *jüyük*-nek felel meg; azaz, hogy a rajta mutatkozó *z:r* hangváltozásnál meg a török szóbeli végconsonans elejtésénél fogva közvetlenül egy bizonyos török nyelvből, ú. m. a csuvas nyelvből átkerült kölcsönszó (lásd: NyKözl. X, 133.). E szónak mai csuvas alakja *šürö*, annál fogva, hogy a csuvas nyelv a szókezdő török *j*-t rendszerint *š*-vé változtatta (pl. csuvas *šol*, *šür*, *šok*, *šuldur* = köztörök *jol*, *jüz*, *jok*, *jildiz*, stb.); a magy. *gyűrű* tehát, melynek *gy*-je még a köztörök

szókezdő *j*-re (*jürü*-féle alakra) utal, azt vallja, hogy átkerülésekor (ezelőtt több mint ezer esztendővel) a csuvas nyelv még nem hajtotta végre a szókezdő török *j*-nek *ś*-vé változtatását (v. ö. mint szintazt valló szót: magy. *ír*- scribere = tör. *jaz*-, mai csuvas *śir*-, miszerint *ír*- ebből: *jir*-), — vagy, hogy a tanubizonyoságból kelleltinél többet ne értsünk, legalább azt vallja, hogy akkoriban a *j*: *ś*-féle hangváltozást a csuvas nyelv még nem hajtotta végre általános és teljesen. Mert hogy azon idő alatt, a melyen át a magyar nyelv a csuvasal érintkezett (melynek tartamát azonban meg sem határozhatjuk), a csuvas nyelv az említett szókezdetbeli hangváltozást csakugyan már foganatba kezdte venni, megint egy másik török-magyar szó mutatja, mely csak a csuvas nyelvből kerülhetett: *szél* «ventus» = tör. *jel*, *jil* = csuv. *śil*. A török *jüzük*-nek tehát az ó-csuvasban egymásulán e kétféle alakja fejlődött: *jürü* és *śürü*, s a vele érintkező magyar nyelv átvehette előbb a *jürü*-t s későbbben (még tartván az érintkezés) a *śürü*-t. De képzelhető az is, hogy a csuvasagnak egy részében még *jürü* divatozott, míg a másikon már *śürü*-nek ejtették e szót, s hogy a magyar mindegyik részzel érintkező, akár nem nagy időközben is, mind a két alakot vette át. Amabból azután vált *gyürü* (*gyürö*), ez utóbbiból *szürü* (*szürö*, *szérö*).

Györi Lajos (Nyelvőr VI, 129.) közlése szerint van a *szürü*-hez ige is: *szür*- (*szür-ni*); a *szürü*-vető gyermekek mennek a tó partjára „*szürni*“. Ez a *szürü*-nek atyja lehetne ugyan, de úgy hiszem, mégis csak gyermeke. Alakjánál fogva a *szürü* magyar képzésű nomen verbale (agentis)-nek tűnik föl, s az analogia-követésben erős gyermeknyelv könnyen kitalálta belőle a *szür*-igét. Hozzá járúl, hogy amúgy is van ilyen hangú, bár mást jelentő ige *szür-ni* (mely történetesen szintén a törökségből került, = tör. *süz*-, csuv. *śür*-, eredeti *s*-vel) s ez igének nomenje *szürü* (*szürö*) is használatos. Az így kitalált *szür*- (**ször*-) igének talán csak tovább gyengült változata a Szász Károly (Nyelvőr VI, 170.) említette *szö*- («*jerünk szöni*“ e h. *szörni*, vagy „*szöjünk*“ e h. *szörjünk*), a melynek előállítására akár a «vetelő vagy a szövszéken járó fonal» képzelete is közrehatott. B. J.

M. köt. = f. köyttä. — Dr. Szinnyei J. fent (169. l.) abbéli nézetét fejtegeti, hogy a m. köt. ige nem a finn *kytke*- (lp. *katke*-,

csér. *keek-*) igének a mása (MUG. Szót. 65. sz.), hanem a f. *köyde* «funis» szóval egyazon alaptótól való (*köy-* = ug. *k₃g-*), még pedig intensív *-t* (= finn *-tt*) képzővel alakult (*köt-t*) s így a meglevő finn *köyttä-* «fune ligare» igének felel meg. Elismerem, hogy a *köt-* és *köyttä-*nek ilyen alakulása magában véve nagyon is lehetséges, s Szinnyi föl is hozott bizonyító analógiákat: hogy a f. *täyde* «plenus» is *täy-* (**täg-*) alapigétől való nomen verbale (a milyen *köy-től* volna *köyde*); hogy a finn *täyttä-* «tölteni» csak olyan mint a *köyttä-*, s hogy m. *kö-t*-féle igék a *fes-t-* (*feset-*), *ju-t-*, *fu-t-*, *til-t-* stb. Mindazonáltal megmaradok a *köt-* = f. *kytke*-féle egybevetés mellett, mert az új magyarázat (*köt-t*, *köy-ttä-*), minden tetszetessége mellett, mégis akadályokba ütközik.

Először is a f. *köyttä-* ige korántsem közönséges «binden» jelentésű ige (úgy mint f. *sito-*, vagy akár a m. *köt-*), hanem szorosabban ezt teszi «fune ligare v. constringere», sőt savoi tájnyelven (Renvall szerint) ezt is «funem torquere», a mit Lönnrot szótára is a «*tvinna, sno*» értelmezéssel kifejez. Az igének ezen szűkebb értelme arra utal, hogy alapszava nem a «binden, ligare»-féle ige (**köy-*), hanem a *köyde*, (nom. *köysi*) névszó, mely egy bizonyos kötőszert «funis»-t, jelent; ettől a *köyde* tőtől, a *-d* (mai finn *-ta, -tä*) denominatív képzővel lesz *köyttä-*; azaz *köyde-dä*, épen úgy a mint *köyttä-*nek hangzik a *köyde-*nek partitívusa *köyde-dä*-ből. A *köyttä-* ige tehát, a mint tényleges használata is mutatja, képzése szerint tkp. «kötelezni», s csakis úgy jelenthet «funem torquere»-t, mert a «kötelezni»-féle denominativumon akár «kötéssel vmit tevést», akár «kötél-tevést v. csinálást» érthetünk.

Ha a *köyttä-* igét egyenesen a *köyde*-nek fölvett *köy-* alapszavától származtatjuk, momentán illetőleg intensív *-t* (f. *-tta, -ttä*) képzővel, szükséges, hogy a *köy-*nek magának a «binden, kötni» jelentést tulajdonítsuk, úgy hogy *köyde* mint nomen verbale tkp. «kötő, band»-ot teszen. Ez, bár lehetséges, de korántsem bizonyos. A «funis»-nak több egyéb etymonja is képzelhető, mely akár a készítése módjára, akár az alakjára vonatkozik. Sőt egy ilyen etymont jóformán ki is fejthetünk a f. *köyde* és *köyttä-*hez csatlakozó *köynnökse* «ranke, hopfen-ranke» szóból, a mely másképen *köytökse*-nek is neveztetik (*köyttä-* igétől): t. i. a «kúszni, futni, (fölfutni)» igefogalmat, a mely a «hosszú» jelentéssel is kapcsol-

latban áll. (v. ö. *hosszú* és társainak magyarázatát: MUG. Sz. 117. l.); megjegyezvén, hogy *köynnökse* olyan alakú mint *jäännökse* «maradvány», a *jää-* igétől. E szerint a *köy-de*-beli *köy-* e h. *kög-* (*k_g-*) akár egyazon lehet a m. *kěj* rokonságából (MUG. Sz. 16. sz.) kimutatott *k_g-* «fluere, currere» igével.

De ezt is csak gyanításképen mondom. Tudni csak azt tudjuk, hogy a finn *köyde* régi ugor szónak mása, megfelelven a zürj. *köl*, vog. *kuali*, oszt. *kel*, *kol* és a m. *telke* (*telek*)-beli *tel* e h. *kelnek*, melyek mind egyenesen «funis»-t jelentenek, akármi volt is e jelentés alapja. Minthogy pedig a *köyde*-beli alaprészt *köy-nek* igazi értelme biztosan meg nem határozható (sőt még azt is meg kell engedni, hogy a «kötés» fogalmával talán közvetetlen kapcsolatban sem áll): reá nem állhatok, hogy ettől a *köy-től* az egyenesen és egyszerűen «binden, ligare» jelentésű m. *köt-* igét származtassam. A helyett olyan igével hozom össze (f. *kytke-*), melyet a *köt*-vel egyeztethető alakokkal már készen meglévőnek találunk s mely egyszersmind határozottan és bizonyosan «kötés»-féle cselekvést jelent: lp. *katke-* «colligare, constringere», cser. *kečke-* «befogni (lovat)» — s ezekhez még hozzá tehetem most e v o g u l igét: *kas-* és *kasil-* «binden, anbinden (взять, при-в.)», caus. *kaslt-* «binden lassen».

Egyébiránt a m. *köt-* (*kötö-*) alakjára nézve meg kell jegyezni, hogy eredeti szóközépi *tk*-ből a magyarban többször *ss* (*šš*) és *s* (*š*) vált, mintsem *tt* utján *t*, pl. ezekben: *keserü* (*kesserü*), *hasad* (*hassad*), *tosz* és *tusakod*, *muszol* (l. a MUG. Sz.-ban); de megmaradt az explosiva is, néha a szintén fejlődött spirans mellett (v. ö. *rothad-* és *rossad-*), pl. *met-* (*metél*) és *musz-* (*muszol*), *üt-*: f. *iske-* e h. *itke* (v. ö. *keske* köz, e h. *ketke*), s ilyen jóformán a *vet* is = f. *vätkä-dü-* (v. ö. *veselked-*, *vesselked-*: *neki v.* «neki vetni magát»).

E szerint az eredetibb *köttö-* (v. ö. *köttöz-* a Kazinczy-codexben: Nyelvör IX, 154.) s továbbá *kötkö-*-ből vált m. *kötö-* igének akár *kösö* (*kössö-*) v. *köszo*-féle mellékalakja is lehetne. S ez ilyen mellékalakot csakugyan még meg is találjuk a régi *kössöntyő* v. *kösöntyő* (Moln. A. «monile, spinther», Bécsi c. *kösöntő*, Szabó D. *kösöntyü* «öreg kapocs») szóban, mely nyilván csak «kötőszert» jelent (armband, halsband) s képzésére nézve a *fogantyú*-félékhez csatlakozik.

B. J.

ISMERTETÉSEK ÉS BIRÁLATOK.

Misteli F. alkalmi észrevételei a magyar és a finn nyelvről: «Lautgesetz und Analogie» című értekezésében (Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft, ed. Steinthal XI, 4-dik füzet 1880).

A fentírt hosszú értekezésben, melynek még folytatását is jelenti, Misteli az indogermán nyelvtudomány újabb németországi iskolájának módszerét fejtegeti és bírálhatja. Ez iskola módszerei természetesen nem merőben újak, hanem lényegesen azok, amelyeket az indogermán nyelvhasonlítás gyakorlata eddig is követett, bár kevésbé rendszeresen és öntudatosan. Az újabb iskola (melynek főemberei: Leskien, Schmidt J., Brugman, Osthoff) csak szigorúbban formulázta és szigorúbb alkalmazásukat követeli. Misteli a következő négy pontba foglalja (Zeitsch. XI, 366):

1. a hangtörvények hatása kivétel nélkül való; nincs kétféle hangváltozás, ú. m. rendes (szabályos) és szórványos (kivételes) hangváltozás; «valamennyi szókbán, a melyekben változásnak induló hang ugyanazon viszonyok közt előfordul, meg is történik az a változás». —
2. A mi a hangtörvények követelte alakkal meg nem egyező, azt hasonlati alakulásnak (analogie-bildung) kell tartani; azaz meglevő alakok után, értékük tudatos voltán kívül, támadnak hozzá-alkalmazkodással más alakok; ugyanis: valamely alakot a vele legközelebről egybetársult (associált) más alakok a maguk sodrába vonnak; elejétől fogva ugyanazon dialectusban létezett alak-változások (mellékalakok) föl nem vehetők: az egyiket rendes hangfejlődés, a másikat hasonlat-hatás útján termettnek kell tekintenünk. —
3. Újabbkori nyelveket, a melyek körében eddig is a hasonlati alakulásokat készségesen elismerték, a régibb korból ismert nyel-

vek fejtegetésére az eddiginél nagyobb mértékben kell számba venni; mert a hasonlat-hatás ezekben is úgy működhetett, mint amazokban. Ezenkívül az újabbkori nyelvek becses anyagot nyújtanak fonetikai kérdéseknek az eddig szokottnál sokkal pontosabb tárgyalására, a melyet pedig az 1. pontnál fogva csakugyan meg kell kívánni. — 4. Az egyes nyelvekbeli alakoknak indogermán alapalakokra való hamaros visszavitelét nagyon is meg kell szorítani; amazokat előbb a legközelebbi rokonok szűkebb csoportján belül kell a két első követelés értelmében jól megvizsgálni s csak az ez úton nyert eredményeket lehet az indogermán alapnyelv kifejtésére használni.

Hangtörvények következetessége és a hasonlat hatása természetesen akármely más nyelvekben is tapasztalható s az illető külön nyelvészetek nem mellőzhetik módszerükben ez alapelvek alkalmazását. Csak az a kérdés, vajjon minden más nyelvkörben is oly szigorú és kivétel nélkül való-e a hangtörvény következetessége, mint az említett újabb iskola az indogermán nyelvekre nézve állítja? S kell-e igazán azt, a mi a fölállított hangtörvénynyel meg nem egyező, mindenkor hasonlati hatásnak tulajdonítani, s nem inkább azt a lehetőséget is megengedni, hogy a valóban működő hangtörvény részletes föltételeit még kellőleg föl nem ismerhettük? De nem akarom most e kérdéseket a mí altaji és különösen ugor nyelvészetünk szempontjából fejtegetni; csak azt fogom ismertetni és észrevételekkel kísélni, a mit már maga Misteli, a fentírt két alapelvnek («lautgesetz und analogie») az indogermán nyelvészetre nézve való tárgyalása közben, alkalmilag két ugor nyelvből, a magyarból és a finnből, mint számba vehető példát és hasonlatos jelenséget fölhozott.

A legérdekesebb ilyen kitérést találjuk nála a 421. s köv. lapokon, a hol magyar és finn nyelvbeli hasonlati alakulásokat igyekszik kimutatni. E szakasznak bevezető soraiban egyenesen föl is hívja a nem-indogermán nyelvészetek hozzászólását, a melynek hasznos voltát, úgy véli, az a néhány példa is bizonyítja, melyeket a nevezett nyelvekből (s ezenkívül a kopt nyelvből) föl hozni.¹⁾

¹⁾ «Mögen auch viele übertriebenheiten in der neueren anwendung des analogie-principis nicht abzuleugnen sein, so viel steht doch fest, dass dasselbe

«A magyarban biztosan hasonlati alakulásnak vehető: *vannak* «*sie sind*», a mely *van* «*ist*»-hez úgy csatlakozik, mint *várnak* a *vár* «*er wartet*»-hez; a *vár* egyszersmind igető (gyök), míg a *van*-ban, a mint mellékalakja *vagyon* mutatja, egyes-sz. 3. személyrag is van meg, mely csak kevés igének ind. praesensében megmaradt. Úgy látszik szintolyan mint *vagyon van* ez is: *megyen men* (*mén*), csak hogy ennek töje *men*, amazé *val*, illetőleg *vol* (v. ö. *vala*, *volt*); el sem merem dönteni, vajjon *men* (*mén*), úgy mint *vár*, csupa igető (gyök)-e vagy a *megyen* alakhoz úgy áll, mint *van* a *vagyon*-hoz. Az egyes-sz. 3. személy *n*-jéhez a többesítő *k* (*ak*, *ek*) lépván, keletkezik a többes-sz. 3. személyrag *nak*, *nek*, mely valamennyi igéken megvan; ebben már benne lévén foglalva az egyes-számi 3. személy jegye, a *vannak*-ban ez a jegy kétszer van meg. A szabályes *vagynak* alak után azt vélhetnök ugyan, hogy *vannak* a *gyn*-nek *nn*-vé való assimilatiójával keletkezett (a mint csakugyan magyarázza is Riedl, Magy. Grammatik 188 l.), de *gyn* egyebütt változatlanúl megmarad, pl. *hagyni*, *hagynak*, *egynek*, *négynek*, *vágnak* («*dem verlangen*» és «*sie verlangen*»), *vágnyi* stb.» — Misteli amúgy jól okoskodik, csak hogy kevés adattal rendelkezik. Nem kételkedett volna a *vagynak-vannak* azonos voltán, a mit bizony Riedl előtt sem vont soha magyar grammatikus kétségbe ¹⁾, ha tudja, hogy van *hannak*, *hanni* is (*hagynak*, *hagyni* helyett) s több efféle assimilatio a népnyelvi ejtésben (pl. még ilyen is: *ennagy* = *egy nagy*), s ha számba veszi, hogy a *vagynak* alak igen gyakori eléfordulása is szükségképen segítette az assimilatiót *vannak*-vá; ha végre *van*-ban a szóvégi kopást veszi észre, azaz: hogy a *vagyon*-ból összevont *van* tkp. *vann* helyett való, épen úgy

schon in den ältesten bildungen, schon in indogermanischer zeit, ein bedeutender factor der sprachbildung war. Von hohem interesse wäre es zu wissen, wie es hiemit in a n d e r e n sprachfamilien aussieht, und es würde licht auf sprachbildung überhaupt werfen, wenn kenner a u s s e r indogermanischer sprachfamilien sich aussprechen würden, ob und inwieweit analogie auf ihrem gebiete bis jetzt angenommen worden ist oder dann anzunehmen ist. Das wenige, was in ermanglung dessen ich selbst beizubringen vermag, zeigt wenigstens, dass eine solche ausschau nicht resultatlos ist: ich ziehe Koptisch, Magyarisch und Finnisch heran.»

¹⁾ Révai (Gr. 837. l.) így fejezi ki: «pronunciandi mollitie vel pigritia potius illatum: *vattok*, *vannak* pro *vagytok*, *vagynak*.»

mint *-ban, -ben* (*házban, kertben*) e h. *-bann, -benn* (v. ö. *bennem*).— Egyébiránt figyelmet érdemel M.-nek kétsége a *men* (*mén*) mivoltára nézve.

«A conjunctivus-imperativus egyes-sz. 2. személyében a csupa *j* helyett tájbeszédenként használt *-jál, jél* jóformán csak egyéb egyes-sz. 2. személyalakok utánzásával keletkezett, pl. *várj* helyett *várjál* a *várál, vártál, várnál* alakok szerint. Eredeti *várjál* alkalmasint megmaradt volna, mert nagyon is jól illett a rendszerbe (*ja, je* imperativus, *l* a 2. személy jegye); noha igaz, hogy a tárgyias igeragozásban is rövidülhet az imper. egy. 2. személye: *várjad* és *várd, tegyed* és *tedd* stb.» — A *várjál*-félékben csakugyan lehet hasonlati alakulás is, a mennyire t. i. ezek újabbak a csupa *j*-vel való alakoknál (a mit azomban előbb még constatálni kell); de vonzó félnek akkor nem a *várál, vártál, várnál* alakokat tekintenők, hanem a szintén igen számos imper. egyes-sz. 2. személyalakot, a mely régibben s részint még ma is kivétel nélkül *-jál, -jél* végű, pl. *igyál, egyél; szokjál, haragudjál, vetközzél, gondolkodjál* stb. — M. maga is veszi észre, hogy a rendszerbe-illés még sem óvhatja meg a teljes alakot; hozzá tehetjük, hogy egyéb esetben a 2. személyrag is eltűnt, bár oda illett: *vagy* ind. praes. egy. 2. szem. (1. *vagyok*, 3. *vaygon* mellett, *vaygol* helyett); szintígy *mégy* e h. *mégyel*.

«A mássalhangzós névszótök birtokosragos alakjai, a mellett hogy *i*-vel a birtok többes-számát jelölik, mindig azon alakot követik, a mely *ja, je* vagy *a, e* raggal egyes-számi 3. személybeli birtokost és egyes-számi birtokot mutat, pl. *napja* «sein tag» szerint van *napjaim, napjaid, napjai* «meine, deine, seine tage», ellenben *napa* «sein schwiegervater (olv. -mutter)» szerint *napaim, napaid, napai*. E szerint a «sein» alakja rendszerint föl van véve a «meine, deine, seine, stb.» alakjaiba (*nap-ja-i-m* stb.), pedig azt gondolnók, hogy elég volna **nap-i-m*; s csakugyan elé is fordul néha a csupa *-im, id* stb. (pl. *kivánságaim* és *kivánságim*; sőt *barátjaim* és *barátaim* mellett *barátim*). Riedl (M. Gr. 153) a *napjaim*-féléket különöseknék s etymologiailag helyteleneknek mondja. Alkalmasint itt egyrészt a *halam, halad, hala* és *halaim, halaid, halai* példája hatott, a melyek közül a «sein»-alakja összeesik a szótövel; másrészt különösen a többes-számi 3. személy alakja: nincs itt **kivánságik, barátik*, hanem csak *kivánságaik, barátaik*; szintígy *napjaik, a*

melyben *ja-k* a birtokos (*ja*) többes-számát (*k*), *i* meg a birtok többes-számát mutatja, úgy hogy ez már egészen érthető és szabályos alak, a mely azután a *napjaim*, *napjaid*, *napjaink*, *napjaitok* alakokat eléállathatta.» — Érdekes és leleményes fejtegetés ez, de mégis akadunk benne bökkenőre. A magyarázat főleg a *napjaik* alak mivoltán fordul meg, s erre nézve nem érthetünk egyet M.-vel. Az ebbeli *ja* ugyanis sehogy sem lehet 3. birtokos jelölője, mert a többesi birtok jelelője (*i*) által a maga többesítőjétől (*k*) el van választva, pedig az 1. 2. személyalakok (*aink*, *aitok* v. *jaink*, *jaitok*) azt mutatják, hogy közvetlenül ezen *k* előtt áll a birtokos-személyt jelentő névmáselem (*nk* e. h. *-m-k*); e szerint *napjaik* össze van vonva **napja-jok*-ból vagy akár *napjai-jok*-ból, s a *ja* végre a *napjaik*-ban is csakoly érthető vagy érthetetlen mint a *napjaink*, *napjaim*-ban. Azután meg szorosán véve nem is *i* jelöli a birtok többes-számát (*kivánságim* csak össze van vonva *-aim*-ból), még *halaim*-ban sem, hanem az *i* előtt való hiatus, mely azt a szótötől elválasztja, s a föltehető eredetibb alakban az a mássalhangzó, mely a hiatus helyén kiszorult. A Müncheneri codex ezen a helyen a *fiáim* = *fiám* szóban *l*-t tüntet föl, a mely a magyar hangfejlődés szerint régibb *d*-re vihető föl, s ebben az ugor nyelvek többesítő *d*-jére ismerhetünk rá (mely szóvégén esetleg *t* is: finn *kivet*, vog. oszt. *kavet*, *kevet*, mord. *keft*, *kevt*; az észtb. még *d*: *kived*); a megelőző *ja*-t amazzal egybekapcsolt pleonastikus többes számjelelőnek tartom, a milyen a finn *-ide*-beli *i* hajdani *-j_s*, *-j_s* helyett. [S e második többesjelelő alig lehet más, mint az ugor nyelveknek nagyrészt divatlaná vált dualis-jelelője (mely némely ugor nyelvben még *i*, *j* vagy gutturalis explosiva *g*, s esetleg *k*, *ç* alakban fordul elé). V. ö. fent a 402. lapon.

«Hasonlat-hatásnak tűnik föl, hogy a bizonyos változáson átment nominativus-alakhoz, a mely voltaképp nem egyéb mint a szótő, a többi casusok] alkalmazkodnak, pl. *jó*, *só*, *szó*, *tó*, melyek teljes tőjét a *javat*, *savat*, *szavat*, *tavat* accusativus tartotta fönn, már rövidebb alakú accusativust is fogadnak el: *jót*, *sót*, *szót*, *tót* (úgy mint *fa*, *ajtó*-tól *fát*, *ajtot*).» — Ha tekintetbe vesszük, hogy *ava*, *ova* amúgy is könnyen összevonódik *ó*-vá (hiszen *jó* stb. is *java*-ból való; *ajtó*, s egyéb *ó*-végű nomen verbalék megelőző *ovo*-ra vihetők vissza; *savanyú* mellett *sönyú*), nem egészen bizonyos, hogy csakugyan a nominativus vonzása miatt keletkeztek *jót*, *sót* stb.

Hiszen egyéb származékok is pl. *só*-tól *sóz*-, *sós*, *sótalan* csatlakoznak a rövidebb tőhöz.

«Az előbbihez hasonló eset, hogy a finn nyelvben gyakran a szövégi hangtörvény szerint változott nominativus a partitivus alakulására hat: pl. *isoin* legnagyobb (nom., töje: *isoimpa*) és part. *isoin-ta* (e mellett: *isoimpa[t]a*) | *viaton* (töje: *viattoma*) ártatlan: part. *viatonta* | *vieras* (töje: *vieraha*) idegen, vendég: part. *vieras-ta* | *kysymys* (*kysymykse*) kérdés: *kysymys-tä* | *vastaus* (*vastaukse*) felelet: *vastaus-ta*.» — Ebben is egy kis csalódás van. A f. *isointa*, *viatonta*, *vierasta*, *vastausta* partitívus alakok csak úgy támadnak a szótő végvocalisa elejtése után mint pl. *lume-ta* h. *lunta* partitívus (pedig nom. *lumi*) vagy *toimeta* h. *tointa* (nom. *toimi*), vagy *juokse-da'* h. *juosta'*, *lapse-ta* h. *lasta* part. (nom. pedig *lapsi*); szintilyen alakú a többes-számi genitívus is (-*ten* raggal): *isointen* (meg *isoimpien*), *viatonten* (meg *viattomien*), *vierasten*, *tointen*, *lasten*. Oka az, hogy a szótag-végre is vonatkozik az a törvény, a mely a szövégi hangzóit megszorítja. — Ez észrevételét Misteli még egy különös megjegyzéssel kíséri: «Ez által jobbára elenyészik az a jó benyomás, a melyet ilyen szók mint *hyvyys* (töje: *-yyte*, part. *hyvyttä*), *toinen* (töje *toise*, part. *toista*), *ihminen* (*ihmise*: *ihmistä*), a melyekben t. i. a nominativus nem egyazon a tövel sem hasonlati alakulásnak nem szolgál alapjául, olyanra tesznek, a kinek grammatikai gondolkodása megkívánja a nominativus-kategoriát. Meg kell győződünk, hogy némi látszat daczára a finn nyelvnek oly kevésbé van nominativus-kategoriája mint rokonainak sincs az; mert a változott tőalak, mely a nominativus szükségét megérezte volna, a miatt, hogy más casusoknak is kell annak változását követni, nem érhet el magasabb fokot. Sőt ha meggondoljuk, hogy a finn nyelv az egyes-számi genitívust és accusatívust, meg a többes-számi nominatívust és accusatívust egy-egy alakká egyesíti; hogy a partitívust úgy alany mint tárgy kitételére használja, s hogy minden parancsoló mondatban a tárgyat nominatívussal teszi ki: azt kell mondanunk, hogy a finn nyelv a nominativus-kategoriától még sokkal távolabb áll mint a magyar, a mely csak bizonyos megszorított számú esetekben cseréli föl az accusatívust a nominatívussal» (t. i. *megadom magam'*, *hallgasd meg kérésem'*-féle esetekben). — Tehát csak az volna a tökéletes nominativus, a mely vagy kopot-

tabb a tónél, vagy hosszabb nála valami fölös determinativum által (a milyen az indog. nominativus -s, a mely azonban szintén nem minden nominativus értékű alakon lép föl); a szótót talán csak azért teremtette a nyelv, nem hogy éljen vele mint mondatbeli alakkal, hanem hogy a grammatikus azt a ragozott alakokból kifejttesse? Azután el is felejtí M., hogy a mai alak-egyformaság nem mindig eredeti, s mégsem zavarja a kategoriák tudatát; épen úgy a mint pl. a német nyelv a *menschen* szón igen sokfélélt érthet, sőt még a *den menschen*-en kétfélélt, elvan a finn nyelv az *ihmisen*-vel, noha hol «hominis»-t, hol «hominem»-et teszen; régiben pedig kétféle alak is volt, a mint a cseremiszi nyelv mutatja: -n genitivus, -m accusativus. S végre a nyelvnek tökéletessége nem abban áll, hogy grammatikája mindenféle kategoriákra külön-külön alakokkal bírjon, hanem fődolga az, hogy bármilyen akár alaki akár szerkezetbeli eszközökkel (a melyekhez még a hangsúlyt is számítjuk) biztosan kifejezhesse a kívánt értelmet a mondatban.

«Hasonlati alakulások keletkeznek a finnben bizonyos euphonikus törvény alkalmazásával, a mely zárt szótagban lágyabb v. gyengébb mássalhangzókat kíván, mintsem nyílt szótagban» (t. i. szótag kezdetén; értsd az úgyn. mássalhangzó-gyengülést v. lágyulást: Finn nyelvtanomban §. 5.). «Az *akka* tőtől e szerint gen. *akan*, iness. *akassa*, elat. *akasta*, abl. *akalta*, csak *k*-val, mert *kan*, *kas*, *kal* zárt szótagok; ellenben part. *akkaa*, illat. *akkaan* (*akkahan*) *kk*-val nyílt szótagban. A töb.-sz.-ban többnyire *i* járúl a tőhöz, a mi által a szótag tulajdonképen nyílttá válik; mindazonáltal ugyanazon változást mutatja, mint az egyes-számban: *akoissa*, *akoista*, *akoilta*, de part. *akkoja*, illat. *akkoihin*; ezt tehát az egyes-szám hasonlatából kell magyarázni.» — «S szintígy az igeragozásban! Pl. ind. praesens, *alka*- (kezdeni) igétől: *alan* *alat* *alkaa*, *alamme*, *alatte* *alkavat*, a 3. személyben *lk*-val nyílt szótagban; a praeteritumban a tőhöz *i* járúl hozzá, a mi a *ka*, *ko* szótagot szintén voltaképen nyílttá teszi, valamennyi személyen át, s mégis van *lk* is meg csupa *l* is: *aloin* *aloit* *alkoi*, *aloimme* *aloitte* *alkoivat*, a minek oka nyilván a praesens hasonlata.» Misteli itt Hunfalvyra hivatkozik, a ki Finn Olvasókönyve 14. lapján e fölfogást ilyen szavakkal fejezi ki: «Mintha a névszók többes-száma az egyes-számot utánozná, s az igeszók múlt ideje a jelen időt utánozná.» — Ámde itt nem volt ügyelet a finn mássalhangzó-

gyengülés törvényének egyik föltételére, mely szerint az illető szótagkezdő mássalhangzó akkor is alá van vetve a gyengülésnek, ha a záródó szótagnak vocalisa *i*-végű diphthongus, mely nem megelőző hiatus által elválasztott két vocalis összevonásával keletkezett. Az *akoista*, *alkoi*-beli *koi* (s nem *ko'i*) bizony nyílt szótag, magára maradvá, csak úgy mint *ka v. ko*, de a *koi*s, *koil*, *koin*, *koit*, *koim* zárt szótagok, a melyeknek kezdetén a gyengülésnek kell beállania. Más pl. a *korkeissa*-beli *keis* e h. *ke'is* (*korke'a*-tól). Az említett törvény hat mindig és mindenütt, a mikor és a hol megvannak az illető hangalaki föltételek, tekintet nélkül az alak értékére vagy társulására. Így pl. van gyengült hangalakú egy. nominativus is: *varas* (gen. *varkaan*), *aarre'* (g. *aarteen*); partitívus: *varasta*, *aarretta*; erős alakú ind. praes. 1. 2. személy: *rupeen*, *rupeet*, *makaan*, *makaat*; de gyengült alakú a part. praet. *ruvennut*, *ma'annut*, az imperativus: *ruvetkoon*, *ma'atkoon*, stb.

Misteli a magyar és finn nyelvekbeli analogia hatások kimutatását csak előleges próbaképen kísértette meg, s mint ilyen meg is érdemi elismerésünket, habár fejtegetései eredményét többnyire el nem fogadhattuk. De az már furcsa dolog, hogy ily kis próba-nyomozás után (nem tekintve annak gyenge eredményét) csakhamar följogosítottnak érzi magát, hogy nem csak e két nyelvről, a melyet úgy a hogy vallatott, hanem az egész «agglutináló» nyelvseregről becsülő itéletet mondjon. Szerinte az agglutináló nyelvekben sokkal kisebb jelentősége van az analogiának, mintsem az indogermán nyelvekben; ez utóbbiakban pedig az analogia működésében szellemi energiát kell látnunk; az agglutináló nyelvek ellenben elejétől fogva bírnak az alakok szabályos egyformaságával (sind von vornherein gleichmässig und analogisch angelegt), úgy hogy azután a szellemnek már nem igen van dolga; ha ugyan a hangalaki fejlődés az eredeti egyformaságot megzavarja, az analogia hatás legfelebb annak visszaállítására, de nem új kategoriák teremtésére törekszik. «Az indogermánységben az elejétől fogva akadályok leküzdéséhez és munkához szoktatott szellem soha meg nem szűnik a maga szükségeihez képest a nyelvanyagot átalakítani; e munkának eredménye abban a roppant különbségben látható, mely pl. az ó-ind és angol nyelvek közt van. Az a két másik nyelv (értsd: a finn és a magyar nyelv) már keletkezésében kedvező helyzetben volt, s azontúlra fárasztó szel-

lemi munkától föl volt mentve, úgy hogy fejlődési menetre egészen képtelen; a mit tanultak, azt el nem feledik, de nem tanulnak hozzá újat; innen van csekély míveltségi hatásuk is.»

Föltéve, hogy azon szempontok, a melyekből Misteli a nyelvek szellemi becsét itéli, helyesek volnának is, mégis azon kellene őt kérnem, hogy ne bántson itéletével oly nyelveket, a melyek régibb és mai mivoltába még be nem lát s a melyek fejlődéséről vagy nem fejlődéséről igazán semmit sem tudhat. Teljességgel nem értem, honnan tudja M., hanemha vakmerő képzeletéből, milyen volt «keletkezésében» a magyar vagy a finn nyelv. De látjuk, hogy pl. a magyar nyelven abban a kis korszakban is, a melyet létezésében elláthatunk, történt egynémi változás; a Halotti Beszéd írója talán még alig volt volna képes Misteli úr nyelvészeti elmékedéseit magyar nyelven ismertetni. Azután látunk nagy különbséget is a magyar nyelv és rokonai közt, úgy mint M. az ó-ind és az angol közt: bizonyosan, mert a régi közös alapnyelv nem csak hogy többféleképen változott, hanem fogyatkozott is meg gazdagodott is új alakulásokkal (úgy hogy mégis csak feledtek is meg tanultak is). S e változásokban talán csak jutott egy egy kis munka is az illető nyelvszellemnek vagy szellemeknek. Hiszen akármely nyelv az emberi szellemnek ön teremtette eszköze, a melyet egyre forgat s fejlődése szükségeihez alkalmaz; fejlődésre képtelen nyelv, a milyennek Misteli a magyar és finnféle nyelveket állítja, csak az lehetne, a melynek népe nem élő emberekből, hanem lelketlen automatokból állana.

Más alkalommal Misteli úrnak, a ki szerencsénkre magyarul is olvas, szintén egy kis «próba-nyomozással» fogok szolgálni, annak bizonyítására, hogy a magyar és finnféle nyelveken is holmi szellemi élet jelei mutatkoznak. Van azokban analogia-hatás is (tehát a szerinte hozzá kívánható szellemi energia is), van alakváltozás és kopás, van alakok elejtése és újjakkal pótlása, sőt új kategóriák fölmerülése és alkalmas jelölése is. S elvárom tőle, hogy azután, ha csak az indogermán nyelvtökéletesség dogmájába végkép bele nem rögzött, még az «agglutináló» nyelveket is népek szellemi fejlődésének lehető eszközeinek fogja elismerni.

B. J.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEÉMIA

kiadásában megjelent és saját könyvkiadó-hivatalában (Budapest, Akadémia épületében) valamint a könyvárusoknál kapható:

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR.

Az 1531—1711 megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve.

Irta

SZABÓ KÁROLY.

Nagy 8-rét, 47 iv. Ára füzve 4 frt.

E monumentális munka nemzeti irodalmunk történetére nézve rendkívüli fontossággal bír. Csaknem húsz évi kitartó buvárkodás és adatgyűjtés eredménye az. Szerző, az ország egyik szelétől a másikig néhány száz könyvtárban nem csak a czimtarakat, hanem magukat a könyveket is gondosan átforgatta. Nem egyedül a czimmásokat adja, hanem pontosan közli a nyomtatás helyét, évét, a könyv alakját, a levelek vagy lapok számát a lehetőség szerint, kinyomozza névtelenül vagy álnév alatt kiadott könyvek szerzőit, kideríteni törekszik a hely és név nélkül megjelent munkák nyomtatási helyét és idejét stb. A hol szükségét látja, leírásaihoz jegyzeteket csatol, sok jellemző és érdekes idézetet közöl, utal a forrásokra, honnan az illető munkáról részletesebb felvilágosítás meríthető, **szóval nem egyszerű czimtárt, hanem példás szorgalommal és ritka szakismerettel földolgozott vezérfkönyvet ír az 1531—1711. évek között nyomtatásban megjelent egész magyar irodalomhoz.** Hirdeti, hogy nemzeti életünk leggyászosabb kora is mily erőteljes és virágzó irodalmat tudott teremteni, s szembetűnővé teszi irodalomtörténeti ismereteink örvendetes gyarapodását. Mert míg e század elején Sándor István, hasonló irányú munkájában, ugyanazon időszakból csak 990 magyar nyomtatványt sorolt fel, Szabó Károly fáradhatatlan és szerencsés kutatásai e számot majdnem megszerették.

E munka nélkülözhetlen minden könyvtárban, akár magányos, akár nyilvános legyen az, s nélkülözhetlen minden oly művelt vagy szakemberre nézve, ki nemzeti irodalmunk tanulmányozásával komolyan foglalkozik.

RÉVAI MIKLÓS

ÉLETE ÉS MUNKÁI.

Irta

BÁNÓCZI JÓZSEF.

Ára 2 frt 60 kr.

Az akadémiai könyvkiadó vállalat pártolói számára (diszkötésben) 1 frt 80 kr.

Ezen irodalomtörténeti monographia az Akadémia utolsó nagygyűlésén a Horváth Mihály és Fraknói Vilmos által kitűzött 100 arany pályadíjjal jutalmaztatott. A hivatalos jelentés így szól:

«Minden tekintetben jeles mű. Egyaránt biztos kézzel rajzolja Révaiban az embert, költőt és nyelvészt. Sok új adatot hoz napfényre, nem egy elfogadottat megozafol; fejtegetései alaposak s a tényeket és eszméket gyakran helyezi új világításba. Különösen sikerült részek Révai nyelvtörténeti és nyelvhasonlító irányának jellemzése, viszonya a nyelvújításhoz, Veszeghy méltatása stb. A kornak nagy vonásokkal rajzolt politikai, társadalmi, irodalmi és tudományos háttéréből plasztikailag emelkedik ki Révai alakja, s úgy szólva előttünk fejlődik. Szerző ritka tárgyilagossággal leplezi föl hőse erkölcsi és szellemi bensőjét. Oly kevés é puszta dicsőítője, mint kritikusa. Nagy mérséklettel és biztos tapintattal vegyíti alakján a fényt és árnyat s elevenen tünteti föl legjellemzőbb sajátosságait. Előadása vonzó, kompositiója természetes és művészi: egyszerűen a tartalom alaposságával a forma művészete egyesül a siker nem közönséges fokán, s így **túlzás nélkül elmondhatni: e mű irodalmunknak valóságos díszere válik.**»

A M. TUD. AKADÉMIA NYELVÉSZETI KIADÁSAI.

Kaphatók a M. T. Akadémia könyvkiadó hivatalában Budapesten (Akadémia épület) s minden hazai könyvtáránál:

NYELVTUDOMÁNYI KÖZLEMÉNYEK. Kiadja a M. T. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkeszti Hunfalvy Pál. I—XIV. köt. 42 füzetben. 1862—1878. (8-adrét 420 iv.) Ára egy 14 kötetből álló teljes példánynak 24 forint. Egy-egy kötetnek különvéve 3 forint. Az I-ső és X-dik kötet külön nem adatik.

NYELVEMLÉKTÁR. Régi Magyar Codexek és Nyomatványok. Kiadja a M. Tud. Akadémia Nyelvtudományi Bizottsága. Szerkesztik: Budenz József, Szarvas Gábor és Szilády Áron. I—VI. kötet. 1864—78. 8-adrét. Együtt megrendelve Ára 10 frt.

Egyenkint:

- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: Volf György (XXX. és 381 l.) Ára 2 frt.
 II. kötet. Weszprémi C. — Peer C. — Winkler C. — Sándor C. — Gyöngyösi C. — Thewrewk C. — Kriza C. — Bod C. Közzéteszi: Volf György. (XVIII és 406 l.) Ára 2 frt.
 III. kötet. Nagyszombati C. — Szent Domonkos C. — Virginia C. — Közzéteszik: Komáromy L. és Király P. (IV. és 345. l.) Ára 2 frt.
 IV. V. kötet. Érdy Codex 2 kötetben. Közzéteszi Volf György. 1876—77. I. fele. XIX és 487 lap. — II. fele. 532 lap. Ára 4 frt.
 VI. kötet. Tihanyi Codex. Kazinczy Codex. Horvát Codex. Közzéteszi Volf György. 1879. XVIII és 359 lap Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK. I. Halotti Beszéd, Régi Biblia, Buda. 1838. 5 ft. — II. Kinizsi Pálné imakönyve. Vegyes m. iratok. Buda, 1840: 2 ft. — III. Tatrosi Biblia. Vegyes m. iratok. 1842. 2 ft. — IV. 1. Guary-codex. Buda, 1841 Ára 1 frt.

RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA. (Corpus poetarum.) Szerkeszti Szilády Áron. I. kötet. Codexbeli versmaradványok Ára 2 frt.

RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta Toldy Ferencz Ára 2 frt.

REGULY ANTAL HAGYOMÁNYAI. A Vogul föld és nép. Kidolgozta Hunfalvy Pál. Ára 2 frt.

A KONDAI VOGUL NYELV. Irta Hunfalvy Pál. (Nyelvtudom. Közl. IX. köt.) Ára 3 frt.

ERDEI-ÉS HEGYI-CSEREMISZ SZÓTÁR. (Vocabularium čeremissicum utriusque dialecti.) Budenz József. (A Nyelvt. Közlemények IV. kötetéből) Ára 50 kr.

MAGYAR-UGOR ÖSSZEHASONLÍTÓ SZÓTÁR. Irta Budenz József. I.—IV. füzet. (1—46 iv) 1873—79. 8-adrét. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.

A MAGYAR IGEIDŐK. Irta Szarvas Gábor Ára 1 frt.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEL. Irta P. Thewrewk Emil. Ára 1 ft.

A MAGYAR NYELVJUTÁS óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta Imre Sándor Ára 1 ft 50 kr.

MAGYAR TÁJSZÓTÁR. Buda 1838. Ára 2 frt.

KALEVALA. A finneknemzeti eposza. Fordította Barna Ferd. Ára 1 ft.

ABUSKA. Csagatájtörök szógyűjtemény. Vámbéry Á.-tól Ára 40 kr.

KAZÁNI-TATÁR NYELVTANULMÁNYOK. Irta Sz. Bálint Gábor. I. füzet. Kazáni-tatár szövegek. 8-rét. 1875. 170 lap. II. füzet. Kazáni-tatár szótár 8-rét. 1876. 178 lap. III. füzet. Kazáni-tatár nyelvtan 8-rét 18/7. Egy-egy füzetnek Ára 1 frt.

ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL. Kiadja a M. Tud. Akadémia. Az I. osztály rendeletéből szerkeszti Gyulai Pál, osztálytitkár.

I. k. (1—11. sz.) 1867—68. Ára 2 frt 20 kr.	V. k. (1—10. sz.) 1875—76. Ára 3 frt — kr.
II. k. (1—12. sz.) 1869—72. Ára 1 frt 80 kr.	VI. k. (1—10. sz.) 1876—77. Ára 2 frt 50 kr.
III. k. (1—11. sz.) 1872—73. Ára 1 frt 80 kr.	VII. k. (1—10. sz.) 1877—78. Ára 2 frt 10 kr.
IV. k. (1—10. sz.) 1873—74. Ára 2 frt — kr.	VIII. k. (1— 7. sz.) 1879. Ára 3 frt 20 kr.